

ALES BJALJACKI

ZÁPISKY ZPOZA MŘÍŽÍ

**VÝBOR Z TEXTŮ
PRVNÍHO LAUREÁTA CENY
VÁCLAVA HAVLA
ZA LIDSKÁ PRÁVA
(2013)**

ALES BJALJACKI
Zápisky zpoza mříží

ALES BJALJACKI

ZÁPISKY ZPOZA MŘÍŽÍ

**VÝBOR Z TEXTŮ
PRVNÍHO LAUREÁTA CENY
VÁCLAVA HAVLA
ZA LIDSKÁ PRÁVA
(2013)**

Tato kniha byla vydána díky laskavé podpoře
Fondation Zdenek et Michaela Bakala
a Mezinárodního sdružení Občanské Bělorusko.

© Ales Bjaljacki, 2018
Edit & translation © Veranila Bialkovich, 2018
Photo © Ales Bjaljacki Archive, 2018
Graphic & design © Luděk Kubík /3.dílna/

© Knihovna Václava Havla, 2018

ISBN 978-80-87490-94-5

CENA VÁCLAVA HAVLA ZA LIDSKÁ PRÁVA

Ocenění je od roku 2013 každoročně udělováno Parlamentním shromážděním Rady Evropy ve spolupráci s Knihovnou Václava Havla a Nadací Charty 77.

Cílem je vyzdvihnout a odměnit mimořádný počín v oblasti ochrany lidských práv v Evropě i mimo ni. Laureáta Ceny vybírá sedmičlenná mezinárodní porota v čele s prezidentem Parlamentního shromáždění, na základě nominací.

www.vaclavhavel.cz/cs/cena-vaclava-havla/history-of-the-prize

OBSAH

Václava Havla považuji za svého duchovního učitele	11
Ales Bjaljacki, obránce lidských práv	13
O kořenech mé běloruské identity	29
Chladné křídlo nad mladými hlavami	37
Patnáct let <i>Vjasny</i> jako patnáct let dobrodružství	57
Lidskoprávní činnost v Bělorusku. Od počátků po dnešek	71
Zápisky zpoza mříží	81
Životopis	181

Václava Havla považuji za svého duchovního učitele

■ V dopisech přátelům Ales Bjaljacki vypráví, že v době smutku po otcově smrti se mu velkou útěchou stal dopis od Václava Havla, který dostal 6. ledna 2012.

„Dnes mi přišla pošta a z jednoho dopisu mě zamrazilo. Ten dopis je... od Václava Havla. Dopis je v češtině, s jeho podpisem a charakteristickým srdíčkem, které vždy doprovází jeho podpis. Je tady také překlad do běloruštiny. Dopis je z 15. 12. 2011,“ napsal Bjaljacki z vězení.

Dále cituje slova, která Václav Havel napsal běloruským politickým vězňům krátce před svou smrtí:

***„Milý příteli,
přeji na prahu nového roku Vám i Vaším blízkým, aby byl lepší než ten předchozí. Soucítím s Vámi a využiji každé příležitosti, abych spolu s přáteli v mezinárodním společenství na situaci práv lidí v Bělorusku upozorňoval.
Přeji Vám vše dobré a svobodu Vaší zemi.“***

■ Ales píše, že ho Havlův dopis silně dojal, a vzpomíná na osobní setkání s panem prezidentem:

„První se odehrálo v roce 2000, když jsem přijel do České republiky v rámci běloruské delegace. Schůzky se tehdy účastnili Stanislav Šuškevič¹, Vincuk Vjačorka², Anatol Ljabadzka³, Ales Michalevič⁴ a já.

1 Stanislav Šuškevič (běl. Станіслаў Шушкевіч, *1934) – běloruský vědec a opoziční politik, jeden ze signatářů Bělovežské dohody o rozpadu Sovětského svazu. První hlava nezávislého běloruského státu.

2 Vincuk Vjačorka (běl. Вінцук Вячорка, *1961) – běloruský opoziční politik, občanský aktivista a lingvista, aktivní účastník národního a demokratizačního hnutí v sovětském Bělorusku, poté předseda strany Běloruská lidová fronta.

3 Anatol Ljabadzka (běl. Анатоль Лябедзька, *1961) – běloruský opoziční politik, předseda Sjednocené občanské strany (AHP – Аб'яднаная грамадзянская партыя). V den prezidentských voleb 19. prosince 2010 byl zatčen a strávil ve vazební věznici KGB 108 dní.

4 Ales Michalevič (běl. Аляксей Міхалевіч, *1975) – běloruský opoziční politik a občanský aktivista. Kandidát na úřad prezidenta z roku 2010. Následně byl zatčen, strávil ve vazbě 62 dní. Byl prohlášen za politického vězně. Později uprchl do České republiky, kde získal politický azyl. V září 2015 se vrátil do Běloruska. Jeho trestní stíhání bylo přerušeno.

Podruhé jsme se setkali v roce 2006, když Havel předával mně a Vjasně cenu Homo Homini. Předání se konalo v rámci rozsáhlého festivalu filmů s lidskoprávní tematikou Jeden svět, který v Praze pořádá nevládní organizace Člověk v tísni. Festivalové filmy se promítaly ve velké budově bývalého kostela. Následovalo předání ceny, které mě velmi dojalo, protože jsem vnímal Václava Havla jako svého duchovního učitele, i když jsme se osobně dobře neznali.

Po předání jsme spolu s Valjancinem Stefanovičem⁵ měli dvacetiminutový rozhovor s panem Havlem v úzkém kruhu. Dali jsme si spolu skleničku fernetu a promluvili si o situaci v Bělorusku. Nebylo na tom nic zvláštního, ale všiml jsem si, že Václav Havel se ve společensko-politické situaci v Bělorusku docela dobře orientoval.

To, čeho jsem si na něm vážil a vážím, je skutečná, nikoliv konjunkturní solidarita s demokratickými silami, s běloruským národem. Při tomto setkání jsem měl pocit, že jsme lidé stejné krevní skupiny. Je to podobné s jinými ochránci lidských práv bez ohledu na země nebo kontinenty, odkud pocházejí, totéž jsem cítil v Rusku, na Kubě, v Tunisku nebo ve Francii. Přestože byl Havel po dobu dvou volebních období prezidentem České republiky, moc ho nezkazila. Samozřejmě, vážil jsem si ho za jeho kultivovanost, za to, že byl světoznámým literátem a za ten stoicismus, s nímž snášel perzekuce, kterým byl vystaven. Vystupoval na ochranu lidských práv a byl pronásledován v mnohem tvrdších dobách. Ale přesto měl neochvějnou víru, že má pravdu a že si český národ zaslouží lepší osud.

Jeho úmrtím Bělorusové, zdejší demokraticky smýšlející lidé, přišli o jednoho ze svých přátel v zahraničí.

Chtěl bych také vyjádřit soustrast českému národu, který přišel o významnou a velkou osobnost, člověka, jenž skutečně přispěl k pozitivním změnám v historii České republiky.

Tento dopis podpory s podpisem Václava Havla je tím nejcennějším, co teď tady mám.

Stejně jako velké hvězdy, které sice mizí, ale jejich světlo putuje po dlouhá další léta a rozsvěcuje tmu, dorazil ke mně dopis Václava Havla jako živý paprsek po jeho smrti.“

5 Valjancin Stefanovič (běl. Валянцін Стэфановіч, *1972) – obhájce lidských práv, občanský aktivista, právník Lidskoprávního centra Vjasna.

Ales Bjaljacki, obránce lidských práv

ROZHOVOR S ALESEM BJALJACKÝM PŘIPRAVIL ALJAKSANDR TAMKOVIČ

PRVNÍ KROKY

Narodil jsem se 25. září 1962 v sovětské Karélii, v městečku Vjartsilja⁶ v Sortavalském okrese na hranici s Finskem. V sovětských dobách se v Sortavale vyráběly lyže proslavené po celé zemi. Tehdy na nich lyžovalo hodně lidí. Vysvětlím, proč jsem se narodil tak daleko, přestože mám běloruské kořeny.

Po zimní válce mezi Sovětským svazem a Finskem bylo zapotřebí kultivovat připojená území a zotročení sovětští sedláci dostali příležitost vymanit se z „kolchozního ráje“. Z kdysi zámožné rodiny Bjaljackých udělala kolektivizace žebráky. Začátkem roku 1940, když všech šest dětí mého dědečka Uscina začalo otékat, protože doslova neměly co jíst, rozhodl se opustit rodné místo v okolí městečka Rahačov⁷ a nechal se „naverbovat“ na okupované území.

Proto se můj otec Viktor Uscinavič (nar. 1929) jako desetiletý chlapec ocitl za Ladožským jezerem. Moje matka Nina Aljaksandrauna Kavalčuková je původem z okolí Naroulji, která leží na jihovýchodě Běloruska, v těsné blízkosti hranice s Ukrajinou. Do Karélie se také nechala „naverbovat“, ale jinak. Bylo to po druhé světové válce. Jméno jsem dostal po dědovi. Ten byl na začátku války partyzánem, pak ho povolali do sovětské armády a od roku 1944 byl nezvěstný.

Rodiče se seznámili a vzali v roce 1956 a roku 1964, když mi bylo dva a půl roku, se vrátili do Běloruska. Moje první dětské vzpomínky jsou však spojeny právě s Karélií. Dobře si pamatuji svou školku, šumění říčky, přes kterou mě v kočárku vozili po mostě do jeslí, a okolní skály. Pamatuji si požár, který jsem založil v kuchyni, když jsem naskládal na elektrickou ploténku noviny a zapnul sporák, a pak, když začaly hořet a když od nich vzplanuly záclony a stůl, běžel jsem do ložnice, abych si postěžoval matce, která odpočívala po noční směně, načež jsem zdárně utekl k sousedům do přízemí.

V té době se v Bělorusku začaly stavět podniky, kde bylo potřeba pracovní síly. Rodiče volili mezi doly na draselnou sůl v Salihorsku a chemickým závodem ve Svetlahorsku. Odjeli

⁶ Rus. Вяртсiля, fin. Värtsilä.

⁷ Rahačov (bél. Рагачоў) – město na východě Běloruska.

jsme do Svetlahorsku v Homelské oblasti, protože to bylo blíž jejich rodištím – Rahačovu a Naroulji. S tímto městem je spojená uvědomělejší část mého dětství.

Chemička už byla spuštěna, ale bydlení pro pracovníky nebylo, proto jim dovolili postavit si dočasné ubikace – *vremjanky*. Ke stavbě používali všechno, co se připletlo pod ruce: prkna či nějaké odřezky... Obezdvíka se zasykala hlinou. V zimě škvírami svištěl vítr, po zemi běhaly myši. Jednu jsem chytil a přinesl jsem ji matce jako dárek.

Dalo by se říct, že jsem byl pyromanem. Dnes už *vremjanky* nejsou, ale dříve byly podél železnice u svetlahorského nádraží skutečné „slumy“. Naši chajdu jsem zapálil asi třikrát. Za sovětů byly mateřské školy přeplněné, rodiče mě neměli kam dát, a proto mě nechávali doma samotného. Starší bratr šel do školy, rodiče do práce. Pokaždé měli strach, abych neshořel spolu s chajdou, a já jsem pokaždé, když jsem našel zápalky a založil požár, měl štěstí. Jednou si doutnání a prvního kouře všimli sousedi, jindy jsem sám utekl.

Stalo se také, že když mě nechali doma zamčeného, nůžkami jsem rozstříhal látkový potah na rádiu – hledal jsem malého mužička, který odtud mluví. Při jiné příležitosti jsem vysypal na postel hlinu z květináče a nastříhal květinu na malé kousky. Bylo to pěkné: černá hlína na bílém prostěradle a na ní zelená kytky.

S velkou zálibou jsem lezl po stromech. Šplhal jsem, co nejvýše se dalo, a nikdo mě nemohl dostat dolů. Rodiče mě lákali na sladkosti. Dole na mě ovšem čekalo velké zklamání, protože místo slibovaných sladkostí jsem dostal výprask.

Měl jsem oblíbeného psa jménem Tuzik. Občas nosil z lesa zardoušené zajíce, naše *vremjanka* totiž stála v jehličnatém lese. Rád jsem chodíval na výlety – vydával jsem se na nedaleké nádraží, bloudil v lese, chodil po železničních kolejích, jen tak se toulal a rodiče měli strach, aby se mi něco nestalo.

Strašili mě tím, že mě unesou Cikáni. Ti žili v osadě u nádraží a často chodívali kolem našich ubikací do města. Jednou, byly mi asi čtyři, jsem uviděl dvě Cikánky, které šly kolem naší chajdy, a pomyslel si, že si jdou pro mě. Zavelel jsem psovi *Vpřed!* a vrhl jsem se do útoku. Chuděry ženské...

Jako člověk, který vyrostl mimo městské prostředí, jsem velmi rád chodil na houby, obzvlášť když jsem pobýval u babičky z maminciny strany ve vesnici Buda Krasnouskaja. Jak nádherné jsou lesy za Narouljou! Jdeš a jdeš a lesu není konce. Kousek odsud je hranice s Ukrajinou, kterou houbaři křížovali oběma směry. Více než dvě stě hřibů jsem nikdy nenasbíral – neodnesl bych je. Teď už se tam nedá jen tak houbařit. Zhruba padesát kilometrů odtud je Černobylská jaderná elektrárna. Všude je radiace. Lidé se odstěhovali nebo poumírali a ta vesnice už neexistuje.

V té době se ze mě stal knihomil a vydrželo mi to dodnes. Číst mě nikdo neučil. Naučil jsem se to v pěti letech sám podle slabikáře. Ptal jsem se staršího bratra: „Co je tohle za písmenko, a tohle?“ Pak jsem najednou začal číst a rodiče z toho byli překvapení.

Až do páté třídy jsem se rád pral, neznal jsem strach a byl jsem úspěšný, protože jsem byl silný a navíc levák. Ale pak jsem propadl knihám a začal více času trávit doma. Ve třetí třídě jsem začal chodit do hudební školy. Chtěl jsem hrát na harmoniku, ale volná místa už nebyla, a tak mě zapsali na domru⁸.

Z leváka mě předělali na praváka – donutili mě psát pravačkou, proto mám odmala pocit křivdy vůči sovětskému systému výchovy [*směje se – pozn. aut.*].

■ VOLBA CESTY ■

Ve Svetlahorsku jsem skončil Střední školu č. 5. Od první až do poslední třídy jsem chodil do této školy, bydleli jsme naproti. V šesti letech jsem šel do školy sám, bez rodičů. Nechtěl jsem, aby mě doprovázeli, toužil jsem být samostatný. Žáků bylo hodně, otvíralo se devět prvních tříd, proto jsem se ocitl v první I. Výuka probíhala na tři směny.

Naše třída byla velmi družná. Od sedmého do devátého ročníku jsme jezdili do kolchozů sklízet brambory a červenou řepu – kolchozníci si nevystačili. Organizovali jsme si vlastní výlety. Nejen ve škole, ale i mimo ni jsme veškerý čas trávili spolu. Co jsme jen nedělali... Vedle byl les a řeka Berazina. Chodili jsme na tancovačky, pili levné víno... Později jsme se skoro všichni dostali na vysoké školy – učili jsme se dobře, zajímali se o matematiku, fyziku, literaturu.

■ Vybral jsem si Homelskou univerzitu, přesněji bělorusko-ruské oddělení její Historicko-filologické fakulty. Hodně jsem četl a lákala mě filologie. Studium trvalo pět let. Naše studentská parta byla velmi zajímavá, protože spolu se mnou studovali básníci Anatol Sys (o dva roky starší), Eduard Akulin a Sjarhej Sys (tentýž ročník), o rok mladší prozaik Anatol Kazlov, básnířka Volha Kurtaničová či jazykovědkyně Lilija Plyhauková. Byli jsme dost aktivní tvůrčí spolek.

Právě tehdy jsme si začali klást otázky ohledně osudu Běloruska a toho, v jakém stavu jsou Bělorusové jako národ dnes a co nás čeká v budoucnu. Už na konci deváté třídy jsem napsal dopis do moskevských novin *Izvestija* o nespravedlivém přístupu k běloruštině, popsal jsem nanečisto pět stránek, ale nepřepsal jsem je a ani neposlal. Bylo to asi dobře,

⁸ Domra – ruský strunný hudební nástroj, hra na něj se běžně vyučuje na běloruských hudebních školách.

jinak bych si mohl nechat jen zdát o vysoké škole, musel bych jít do chemičky pod otcovým vedením dotahovat šrouby.

■ V roce 1981 jsem se za peníze vydělané ve studentské stavební četě sám vydal na výlet po historických místech Běloruska – linkovými mikrobusey, autostopem nebo pěšky. Získal jsem spoustu zážitků. Hlavním pro mě bylo zjištění, že běloruský jazyk žije! Na rozdíl ode dneška, tenkrát se ve vesnicích a městečkách opravdu mluvilo bělorusky, skoro všude.

Během té cesty se mi poštěstilo navštívit vesnici Mikalajeuščyna, rodiště klasika naší literatury Jakuba Kolase⁹. Blížilo se sté výročí jeho narození, a tak jsem v Mikalajeuščyně narazil na několik malířů v plenéru. Byla to zřejmě státní objednávka. Nejaktivnějším byl Mikola Kupava. Byl jsem velmi překvapen, že mluvil bělorusky. Také proto jsme se seznámili.

Mikola se zeptal: „Jak se jmenuješ?“

Odpověděl jsem: „Saša.“

Kupava řekl: „Jsi Ales, žádný Saša.“

Ales je běloruská verze jména Alexandr. V tu chvíli, v devatenácti letech, jsem se stal Alesem, začal mluvit v každodenním životě bělorusky a rozhodl se, že celý svůj život věnuji obrození běloruského národa a Běloruska. A tak se to i děje.

Právě umělec Mikola Kupava mě tehdy seznámil s minskými studenty a aktivisty (mezi nimiž byli Vincuk Vjačorka a Sjaržuk Sokalav¹⁰), kteří později tvořili jádro běloruských obrozenců období 80. a 90. let. Půjčoval jsem si od nich negativy fotek zakázaných publikací ze třicátých let, včetně studií Mikoly Jermaloviče¹¹ o běloruských dějinách, které se nesměly vydávat, přepravoval je do Homelu, vyvolával fotografie a půjčoval dál.

■ V roce 1984 jsem absolvoval vysokou školu a několik měsíců pracoval na Homelsku jako učitel v Lečickém okrese, který leží poblíž hranice s Ukrajinou. Pak jsem nastoupil do aspirantského studia v Ústavu pro literaturu Akademie věd BSSR v Minsku. Bylo to na úplném začátku nové vlny národně demokratického obrození. V Minsku jsem se aktivně zapojil do podzemních protisovětských a pololegálních aktivit, jimž se věnovali mí známí a přátelé.

Ve stejné době také proběhla první protestní akce. Sovětské úřady se rozhodly zbouřat historickou budovu, která byla významná tím, že v polovině 19. století se v ní nacházelo

9 Jakub Kolas (běl. Якуб Колас, 1882–1956) – běloruský básník, prozaik, dramatik, jazykovědec, klasik běloruské literatury.

10 Sjaržuk Sokalav-Vojuš (běl. Сяржук Сокалаў-Воюш, *1957) – běloruský písničkář, spisovatel a novinář, aktivní účastník běloruského mládežnického demokratického hnutí v 80. letech.

11 Mikola Jermalovič (běl. Мікола Ермаловіч, 1921–2000) – významný běloruský historik a spisovatel, účastník běloruského demokratického hnutí v sovětském Bělorusku, autor a člen distribuční sítě samizdatu.

minské městské divadlo. Přes zákaz úřadů ruského impéria se zde v 19. století hrálo první komické operní divadelní představení v běloruštině – dílo běloruského dramatika Vincenta Dunina-Marcinkeviče¹² na hudbu slavného skladatele Stanisława Moniuszka.

Aktivisté mládežnické organizace *Majstrouňa*¹³ (*Dílňa*) poprvé v dlouhé historii sovětského Běloruska uspořádali veřejnou protestní akci. Třináctého června 1984 třináct lidí (Vincuk Vjačorka, Zmicer Sauka¹⁴, Larysa Simakovičová¹⁵ aj.) přišlo s transparenty k budově městského divadla a vzápětí skončili na policejní služebně. Po nějaké době byli propuštěni.

■ Po půlroce jsem narukoval do Sovětské armády – pro aspiranty v té době nebyla žádná možnost odkladu. Vojnu jsem odsloužil u Sverdlovsku, dnešního Jekatěrinburgu, na Uralu, jako mechanik a řidič obrněného transportéru ve stíhacím protitankovém dělostřeleckém praporu.

Tam se mi stala zajímavá příhoda. V budově dobíjecí stanice, kde se zahřívaly a nabíjely akumulátory do aut a transportérů, bylo velké teplo, a proto si v zimě vojáci, když měli volnou chvilku, dávali šlofika na amatérsky zhotovených topných člancích zakrytých plechovými pláty. A já jsem nebyl výjimkou. Jednou jsem se probudil a můj krajan, Bělorus, který spal vedle, tam k mému překvapení nebyl. Uběhlo deset, pak dvacet minut – nic. Venku bylo 20 stupňů pod nulou. Znepokojilo mě to, tak jsem vystrčil hlavu ze dveří, abych se podíval. A ejhle, zatímco jsme spali, vojenský technický park převzala stráž, která zrovna nastoupila. Kraján šel na záchod a kluci ho chytili. Mladý strážný, Armén, který teprve nedávno nastoupil na vojnu, ho držel asi půl hodiny na mušce samopalů. Můj parťák úplně ztuhl a zmodral – stál v mrazu jen v *gymnastorce*. Přemluvit strážného, aby jej pustil, se mi nepodařilo, tak jsem musel vylézt oknem na druhé straně dobíjecí stanice ven a běžet za nadřízeným, našťěstí známým četařem, aby dal strážnému rozkaz, ať krajana pustí. Na vojně to byl skutečný mezinárodní sovětský „kotel“, ale každý se držel svých kořenů – Bělorusů nevyjímaje.

12 Vincent Dunin-Marcinkevič (běl. Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч) – dramatik a básník, jeden ze zakladatelů moderní běloruské literatury.

13 Majstrouňa (1979–1984) – tvůrčí studentská skupina opoziční sovětskému režimu, jejímž cílem bylo obrození běloruských lidových tradic a aktualizace národní kultury.

14 Zmicer Sauka (běl. Зміцер Саўка, 1965–2016) – významný běloruský lingvista a společenský aktivista, účastník běloruského mládežnického demokratického hnutí v 80. letech.

15 Larysa Simakovičová (běl. Ларыса Сімаковіч, *1957) – běloruská hudební skladatelka, režisérka, choreografka, zakladatelka folkového divadla Hoscica, účastnice běloruského mládežnického demokratického hnutí v 80. letech.

Vojenská služba se bohužel nesestávala jen z veselých příhod, zažil jsem i těžké chvíle. Ani ne fyzicky, ale psychicky. V myšlenkách jsem byl v Bělorusku. Z vojny jsem „vyletěl“ jako špunt z láhve. Po vojenské službě měl následovat tříměsíční důstojnický kurz. Ale o hvězdičky poručíka na výložkách jsem nestál, tak jsem udělal nějakou práci na opravách kasáren navíc, jen abych nemusel zůstat na vojně další tři měsíce. Požádal jsem náčelníka štábu o propuštění a vrátil jsem se z vojny jako voják, abych pokračoval ve studiu. Jak se říká, čisté výložky – čisté svědomí.

PROTI VĚTRU

Když jsem odešel do zálohy, v hlavním městě už byl cítit závan nového větru. Bylo založeno a aktivně působilo mládežnické demokratické sdružení *Talaka (Artěl)*, na univerzitě a dalších vysokých školách vznikla četná neformální studentská uskupení, kde se diskutovalo o dříve zakázaných tématech a shromažďovali se v nich mladí lidé, kteří toužili po změnách. Na jaře roku 1986 bylo poprvé rozeznáno shromáždění mládeže, která se v Trajeckém předměstí¹⁶ v Minsku pokusila uspořádat tradiční lidový obřad přivolávání jara. Státní orgány poštvaly bývalé „afghánce“, veterány z afghánské války, na „fašisty“ – mladé chlapce a dívky, kteří ve skutečnosti byli jen studenti střední umělecké školy.

Společnost té doby byla doslova nabitá energií, touha po změnách byla znát čím dál více. Brzy jsem se seznámil s mnoha zajímavými a svéráznými lidmi. Stačí zmínit filozofa Aleha Bembela, vyhozeného z Akademie věd za studii, v níž zkoumal žalostný stav běloruštiny v sovětském Bělorusku. Aleh Bembel bydlel v domě svého otce, slavného běloruského sochaře Andreje Bembela. Scházela se tu mládež, pravidelně probíhala literární a filozofická setkání, nezávislá duchem a antisovětská svojí podstatou. Neviděli jsme žádnou budoucnost pro Bělorusko a Bělorusy v rámci Sovětského svazu. V SSSR plnou parou pokračovala národnostní asimilace, běloruský národ se rusifikoval a mizel. My jsme to však nechtěli. Životní logika nás nutila hledat možnosti odporu proti sovětské moci a boje za nezávislé Bělorusko.

16 Trajecké předměstí (běl. Траецкае прадмесце, Trajeckaje pradmescce) – historická část v centru Minsku.

■ Zformovali jsme užší skupinu, kterou tvořili filologové, novináři, historici, umělci Vincuk Vjačorka, Sjarhej Dubavec¹⁷, Ales Suša¹⁸, Sjarhej Sokalav-Vojuš, Henadz Sahanovič¹⁹ a ještě několik lidí. Působili jsme v utajení, scházeli se v unimobuňce v továrně na radiátory, kde Viktor Ivaškevič²⁰, další člen naší skupiny, pracoval jako skladník, nebo přes noc v mateřské školce, kde dělal nočního hlídače jiný z našich přátel. Tady jsme plánovali aktivity a stanovili si politické cíle – obrození nezávislého a demokratického Běloruska. Podotýkám, že byl teprve rok 1986. Kdyby se to všechno dozvěděly příslušné orgány, KGB, dopadlo by to pro nás špatně.

Jenže nadešla doba *perestrojky* a možnosti pro občanské aktivity se významně rozšířily. Všechno, za co lidi začátkem 80. let sovětské kárné orgány tvrdě pronásledovaly, se v druhé polovině desetiletí stalo možným – samozřejmě za podmínky určité opatrnosti a konspirace, protože samotný systém pořád přetrvával.

■ Celá naše činnost se v podstatě rozdělila do dvou směrů. Jeden z nich byl undergroundový. Asi tucet přátel se stejnými názory rozhodl o strategickém směřování aktivit mládežnického hnutí a o neúčinnějších cestách k našemu cíli: chtěli jsme sjednocovat mládež, propagovat běloruskou myšlenku, požadovat demokratizaci veřejného života. Vydávali jsme podzemní časopis *Buračok*²¹, za jehož šíření KGB nakonec zatkla Jauhena, bratra Viktara Ivaškeviče. Drželi ho ve vazbě tři dny a pak propustili, psal se totiž rok 1987²².

Druhý směr naší činnosti byl legální a probíhal v „neformálních sdruženích“, která spojovala mladé lidi podle jejich zájmů: historiky, regionalisty, ekology. Jedno takové sdružení jsme spolu s mým kamarádem básníkem Anatolem Sysem založili koncem roku 1996 – spolek mladých literátů *Tutejšyja (Zdejší)*. Situace v prostředí píšící mládeže byla také poměrně revoluční. Mladí tvůrci už nechtěli psát podle kánonů socialistického realismu. Byla zde cítit touha po tvůrčí svobodě. A právě tento pocit nás spojoval. Zatímco

17 Sjarhej Dubavec (běl. Сяргей Дубавец, *1959) – běloruský novinář a spisovatel, jeden ze zakladatelů prvních demokratických mládežnických sdružení v sovětském Bělorusku na konci 70. a v 80. letech.

18 Ales Suša (běl. Алесь Суша, *1963) – občanský aktivista, novinář, člen běloruských mládežnických demokratických sdružení 80. let.

19 Henadz Sahanovič (běl. Генадзь Сагановіч, *1961) – běloruský historik a archeolog, účastník běloruského mládežnického demokratického hnutí v 80. letech.

20 Viktor Ivaškevič (běl. Віктар Івашкевіч, 1959–2013) – běloruský novinář, odborář a politik, účastník běloruského mládežnického demokratického hnutí v 80. letech.

21 Název časopisu *Buračok* odkazuje na pseudonym Franciška Bahuševiče, jednoho ze zakladatelů nové běloruské literatury, zastávce a ideologa národní emancipace Bělorusů.

22 V roce 1987 začalo v Sovětském svazu období *perestrojky*.

na první schůzi *Tutejších* na koleji u Anatola Syse přišlo devět lidí, už po dvou měsících se těchto setkání účastnilo několik desítek mladých tvůrců. Spojili jsme ty nejnadanější mladé autory, kteří dnes tvoří jádro běloruské literatury.

Můj život se tedy v určitém smyslu rozdělil na dvě poloviny – v aspirantuře jsem se zabýval studiem běloruské literatury a v *Tutejších* jsem byl zvolen za předsedu a věnoval se aktivní veřejné práci. A tyto dvě poloviny měly hodně styčných ploch. Před našima očima a za naší účasti se odehrával zlom epochy, hroutily se staré stranické a sovětské autority, mohli se vydávat dříve bezdůvodně zakazovaní autoři, lidé začínali mluvit o palčivých tématech nahlas. Společnost se probouzela, mizel strach živený sovětským režimem. Závan svobody posiloval odpor. Balancování mezi povoleným a zakázaným trvalo několik let.

■ V roce 1987 se konala ekologická akce: běloruská a lotyšská mládež se splavila po Západní Dvině na protest proti výstavbě vodní elektrárny v Daugavpilsu. Od této chvíle začal bouřlivý vývoj lotyšského demokratického hnutí.

V tomtéž roce proběhly první svobodné masové akce i v Bělorusku. Mimo jiné byla v Minsku uspořádána demonstrace za záchranu historického Horního města, které se úřady chystaly zlikvidovat. V centru Minsku u sochy Janky Kupaly²³ se konala první veřejná připomínka běloruského svátku *Dzjady*²⁴. Byla to pietní akce připomínající běloruské spisovatele a vědce popravené stalinským režimem před padesáti lety, v roce 1937. O povolení tohoto shromáždění jsme požádali s dostatečným předstihem, ale úřady na naši žádost nereagovaly, a tak těch tři sta lidí, kteří na akci přišli, nevědělo, jak to pro ně dopadne. Tentokrát se naštěstí nezatýkalo. „Věrčuška“ byla totálně dezorientovaná, za šedesát let sovětské moci totiž žádné „nekontrolované“ demonstrace nebyly.

V roce 1988 se konal průvod na místo hromadných poprav ze stalinských dob v Kurapatech²⁵, následovala velká ekologická shromáždění v dalších běloruských městech, v Hrodně, Navapolacku, Homelu, kde měl chemický průmysl výrazný dopad na životní prostředí.

■ A pak to byly samozřejmě *Dzjady* v roce 1988 před Moskevskými hřbitovy v Minsku, které uspořádali *Tutejšyja* spolu s dalšími mládežnickými občanskými sdruženími. Žádost na minský městský výkonný výbor jsme podali spolu s mým přítelem básníkem Anatolem

²³ Janka Kupala (běl. Янка Купала, 1882–1942) – významný běloruský básník, překladatel, jedna z klíčových osobností běloruského národního obrození přelomu 19. a 20. století, klasik běloruské literatury.

²⁴ *Dzjady* (běl. Дзяды) – podzimní svátek mrtvých mající kořeny v předkřesťanských dobách.

²⁵ Kurapaty (běl. Курапаты) – zalesněná lokalita nedaleko Minsku, kde NKVD v letech 1937 až 1941 prováděla hromadné popravy. Podle různých odhadů jsou na tomto místě pohřbena těla desítek tisíc obětí.

Sysem. Na začátku se k nám připojilo Městské sdružení pro ochranu památek a kultury, které tehdy vedl malíř Vasil Šaranhovič, ale později, když úřady akci zakázaly „z důvodu 60. výročí vzniku Komsomolu“, se toto sdružení z organizace akce stáhlo.

Přesto jsme se rozhodli, že akci uskutečníme, ačkoliv státní aparát prostřednictvím rozhlasu a televize opakovaně vyzýval veřejnost, aby se jí neúčastnila. Dokonce se pokoušel o zastrašování. To však vyvolalo opačnou reakci. K našemu překvapení a nečekaně pro režim přišly na Dzjady-88 tisíce lidí.

Režim se připravoval na potlačení a znemožnění tohoto shromáždění. Později se ke mně dostal dokument s popisem toho, co se chystalo. Jedna skupina policistů měla neutralizovat lídry, druhá se měla zmocnit zvukové aparatury atd. Podle tohoto scénáře také postupovali. Zadrželi mě ihned na začátku.

Je potřeba říct, že ohlas, který akce měla, byl pro všechny velkým překvapením. Veřejnost byla pobouřena, lidé začali přemýšlet o tom, co se děje kolem a co je možné s tím udělat. O měsíc dříve byl vytvořen ustavující výbor *Běloruské lidové fronty Obrození*²⁶ a tyto události přivedly do demokratického hnutí tisíce příznivců.

Demokratizační změny v Bělorusku rychle nabývaly na obrátkách, což nikdo nemohl předpokládat. Klukovský sen o nezávislosti naší země se před očima proměňoval ve skutečnost.

Mimochodem, v roce 1988 jsem dostal první pokutu v životě – 200 sovětských rublů. Peníze shromáždili kolegové z Ústavu pro literaturu Akademie věd. Pomohli mi a já jsem cítil, jak moc je to důležité. Je možné, že zrovna tehdy se ve mně začal formovat budoucí obránce lidských práv.

■ ■ ■ NOVÉ BARVY ■ ■ ■

Aspiranturu jsem absolvoval na jaře 1989, ale dizertační práci jsem neobhájil, protože přišly doby, kdy na obhajobu vědecké práce jednoduše nezbyl čas. Moje práce se týkala běloruské publicistické poezie začátku 20. století, básní našich klasiků Janky Kupaly, Jakuba Kolase, Maksima Bahdanoviče a Alese Haruna, kteří prorokovali změnu situace a vyzývali běloruský národ, aby se probudil z letargického spánku. Určitá období našeho života měla hodně společného, proto pro mě bylo zajímavé onu dobu studovat a psát o ní.

26 Běloruská lidová fronta Obrození (běl. Беларускі народны фронт „Адраджэнне“) – občanské sdružení založené v roce 1989, první nezávislé politické hnutí v BSSR. Usilovalo o demokratizaci společnosti, obrození národní myšlenky a o nezávislost Běloruska. Od roku 1991 existuje jako politická strana.

Po aspirantůře mě nikde nechtěli zaměstnat. Pokoušel jsem se získat místo na pedagogických školách v Mahiljovu a Vicebsku, ale marně. Všude se obávali toho, že jsem příliš aktivní.

Ani v Akademii věd si mě nechtěli nechat – už v době studia jsem byl dvakrát formálně vyloučen z aspirantury za občanské aktivity. Pokaždé z toho však sešlo. Ředitel Ústavu pro literaturu Viktor Kavalenka byl hodný člověk a vždy se postavil na moji stranu. Jednou, poté co jsme poslali do Moskvy společný protestní dopis proti likvidaci běloruštiny, byla v ústavu svolána schůze, kde viceprezident akademie Ivan Navumenka křičel: „Jak je možné, aby jeden aspirant dvěma akademikům a šesti doktorům sral na hlavu?“

Na této schůzi se rozhodlo o mém vyloučení. Ale když jsem o dva dny později přišel za ředitelem ústavu pro dokumenty, Viktor Kavalenka mi řekl: „Běžte, Alesi, a pokračujte ve studiu!“ Takové byly paradoxy té doby.

■ Jak jsem hledal práci, objevila se možnost „uchytit se“ v Minsku – přesněji v nově vzniklém Muzeu dějin běloruské literatury. Muzeu chyběli výzkumní pracovníci, a tak jsem se v roce 1989 s pomocí tamních národně smýšlejících lidí a v první řadě občanské aktivistky Iryny Maračkinové stal zaměstnancem muzea.

V té době se Sovětským svazem valila demokratizační vlna, která se zrodila z perestrojky, přičemž zaměstnanci sami volili vedení podniků a institucí. Zanedlouho podobné výběrové řízení vyhlásilo nedaleké Muzeum Maksima Bahdanoviče²⁷. Pracoval jsem tehdy jako odborný asistent a rozhodl jsem se výběrového řízení zúčastnit.

Kandidáti byli čtyři, ale všechny hlasy připadly mně. Byla to vůle kolektivu. Je třeba říct, že na Ministerstvu kultury to vyvolalo přinejmenším rozpaky. Vědělo se tam o mé občanské činnosti, která zdaleka nesouhlasila s oficiální linií státu. S mým jmenováním na ministerstvu otáleli měsíc, ale pak ministr Jauhen Vajtovič mávl rukou a podepsal to. V určitém smyslu převzal odpovědnost. Tenkrát mi bylo dvacet sedm.

■ Profesně jsem musel čelit novým výzvám. V muzeu ještě nebyla vytvořená koncepce. Měli jsme však muzejní budovu, exponáty uložené v depozitářích, plán expozice, skvělé zaměstnance a výtvarníka, který měl vizi budoucí podoby muzea. Na rok 1991 se připravovaly rozsáhlé oslavy stého výročí narození Maksima Bahdanoviče, klasika běloruské literatury a slavného básníka, a právě k tomuto datu se plánovalo otevření našeho muzea v Trajeckém předměstí v Minsku.

²⁷ Maksim Bahdanovič (běl. Максим Багдановіч, 1891–1917) – běloruský básník, překladatel a literární kritik, jeden ze zakladatelů moderní běloruské literatury.

Byl to začátek náročné každodenní práce, která byla spojena s umělci, exponáty, vědeckým výzkumem a navíc se specifiky tehdejšího Sovětského svazu. V zemi panoval totální nedostatek zboží. Ministerstvo kultury nám poskytovalo peníze, za které však nebylo možné cokoliv koupit, protože prodejny byly prázdné. Všechno jsme museli shánět, domlouvat, nezdířka kupovat přímo v továrnách – od lustrů přes muzejní vybavení až po stavební materiály. Cestovali jsme po celé zemi a vyjednávali, prosili, přemlouvali, nakupovali, dopravovali do muzea jednotlivé věci – a tak jsme vytvářeli interiéry muzea a expozici.

Příliš značnou kontrolu své práce ze strany Ministerstva kultury jsme nepociťovali, ale vnímali jsme velkou vnitřní odpovědnost. Museli jsme dát muzeu dohromady v termínu a udělat to co nejlépe. To všechno se bohudíky podařilo. Koncem roku 1991 Muzeum Maksima Bahdanoviče zahájilo činnost. Po několika letech od otevření získala expozice státní vyznamenání.

■ Za zmínku stojí jedna zajímavost. V roce 1990 jsem byl zvolen do minského zastupitelstva, a když se v roce 1991, záhy po moskevském puči, na zasedání zastupitelstva projednávala otázka národních symbolů, přinesl jsem na magistrát bílo-červeno-bílou vlajku, která dříve zdobila vestibul muzea. Několik minut poté, co zastupitelé schválili nové národní symboly, tato vlajka zavlála nad budovou minského výkonného výboru – jako první v zemi, dva týdny předtím, než nabyla status státního symbolu.

■ V době, kdy jsem pracoval v muzeu, jsem se ředitelského křesla příliš nedržel, muzeum jsem vnímal jako národní platformu, prostor pro veřejné záležitosti a iniciativy, nikoliv jen jako skladiště mrtvých předmětů. Proto v budově muzea více než rok sídlila redakce jednoho z prvních demokratických periodik, novin *Svaboda*, později také časopisu *Naša Niva*²⁸. Po dlouhou dobu se v muzeu konaly schůze vedení Běloruské lidové fronty, pořádaly se zde oslavy řeckokatolických Vánoc, které se tenkrát teprve začínaly slavit veřejně, scházela se tu po sovětském vládnutí obrozená Běloruská katolická společnost²⁹. Na adrese muzea sídlily desítky nevládních organizací. Zkrátka v muzeu vřel nový běloruský demokratický život.

28 *Naša Niva* (běl. *Наша Ніва*) – běloruský nezávislý týdeník založený v roce 1991. Hlásí se k tradici stejnojmenného společensko-politického týdeníku ze začátku 20. století, nejvýznamnějšího periodika období běloruského národního obrození.

29 Běloruská katolická společnost (běl. *Беларуская каталіцкая грамада*) – katolické občanské sdružení založené v roce 1990 a usilující o návrat běloruské katolické církve k tradici, rozšíření používání běloruštiny při bohoslužbách apod.

Za dobu mého ředitelství se v různých prostorách otevřely tři další expozice, probíhaly významné vědecké práce, pořádali jsme četné literární akce pro veřejnost. Podle mého názoru naše muzeum bylo v té době jedním z nejlepších v Bělorusku. Pracovali zde převážně mladí a kreativní lidé. Ale když mi v roce 1998 Ministerstvo kultury dalo ultimátum: buď zůstaneš ředitelem muzea a nebudeš se veřejně angažovat, nebo odejdeš, radši jsem odešel. Být zticha a snášet nespravedlnost ve společnosti není nic pro mě.

■ PŘIVOLÁVÁNÍ JARA ■

Když na jaře roku 1996 nezbyly už žádné pochybnosti, že Lukašenko přepisuje ústavu a snaží se uzurpovat si všechnu moc v zemi a že novou vlnu národně demokratického obrození čekají nelehké časy, rozhodli jsme se, že založíme lidskoprávní občanské sdružení, které dostalo název *Vjasna-96*. Hlavním smyslem organizace se stala solidární podpora politických vězňů, ale také poskytování právní pomoci obětem politických perzekucí, sběr a šíření lidskoprávních informací či vzdělávací a osvětová činnost v oblasti ochrany lidských práv.

Pomoc obětem politických represí, které se v Bělorusku v té době objevily, měla rozmanitou podobu. Mimo jiné byla i hmotná. V tomto smyslu byl první pokus docela neobvyklý. Jeden můj známý, který chtěl přispět ke společné věci, nám přivezl půl tuny nej-různějších potravin – těstoviny, cukr, všelijaké kroupy atd. Naši dobrovolníci jídlo rozdělili do tašek a pak jsme je rozdávali poškozeným.

První dva roky jsem se věnoval lidskoprávním aktivitám ve *Vjasně* současně s prací v muzeu. Ale pak lidskoprávní činnost začala vyžadovat všechn můj čas bezvýtku. Neznal jsem víkendy ani dovolenou. Upřímně řečeno, když jsme založili *Vjasnu*, nepředpokládal jsem, že bude existovat tak dlouho. Myslel jsem si, že za dva za tři roky už vůbec nebude potřeba, protože v Bělorusku zavládne demokratický řád a my se vrátíme ke své běžné práci – muzejní, literární, vědecké či politické. Bohužel jsem se mýlil.

■ Po dlouhou dobu se věnujeme pozorování voleb, neboť bez spravedlivých voleb nejsou v zemi možné jakékoliv změny. Výsledky voleb se ovšem pokaždé falšují, v čemž také spočívá odpověď na otázku, proč lidé, kteří převzali moc v roce 1994, si ji tak dlouho udržují. Kdyby v Bělorusku probíhaly transparentní, demokratické volby, vláda by se už změnila, a to nejednou.

Dnes je mezi partnery *Vjasny* více než tucet zahraničních a mezinárodních organizací, jsme zapojeni do několika mezinárodních sítí lidskoprávních organizací. Lidskoprávní centrum *Vjasna* je členem Mezinárodní federace lidských práv (FIDH), která spojuje přes 170 lidskoprávních organizací z celého světa.

Na kongresu v Lisabonu v roce 2007 jsem byl zvolen viceprezidentem FIDH. Několikrát jsem byl nominován na Nobelovu cenu za mír. Mezinárodní ocenění, která byla udělena mně nebo *Vjasně*, vnímám především jako významný signál solidarity mezinárodního demokratického společenství jak s běloruskými obhájci lidských práv, tak s celou běloruskou společností, která bojuje za svobodu, demokracii a lidská práva.

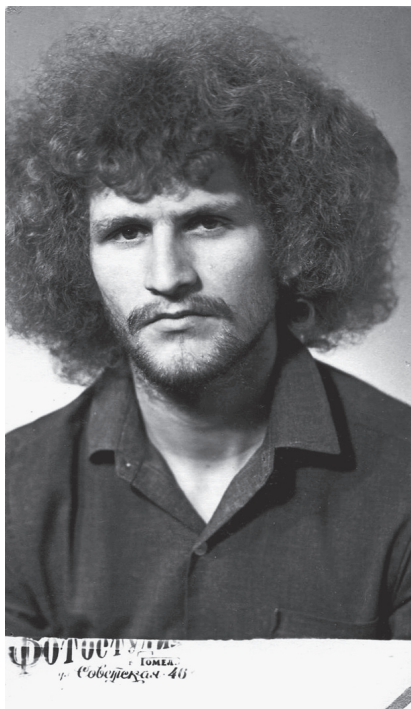
Situace v oblasti lidských práv v Bělorusku se už dlouhá léta nezlepšuje. Země stagnuje. Lidská práva se nadále soustavně porušují. Každý rok se na *Vjasnu* z různých důvodů obrací s žádostmi o pomoc tisíce Bělorusů.

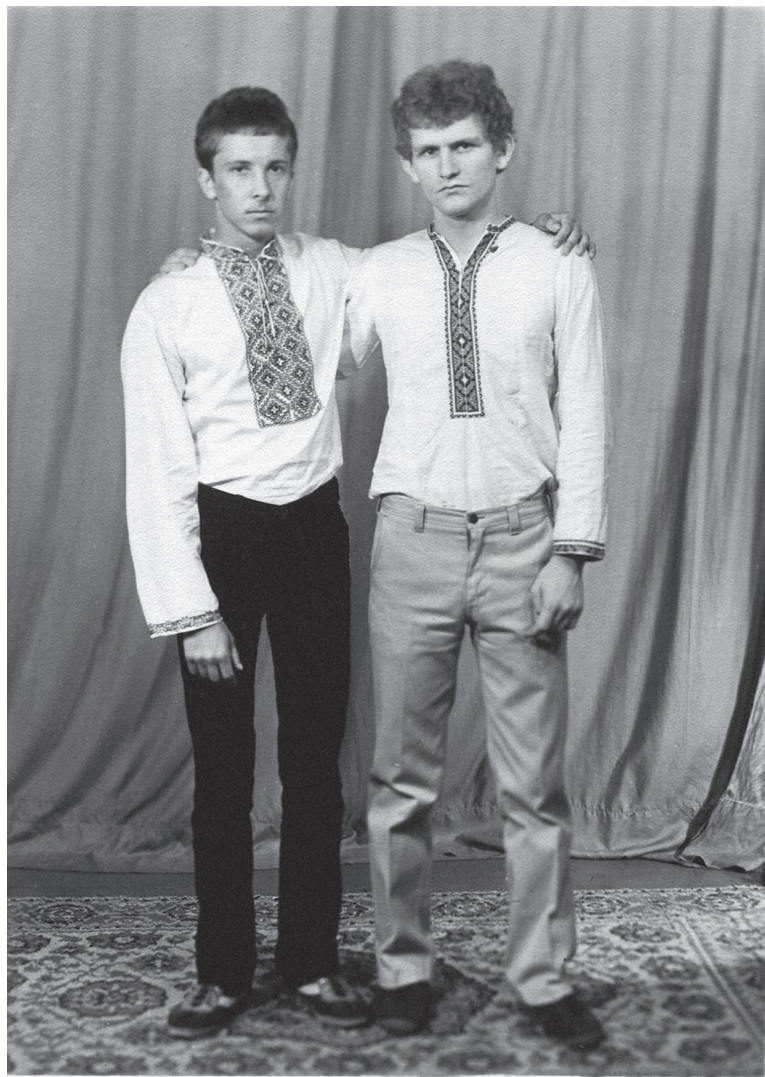
V roce 1998 Lidskoprávní centrum *Vjasna-96* získalo státní registraci. V roce 2003 byla registrace zrušena a dosud nebyla obnovena. Dnes pro *Vjasnu* pracuje několik stovek dobrovolníků.

Lidskoprávní činnost je v Bělorusku i nadále riziková. Režim různými způsoby perzekvuje aktivisty. Bezmála tři roky – 2011 až 2014 – jsem strávil ve vězení, ale mezinárodní solidarita a podpora běloruských aktivistů donutila běloruský režim mě osvobodit.

Formálně jsme se vrátili do stavu, v jakém jsem v mládí, před třiceti pěti lety, začínal se svou občanskou činností. Boj o nezávislé a demokratické Bělorusko pokračuje, avšak tentokrát na jiné úrovni, s miliony příznivců. Čeká nás ještě hodně práce a – stejně jako dříve – žeň je na běloruských nivách velká, ale dělníků málo.

Помощь
и помощь

O kořenech mé běloruské identity

DOPIS PRVNÍ

Zájem o běloruskou myšlenku v sovětské době nevyhnutně a objektivně vedl ke kritickému pochopení skutečnosti. Pocit křivdy vůči běloruskému jazyku, kultuře a historii, které byly v SSSR odsouzeny k úpadku, skomírání a nakonec i k zániku, vyústoval v nesouhlas a protest, nutil člověka vnímat nespravedlnost a nesvobodu celého sovětského systému. Nesouhlas a protest nutily k akci. Touto cestou se vydali mnozí aktivisté běloruského národně demokratického hnutí v 80. letech.

Dobře si pamatuji větší setkání mladých aktivistů v roce 1983, kde jsme se představovali a každý krátce řekl, jaká cesta ho vedla k běloruské identitě, jinak řečeno, jak dospěl k uvědomění si své běloruskosti a k touze něco v tomto směru dělat. Skoro všichni říkali, že za to může pocit křivdy vůči běloruským kořenům.

Jak se zrodila má běloruská identita? Mluvím-li o začátcích své národní identity, měl bych zmínit několik výchozích bodů. Prvním z nich je běloruština. Autentický a čistý běloruský jazykový živel, do něhož jsem se nořil každý rok během školních prázdnin, které jsem trávil u babičky, maminičky matky, ve vesnici Budnicki dvor nedaleko Naroulji. Mluvílo se tam bělorusky a navíc melodicky, s klesáním a stoupáním tónu hlasu na konci a na začátku věty. Byla to zvláštní, zpěvná řeč.

Vzpomínám si, jak jsme spolu s mým starším bratrem Valodzjou stáli na dvoře, sledovali děvčata, která procházela kolem naší chalupy cestou z lesa s plnými košíky borůvek, a poslouchali. Děvčata si mezi sebou hlasitě povídala. Valodzja se smál a říkal mi rusky: „Vůbec nerozumím, o čem mluví.“ Bylo mi asi devět. Poslouchal jsem jejich melodickou intonaci, byl to rozhovor a zpěv zároveň. Fascinovalo mě to. Nebylo pro mě důležité, o čem mluví, ale jak nádherně to zní!

Bylo to ryze estetické okouzlení zněním běloruštiny. Později jsem nikdy nebral vážně, co jsem slyšel o běloruštině: hrubý, nelibozvučný, zaostalý jazyk. Čirý nesmysl! Běloruština, kterou jsem slyšel od prostých vesničanů, byla krásná, rozvinutá, metaforická, mnohem bohatší než kostrbaté, chudé a umělé konstrukce ruštiny, kterou Bělorusové přeučení na ruštinu hovořili ve městech.

Proto, ačkoliv jsem od dětství do svých devatenácti mluvil rusky, přechod do běloruštiny byl pro mě návratem k sobě. K tomu, co bylo vždy přítomno v mém podvědomí.

Byl to sladký a strastiplný proces rozpomínání, kdy slova uslyšená kdysi v dětství mimoděk vyvstávala v paměti a samovolně klouzala na jazyk.

První dva roky studia na Homelské univerzitě jsem si běloruštinu teprve osvojoval. Odpovídal jsem bělorusky u zkoušek, hodně četl v běloruštině, občas z legrace mluvil bělorusky s kamarády. V devatenácti, po setkání v Minsku s Vincukem a Arynou Vjačorkovými³⁰, Sjarhejem Zaprudským³¹ a Mikolou Kupavou, jsem jednoho dne přešel do běloruštiny a zůstalo mi to napořád.

17. března 2013, nápravná kolonie³² č. 2, Babrujsk

■ DOPIS DRUHÝ ■

Co ještě přispělo k mé běloruské identitě? *Pesňary*³³. Právě oni přinesli v 70. letech běloruštinu do městského prostředí. A navíc takovým způsobem, že za běloruskou hudbu a zhudebněně poetické slovo jsme se zdaleka nemuseli stydět. Mohli jsme na ně být hrdí. Jejich písně skutečně zlidověly. Zpívaly se u stolu při oslavách, zpívaly je podnapilé skupinky v ulicích Svetlahorsku. V 70. letech vesnická tradice zpívat venku ještě nevymizela v mladém městě, obývaném převážně bývalými vesničany.

Uměl jsem zpaměti skoro všechny písně *Pesňarů*, stejně jako Kupalovu báseň *Mohyla*, kterou také zpívali.

■ Dřív se do třídních knih zapisovaly stručné údaje o žácích, byla tady i kolonka „národnost“. Ve třetí třídě jsem nakoukl do třídní knihy a zjistil, že baculatá a snědá Ina Karabljovová s ruměncem na tvářích a dlouhými černými copy, která vypadala jako íránská princezna, je Židovka a můj nejlepší kamarád, blondatý a pihovatý Slauka, je Čuvaš. U mého jména stálo: Bělorus. Tyto údaje ve mně vzbudily zájem, ale nikoliv emoce nebo myšlenky. Pouze mě zaujalo, že je mezi námi – kupodivu – nějaký rozdíl.

■ Ve třetí třídě jsem byl zdravé a aktivní dítě. Byl jsem vůdce a hájil jsem své postavení pěstmí. Ze všech třetích tříd, kterých bylo v naší škole devět, jsem mohl zdolat každého, kdo si troufal dát se se mnou do boje. Byl jen jeden kluk, s nímž jsme mívali vyrovnané souboje. Abychom určili, kdo je silnější, pouštěli jsme se do sebe opakovaně. A pokaždé nerozhodně.

30 Aryna Vjačorková (běl. Арына Вячорка, 1961–2012) – běloruská občanská a kulturní aktivistka.

31 Sjarhej Zaprudskij (běl. Сяргей Запрудскі, *1957) – významný jazykovědec.

32 Typ vězeňského zařízení na způsob pracovního tábora.

33 *Pesňary* (běl. Песняры) – běloruská hudební skupina vzniklá v roce 1969, která se ve své tvorbě věnovala folklórním motivům a jejich přetváření do moderních podob.

Dobře si pamatuji, že ze zápasů jsem žádný strach neměl. Vždy jsem si byl jistý, že zvítězím, a dařilo se mi to. Ve rvačkách jsem byl zkušený a obratný, vrhal jsem se soupeři pod nohy, chytil ho za nohu a srážel k zemi, vykrucoval mu ruce a prsty, uměl jsem zachytit soupeřovu nohu, kterou mě chtěl kopnout, ustupoval jsem a hrál slabšího, zručně se bránil a vyhýbal se ranám a pak bleskurychle vyrážel do útoku a cílil na nos. Byl jsem nepřemožitelný a pral se skoro každý den. Nejen ve škole, ale také před domem, kde jsem často porážel i starší děti. Všechny tyto souboje byly „podle pravidel“: bez boxerů a kamení, jen do chvíle, kdy soupeře srazím a přitlačím ho k zemi, do první krve a s oboustrannou vůlí jít do zápasu. Férově. Kdykoliv rodiče dětí, které jsem porazil, přišli vyříkat si to s mým otcem, pokaždé odcházeli s prázdnou.

V páté třídě jsem se přestal prát, začal jedním dechem číst knihy, hodil za hlavu fotbal a další klukovské hry. Čtení se stalo mojí oblíbenou činností.

Ačkoliv to všechno s běloruskou myšlenkou nijak nesouvisí, zaprvé je zřejmé, že jsem byl normální dítě a teenager, a zadruhé – láska ke čtení se stala předpokladem lásky k běloruské literatuře, kterou jsem v sobě objevil později, v deváté a desáté třídě.

■ Číst jsem se naučil sám, asi v pěti letech, aniž by si toho rodiče všimli. Ležel jsem na posteli v naší vremjance, prohlížel si slabikář a ptal se staršího bratra: „Jak se jmenuje tohle písmenko? A tohle?“ Dvakrát jsem se tím slabikářem prokousal a najednou jsem uměl číst.

■ První běloruskou knihou, kterou jsem si přečetl asi v páté třídě, byla *Polesští robinzoni* od Janky Maura³⁴. Šlo to pomalu, mnohem zdlohavěji než čtení v ruštině, ale byla to zajímavá kniha, proto jsem ji neodhodil a dočetl. *Polesští robinzoni* se stali jednou z mých oblíbených knih, četl jsem ji znova a znova. Celkem asi sedmkrát. Jazyk knihy, běloruština, mě ani nezajímal, ani neodrazoval. Zajímal mě ten dobrodružný příběh.

■ Ke své národnosti jsem se poprvé musel sám vyjádřit ve čtrnácti, v roce 1976, když nás měli zařadit do evidence vojenské správy. Důstojník, který vyplňoval formulář, se mě zeptal: „Národnost?“ – „Bělorus,“ odpověděl jsem. Když jsem vyšel z budovy vojenské správy, vyslovil jsem to ještě několikrát: „Bělorus.“ Do té doby jsem na tuto otázku nikdy neodpovídal, ani sobě, ani druhým. A teď jsem přesně věděl: jsem Bělorus.

34 Janka Maur (běl. Янка Маўр, 1883–1971) – běloruský spisovatel, autor dobrodružných knih pro děti a mládež.

Na střední škole učila běloruštinu učitelka v důchodovém věku. Byla to hodná paní, bývalá partyzáнка, ale vyučovala strašně nezajímavě. Ve všech ohledech prohrávala s učitelkou ruského jazyka a literatury, naší třídní Antaninou Michajlaunou. Ta byla mladší a k výuce přistupovala kreativněji, měla umělecké sklony, ráda četla a recitovala a motivovala k tomu i nás. Na jejích hodinách jsem poprvé uslyšel povídky Vasilije Šukšina³⁵, pod jejím vedením jsme nacvičovali a předváděli na školním jevišti Puškinovy *Cikány*, kde jsem měl úlohu starého Cikána. První báseň v ruštině jsem napsal v šesté třídě a odrecitoval ji ze školního jeviště. Věnoval jsem ji *Člověku*.

V deváté třídě k nám přišel učit běloruštinu a běloruskou literaturu Sjamjon Sjamjonavič, mladý učitel, ani ne třicátník, který nosil tehdy moderní žlutý kožich – dlouhý až po paty a s límcem tak vysokým, že za ním nebyla vidět hlava – a diplomatku. Byl moderně ostříhaný, s pěšinkou uprostřed a menší vlnitou kšticí na zátylku, a nosil brýle. Příchod Sjamjona Sjamjonaviče zvýšil můj zájem o běloruskou literaturu, přestože učil, co si pamatuji, průměrně – Antanina Michajlauna byla nepřekonatelná. Ale byl to přece jen muž a vzbuzoval větší respekt. Na jeho hodinách jsem obvykle psal slohové práce na volné téma. Byly to eseje. Sjamjon Sjamjonavič je četl, chválil a povzbuzoval mě, abych v psaní pokračoval.

Zřejmě tehdy jsem napsal svou první črtu, věnovanou jaru, a poslal ji do redakce světlohorských okresních novin. Tam moji črtu otiskli a poslali mi honorář.

Pozorováním Sjamjona Sjamjonaviče jsem se přesvědčil, že i muži mohou být učiteli běloruštiny a literatury, a tak jsem se rozhodl, že se přihlásím na filologickou fakultu na běloruštinu. A další důvod pro studium filologie? Ačkoliv jsem o tom nikdy nemluvil, měl jsem skromný sen stát se spisovatelem – zejména běloruským spisovatelem, jsem přece Bělorus! A kde jinde jsem mohl vystudovat běloruštinu? Když se nestanu spisovatelem, utěšoval jsem se, bude ze mě učitel, to je také dobré povolání.

18. března 2013, nápravná kolonie č. 2, Babrujsk

DOPIS TŘETÍ

Moji národní identitu silně ovlivnila díla Uladzimira Karatkeviče³⁶. Jeho *Královskou pomstu* mi půjčil Sjamjon Sjamjonavič. Byl to skutečný objev! Pak jsem si přečetl *Evangelium podle Jidáše*, potom *Klasy pod srpem tvým*, a právě tyto knihy ze mě udělaly uvědomělého Bělorusa.

³⁵ Vasilij Šukšin (rus. Василий Шукшин, 1929–1974) – ruský spisovatel, režisér a herec.

³⁶ Uladzimir Karatkevič (běl. Уладзімір Караткевіч, 1930–1984) – běloruský spisovatel a překladatel, autor významných historických románů, zastánce a propagátor obrození běloruské kultury a jazyka.

Uladzimir Karatkevič mi ukázal kouzelný a tajemný svět skryté a skoro ztracené domoviny. Snil jsem a toužil po skutečném Bělorusku, začal jsem být hrdý na to, že jsem Bělorus, na svůj kdysi slavný lid, svoji zemi. Byla to správná hrdost. Nezrodila se z pocitu nepřítelů či převahy vůči jiným, ale z pochopení toho, že nejsme o nic horší a máme být na co pyšní, máme co nabídnout celému světu.

Díla Uladzimira Karatkeviče jsou svojí podstatou silně humanistická. Upevňují národní identitu a současně vyzdvihují všeobecně uznávané lidské hodnoty. Jejich cílem je zprostředkovat čtenáři běloruskou národní myšlenku a univerzální humanistickou ideu, udělat ho lepším. A já jsem to všechno vstřebal přesně tak, jak to autor zamýšlel.

Jenže nechávat si tento objev pouze pro sebe bylo pro mě nesnesitelné. Nemohl jsem vydržet, abych se o něj nepoděil. Nadšeně jsem vyprávěl o Karatkevičových knihách spolužákům a kamarádům. Několik z nich si přečetlo *Královskou pomstu*. Moje nadšení však bylo větší a silnější.

Začal jsem číst víc a víc běloruských knih. Četl jsem rychle a hodně. Přečetl jsem všechny více či méně zajímavé běloruské knížky ze školní knihovny, mimo jiné také třísvazkové dílo Vitala Volského, otce Artura a dědečka Ljavona Volského³⁷, čtyři svazky Janky Maura a pět svazků Ivana Šamjakina³⁸.

Při závěrečné zkoušce z běloruské literatury jsem odpovídal s velkým přehledem. Členové zkušební komise to vycítili a po zodpovězení všech otázek mě požádali, abych něco odrecitoval. Zpaměti jsem uměl básně, které jsem měl rád, proto jsem přednesl báseň Sjarheje Hrachouského³⁹. Byla to nejjistější pětka⁴⁰ na mém vysvědčení.

■ Až do desáté třídy s námi do školy chodila dívka jménem Rita. Rita-Margarita⁴¹, Ati-gram – tak jsem ji popíchoval a vyslovoval její jméno pozpátku. Byla to nepřehlédnutelná zrzka se zelenými očima a porcelánově bílou pleť. Měla zvučný, hluboký a trochu zastřený hlas. Hrála na klavír. Kamarádili jsme se, protože byla v naší třídě jediná, mě nepočítaje,

37 Vital Volski (běl. Віталь Вольскі, 1901–1988) a Artur Volski (běl. Артур Вольскі, 1924–2002) – běloruští spisovatelé. Ljavon Volski (běl. Лявон Вольскі, *1965) – běloruský hudebník, umělec a spisovatel.

38 Ivan Šamjakin (běl. Іван Шамякін, 1921–2004) – běloruský spisovatel.

39 Sjarhej Hrachouski (běl. Сяргеі Грахоўскі, 1913–2002) – běloruský básník, spisovatel a překladatel, vézeň stalinských lágrů.

40 V sovětském Bělorusku se používal systém školních známek opačný českému: nejlepší známkou byla právě pětka.

41 Refrén sovětské písně.

kdo si rád četl. V deváté třídě jsme si často povídali o literárních novinkách. Půjčovala mi Remarqua, já jsem jí půjčoval Karatkeviče. Právě v té době se stal mým oblíbeným autorem.

19. března 2013, nápravná kolonie č. 2, Babrujsk

■ DOPIS ČTVRTÝ ■

O vikendech, v sobotu a neděli, se ve svetlahorském Paláci kultury pracovníků chemického průmyslu pořádaly tancovačky. Hrála živá hudba, ke konci se pouštěly magnetofonové nahrávky. I podle mého dnešního vkusu byly úroveň muzikantů a repertoár, který hráli a zpívali, na tu dobu dost slušné a moderní. Mnohé skladby se zpívaly v angličtině.

Na tancovačkách se scházela svetlahorská mládež – starší žáci městských škol, studenti učilišť či průmyslovek. Také jsme tam často chodívali, několik mých spolužáků ze školy a kamarádů-vrstevníků. Někteří z nás chodili do tanečního kroužku, který v Paláci kultury existoval, a měli vstup na diskotéku zdarma.

Jednou jsem stál na přeplněném tanečním parketu v davu tvořeném malými skupinkami, které se neustále hýbaly a měnily. Někdo hledal své kamarády, jiný v pauze pospíchal na toaletu. My jsme se jako vždy o něčem bavili a smáli se.

A najednou jsem uslyšel, jak někdo ve vedlejší skupince zvučným a pevným hlasem mluví o Karatkevičově *Královské pomstě*. Slyšel jsem jen útržek rozhovoru: „Tohle je skutečná běloruská literatura, tohle je potřeba číst!“ Stál jsem jako opařený. Vždyť je to přesně to samé, co si myslím a co říkám svým kamarádům! Že by si někdo jiný přečetl Karatkeviče a nezávisle dospěl ke stejnému přesvědčení jako já? Že by existoval člověk, který má podobný literární vkus? Spřízněná duše?

Zeptal jsem se někoho z kamarádů: „Kdo je ten kluk?“ a ukázal jsem na mladíka, který ty věty pronesl. Řekli mi, že se jmenuje Jurkavec – byl to náš vrstevník, který chodil na jinou školu v okolí a dobře se znal s jedním z našich spolužáků.

Zmocnil se mě nevýslovný pocit. Tady, na svetlahorské tancovače, jsem potkal člověka, který čte běloruské knihy, a zrovna ty, které by se měly číst! Ve svých šestnácti, okouzlen běloruskou literaturou – a díky Uladzimiru Karatkevičovi také běloruskou kulturou, jazykem a dějinami, aniž bych dobře ovládal jedno nebo druhé –, jsem hluboce vnímal majestátnost chrámu běloruské tradice. A najednou jsem slyšel hlas, který souzněl s mými myšlenkami a představami. Poprvé jsem měl pocit, že nejsem sám, nejsem osamělý romantik a podivín, jehož nadšení a touhy vzbuzují v přátelích v lepším případě nevzrušené pochopení, a zjistil jsem, že existují lidé, kteří uvažují stejně jako já.

Cítil jsem neodolatelnou touhu se s Jurkavcem seznámit, promluvit si především o Karatkevičovi a možná i o dalších věcech. Ale jít za ním onoho večera jsem se neodvážil,

ani pak už k tomu nedošlo. Čekal jsem na nějakou příležitost, ale sám jsem iniciativu neprojevil a nevyhledal ho, přestože najít někoho a setkat se v malém městečku bylo poměrně snadné. Možná mi stačilo vědět, že v našem rusifikovaném sovětském Svetlahorsku žije člověk, který ví, kdo je to Karatkevič, a který si ho cení stejně jako já.

Setkali jsme se o více než deset let později, když jsme oba žili a pracovali v Minsku. Začátkem 90. let do Muzea Maksima Bahdanoviče, kde jsem v té době působil jako ředitel, přišel můj přítel jazykovědec Zmicer Sauka. Představil mi usměvavého mladíka s rusými vousy a brýlemi se silnými skly: „Toto je můj přítel a tvůj kraján Jurkavec.“ Podal jsem mu ruku, srdce se mi sevřelo. Hned se mi vybavil jeho pevný hlas, *Královská pomsta* a tancovačka ve Svetlahorsku v roce 1978. Je to on, ten Jurkavec, o jehož jedinou větu, zaslechnutou v davu, jsem se tehdy opřel jako žíznivý poutník o hůl, abych mohl s jistotou kráčet dál. Nikdy jsem na něj nezapomněl, jako se nezapomíná na výchozí bod, od kterého člověk začíná svou dlouhou cestu.

20. března 2013, nápravná kolonie č. 2, Babrujsk

■ DOPIS PÁTÝ ■

Zahrádku nám přidělili nedaleko chemičky. Od vrátnice tam rodiče došli pěšky za sedm minut. Zahrádka ležela v takzvaném zeleném pásnu, které bylo z ekologických důvodů vytvořeno kolem chemičky. Nevím, koho z městského nebo závodního vedení napadla „brilantní“ myšlenka udělat mezi zelenými pruhy topolů zahrádky pro zaměstnance fabriky. Lidé si tu vysázeli stromy, postavili domky, přivedli z říčky vodu, pohnoují svetlahorský píseček a byli spokojení. Mě rodiče skoro nikdy nenutili cokoliv na zahrádce dělat. Na našich šesti stovkách metrů čtverečních si vystačili sami a užívali si to. Tady jsem si od nich osvojil lásku k zahradničení, která se ve mně probudí mnohem později.

A právě tam, na zahrádce, v malé letní chatce, ve stínu ovocných stromů a keřů, jsem v létě roku 1979 strávil několik dní psaním otevřeného dopisu na obranu běloruštiny.

Nechápal jsem, proč má běloruština v našem životě tak málo prostoru. Několikrát jsem tuto otázku položil naší třídní učitelce Antanině Michajlauně. Učila nás od páté třídy, proto byla první, od koho jsem se pokusil získat odpověď ohledně této zjevné nespravedlnosti.

Pokaždé řekla, že u nás každý může mluvit tím jazykem, kterým chce: buď rusky, nebo bělorusky. Jenže mně tato odpověď nestačila. Taková smířlivost byla předstíraná a nepřímná. Nedávala běloruštině žádnou šanci. Vyvolávalo to ve mně nesouhlas a pobouření. Občas jsem úmyslně používal běloruská slova, výrazy a věty, mluvil ve třídě a mezi svými kamarády o důležitosti běloruštiny. Nakonec jsem dospěl k pochopení, že problém zachování, používání a vývoje běloruštiny je problémem společenským. A právě společnost má

přemýšlet o tom, jak ho vyřešit. Proto jsem se rozhodl napsat otevřený dopis do velkých sovětských novin *Izvestija, Trud* a *Sovetskaja Belorussija*.

Byl to rok, kdy jsem odmaturoval a chystal se odjet na přípravný kurz na Historicko-filologické fakultě Homelské univerzity. Už jsem měl pozvánku. A teď jsem psal dopis na obranu běloruštiny. Dopsal jsem ho a vyjádřil jsem v něm všechny své obavy a křivdy. Copak jsem si já, naivní maturant, mohl v té době uvědomovat, že asimilace Bělorusů a rusifikace byla státní politikou? A ti, kteří proti ní vystoupili, dostali přes prsty.

Tehdy jsem to ještě nevěděl. Ale když jsem si svůj dopis přečetl, pochopil jsem, ačkoliv mi to nikdo neříkal a nikdo mě nevaroval, že pokud ten text odešlu, těžko se dostanu na filologickou fakultu, a tedy nejspíš skončím v chemičce, kde pracovali rodiče, u utahování šroubů. Ten dopis jsem neodeslal. Odložil jsem ho do složky a odjel do Homelu na přípravný kurz.

V desáté třídě jsme neměli učitele běloruštiny. Sjamjon Sjamjonavič odešel za nějakou zajímavější prací. Běloruskou literaturu nás střídavě jakžtakž učili různí kantoři, ale na hodiny jazyka jim nezbýval čas, a tak jsme chodili hrát fotbal. Musel jsem na své běloruštině zapracovat.

20. března 2013, nápravná kolonie č. 2, Babrujsk

Chladné křídlo nad mladými hlavami

SPOLÉHÁM NA PAMĚŤ...

Vybavuji si nejkritičtější okamžiky svého života. Takových, kdy jsem se mohl ocitnout nebo se i ocitl za mřížemi, nebylo zrovna málo. Některé tyto okamžiky byly propojeny s událostmi, které se už staly více či méně významnými mezníky naší historie, jiné zůstaly jen vzpomínkami z mého života. Nyní nemohu nahlédnout do dokumentů, zalistovat si v periodikách předinternetové éry, koneckonců ani se podívat na internet, abych ověřil potřebná data a přesněji popsal dění, na které si vzpomínám. Ted' zcela spoléhám na svou paměť. Pokud tedy cokoliv z toho, co popisuji, bude odporovat vzpomínkám jiných účastníků těchto událostí, ať mě nesoudí, ale sepíší vlastní verzi příběhu. Bylo by to zajímavější a objektivnější.

NEJSME SAMI

V roce 1983, někdy na sklonku jara, přiběhl do našeho pokoje č. 61 na homelské koleji, kde jsme spolu s Eduardem Akulinem⁴² bydleli a studovali vysokou školu, Sjaržuk Sys⁴³, neklidný jako rtuť. Byli jsme ve čtvrtém ročníku a bydleli na buňce spolu se čtyřmi historiky z prvního ročníku a jedním ekonomem. Sjaržuk po vojně pracoval jako skladník ve Spartaku, fabrice na cukrovinky, která byla hned naproti naší koleji v Sovětské ulici.

Naše buňka byla skoro úplně běloruskojazyčná. Kluci z prvního ročníku – hlavně z vesnic v okolí Homelu – se připravovali, jak budou ve městě mluvit „městsky“, ale náš příklad a určitá dávka vysvětlování vedly k jejich rychlému návratu k rodnému jazyku. Rozhovory o nešťastném osudu našeho jazyka, kterému komunisti prorokovali věčný spánek, o tom, že se musíme bránit, klást odpor, mluvit všude bělorusky a vlastním příkladem propagovat svůj jazyk, se u nás vedly prakticky každý den. Jazyk byl samozřejmě jen špičkou ledovce, pod kterou se skrýval mnohem větší a rozsáhlejší kontext. Jazyk byl našim zřejmým a legálním znakem, jehož pomocí jsme dávali jasně najevo: chceme, aby bylo Bělorusko skutečně běloruské.

A do tohoto běloruského studentského domova přispěchal náš přítel Sjaržuk s rozrušeným a trochu pomateným výrazem v hubené, opálené tváři. Vzrušeným a třesoucím

42 Eduard Akulin (běl. Эдуард Акулін, *1963) – běloruský básník a písničkář.

43 Sjaržuk Sys (běl. Сяржук Сис, *1962) – běloruský básník a novinář.

se hlasem řekl: „Šel jsem do telefonní budky, abych si zavolal, a tam je propiskou napsáno *At' žije Bělorusko!*“⁴⁴

Nejdřív jsem mu nevěřil. Není možné, že by se v prakticky zcela rusifikovaném Homelu, kde nezávislý běloruský život existoval hlavně kolem našeho spolku, objevil někdo další, kdo by věděl, co znamená heslo *At' žije Bělorusko!* Zanechat tuto větu na veřejném místě bylo v tehdejší Homelu totéž co spáchat sabotáž. V utajení rozmnožovat snímky s pracemi Mikoly Jermaloviče nebo Ihnata Abdziraloviče⁴⁵ či se západoběloruskými časopisy ze třicátých let *Šljach moladzi* a *Kalossje* z filmů vypůjčených od Vincuka Vjačorky a přivezených z Minsku a půjčovat je známým studentům je jedna věc. Ale jít na veřejné místo a otevřeně napsat *At' žije Bělorusko!* je něco úplně jiného. Ještě víc na mě však zapůsobilo pochopení, že se v Homelu našel člověk, který žije a přemýšlí jako my a je s námi na stejné vlně.

Byl pozdní večer, kolem deseti hodin. Vyskočil jsem jako pružina a hned jsme běželi ven k budce s oním neuvěřitelným nápisem. Cestou jsem se znovu a znovu ptal Sjaržuka, jestli si ze mě neutahuje a jestli to nenapsal sám. „Ale ne!“ pobouřeně se ozýval Sjaržuk. A pak jsem stál v telefonní budce v Sovětské ulici, skoro v centru města, díval jsem se na ten dobře čitelný nápis propiskou a vlna štěstí a obrovského nadšení mě zaplavila od hlavy až k patě: nejsme sami! Nikdy v životě jsem necítil takový elán a takové opojení.

„Musíme zanechat stopu,“ říkám Sjaržukovi, „aby oni taky věděli, že nejsou sami, že mají ideové přátele.“

Potmě spěcháme na kolej pro propisky, vracíme se do Sovětské a metodicky popisujeme heslem *At' žije Bělorusko!* všechny telefonní budky, na které narazíme. Zaplavují nás emoce. Jako pobláznění pobíháme po městě a píšeme a píšeme...

Další den jsem se rozhodl, že je čas začít konat aktivněji. Požádal jsem Sjaržuka Syse, aby z tvrdého archu papíru vyřízl šablonu s textem *At' žije Bělorusko!*, koupil jsem červený lak na auto ve spreji, lahvičky barvy a štětce. Jednou večer jsme spolu s Anatolem Kazlovem, kamarádem, kterého jsem přemluvil a zagitoval, sbalili štětce a barvy a zamířili „páchat zločin“ do homelského parku. Bylo pozdní teplé jaro. Smrákalo se. Park byl zaplaven zeleným listím, trávou a květinami. Procházeli jsme se tam a hledali vhodné místo, kam bychom mohli napsat ta magická a posvátná slova. Nakonec jsme se zastavili

44 *At' žije Bělorusko!* (běl. Жыве Беларусь!) – tradiční vlastenecké heslo spojované s myšlenkou národní nezávislosti. V době vládnutí prezidenta Lukašenka je považováno za heslo opozičních sil a někdy dokonce označováno za „protistátní“.

45 Ihnat Abdziralovič (běl. Ігнат Абдзіраловіч, 1896–1923) – běloruský básník a filozof, jeden z ideologů běloruského obrození.

na dřevěných schodech, které sestupovaly z vysokého břehu, kde se rozkládal park, k nábreží řeky Sože. Schody byly dlouhé a strmé, se zábradlím, přerušované dřevěnými odpočívadly. Začali jsme na ně psát zezdola směrem nahoru červenou kvašovou barvou: *At' žije Bělorusko! At' žije Bělorusko!* Jakmile jsme dopsali poslední heslo a sbalili své náčiní do tašky, na stezce, která vedla z parku ke schodům, zpoza hustých šeříků se před námi objevila skupinka policistů. Srdce se mi zoufale rozbušilo, krev stoupla do hlavy. Všimli si naší akce? Seberou nás? Dopadlo to dobře. Policisti zabočili na jinou cestu a pokračovali podél příkrého břehu. Vydechli jsme si.

Příště jsme šli do města se Sjaržukem Sysem a přes šablonu nasprejovali u kina v centru Homelu nápis *At' žije Bělorusko!* Vypadalo to všedně a rutinně. Jako kdyby místní bytová správa označila směr do nejbližšího protiletectvého krytu. Pak jsem zjistil, že Sjaržuk lehkomyšlně vyzkoušel šablonu přímo u nás na pokoji. Stejnou barvou nasprejoval několik nápisů a postříkal všechno kolem. „Ty jsi ale trouba!“ vyhuboval jsem mu. „Jak teď budeme tuhle barvu používat venku? Co kdyby sem přišli udělat prohlídku? Máme tady spousty barvy...“ Celé naše konspirátorství přišlo vniveč.

Setkání s policisty v parku a Sjaržukova lehkovážnost byly pro mě jako studená sprcha. Bylo zřejmé, že jakákoliv naše venkovní „heslová“ aktivita, jakmile se o ní dozví KGB, nevyhnutně dovede policii k nám, protože jiné aktivní běloruské spolky v té době ve městě nebyly. Co by se stalo pak – o tom se mi nechtělo ani přemýšlet. Takové myšlenky jsem odháněl jako dotěrné mouchy. Proto jsme přestali psát hesla a znovu se zaměřili na kulturní práci a hledání ideových příznivců.

Ten, kdo v Homelu zanechal onen první nápis *At' žije Bělorusko!*, se nikdy nenašel. V rozhovorech jsme se opakovaně vraceli k té události a nakonec jsme usoudili, že to byl někdo příchozí z Minsku.

Teprve mnohem později, až přednedávnm, jsem se v knize Ljudmily Aleksejevové o disidentském hnutí v SSSR dočetl, že se právě rok 1983 vyznačoval hromadnými zátahy proti disidentům po celém Sovětském svazu. KGB se rozhodla navždy skoncovat s disidentským hnutím v SSSR. Stovky, ne-li tisíce lidí s odlišnými názory z Ruska, Ukrajiny, Pobaltí a Zakavkazska byly zatčeny, odsouzeny a zavřeny do blázcinců a lágrů. Byl to temný a beznadějný rok, kdy se zdálo, že mráz totality na dlouhá léta sevřel zkrhlé tělo společnosti, a vepředu nebyl vidět žádný paprsek naděje.

A právě v té době se odehrávaly události, které zde popisují. Neznalost celkové situace občas člověku pomáhá zachovat si lokální optimismus, nezatrpnout a nereznovat. I přesto – chladné křídlo možných následků proústilo nad našimi mladými hlavami.

14. září 2011, vazební věznice č. 1, Minsk

■ O ČASOPISU *BURAČOK* A PLUKOVNÍKU DANILIKOVI ■

V roce 1987 jsme se v *Miktaratu* rozhodli vydávat časopis. *Miktarat* je název, který jsme mezi sebou používali pro podzemní skupinu běloruské mládeže, jež v té době organizovala a fakticky řídila neformální mládežnické hnutí. Sdružení, skupiny a skupinky rostly v hlavních městech oblastí jako houby po dešti. *Talaka*, *Tutejšyja*, *Svitanak* v Minsku, *Pachodiňa* v Hrodnu, *Uzhorak* ve Vicebsku, další *Talaka* v Homelu a jiné skupiny aktivně lily vodu na společný mlýn běloruské samostatnosti, hledaly příznivce, vedly osvětovou a vzdělávací činnost a od roku 1987 se setkávaly a pořádaly společné akce, diskutovaly o žalostném stavu, v jakém se tehdy Bělorusko nalézalo, dělaly plány do budoucna. Byli jsme ctižádostiví a nebáli se přemýšlet za celé Bělorusko.

Časopis jsme pojmenovali *Buračok* podle pseudonymu Franciška Bahuševiče – Macej Buračok. Koncem 19. století ve své předmluvě ke sbírce *Běloruská pišťala*⁴⁶ Bahuševič snad poprvé zcela jasně a srozumitelně zformuloval myšlenku, která vedla ke zrození běloruského národního hnutí. Stejně tak měl podle naší představy časopis *Buračok* plnit roli aktivátora roztržitého běloruského prostředí, pozvednout je a přesunout z kulturně osvětové roviny do roviny politické. Rozhovory šeptem o běloruské nezávislosti, demokracii a svobodě se musely stát předmětem otevřené diskuze.

Některé texty pro *Buračok* jsme spolu probírali, určovali hlavní ideje a programové teze, které jsme považovali za důležité vyslovit a prodiskutovat. Na přípravě *Buračoku* se podíleli Sjarhej Dubavec, Vincuk Vjačorka, Ales Suša, Viktor Ivaškevič a já. Hotové texty se shromažďovaly a rozmnožovaly na přenosném psacím stroji, který jsme k tomuto účelu pořídili ze společných měsíčních příspěvků. Texty jsme přepisovali na archy cigaretového papíru. V každé várce bylo šest až sedm čitelných výtisků. Celkem se pokaždé vydalo až padesát exemplářů *Buračoku*, které pak Viktorův bratr Jauhen Ivaškevič rozesílal a roznášel podle dopředu určeného seznamu, v němž byly osoby, které podle našeho očekávání mohly rozvíjet a šířit myšlenky vyjádřené v *Buračoku*. Mezi adresáty, co si pamatuji, byli Danuta Bičel-Zahnětavová⁴⁷ v Hrodnu a Aleh Ablazej⁴⁸ ve Vilniusu.

V době přípravy druhého čísla *Buračoku* jsem dělal aspiranturu v Ústavu pro literaturu Akademie věd a bydlel na koleji. Současně se mnou tam bydleli a studovali literární historik Ales Žlutka, historik Henadz Sahanovič, archeologové Mikola Kryvalcevič a Iryna

⁴⁶ Бѣл. Дудка беларуская.

⁴⁷ Danuta Bičel-Zahnětavová (běl. Данута Бічэль-Загнетава, *1938) – běloruská básnířka, občanská aktivistka.

⁴⁸ Aleh Ablazej (běl. Алег Аблажэй, 1954–2016) – běloruský malíř a ilustrátor.

Haněckaja. Pokoj č. 33, kde jsem bydlel, byl tenkrát skutečným střediskem mladých běloruských literátů. Dveře měli u nás vždy otevřené. Probíhaly tady první schůzky *Tutejších*, skoro každý den se zastavoval můj přítel a kultovní básník přelomu 80. a 90. let Anatol Sys, chodili sem mladí básníci Ihar Babkov, Sjarhej Kavaljov, Ljudka Silnovová, prozaici Andrej Fedarenka, Vitaut Čaropka, Palina Kačatkova-Scepaněnková a mnozí další.

Půjčil jsem si od Viktara Ivaškeviče psací stroj. Schovával ho zahrabaný v hlině někde v lese za Minskem a vytahoval jen v případě potřeby. Takové schované stroje jsme později měli dva. Nepoužívali jsme je jen tak na cokoliv, aby KGB nemohla podle otisků liter vypátrat konkrétní stroj a následně i nás. Pak jsem se dohodl s Henadzem Sahanovičem, který bydlel v malém odděleném pokojíku, že až odjede, nechá mi ke svému pokoji klíč. Koupil jsem balení cigaretového papíru a balení kopíráku a celou noc jsem psal, váрку po várci, dokud jsem neměl potřebné množství exemplářů. Ráno jsem vyhodil zbytky nepoužitého papíru i kopíráku do popelnice. Pak jsem pečlivě utřel ze stroje otisky prstů a vrátil ho Viktorovi spolu s přepsanými a sešitými výtisky *Buračoku*. Na obálky jsem použil obyčejný psací papír. Při mé aktivitě v *Tutejších* byla taková noční práce poměrně nebezpečná. Je možné, že KGB sledovala každý můj krok, ale svěřit tuto práci někomu jinému bylo riskantní.

První dvě čísla *Buračoku* vyvolala velký zájem. Zároveň však podráždila KGB, což jsem vzápětí pocítil. Jednou ráno mě zavolali k telefonu. V té době na koleji využívali všichni aspiranti jednoho telefonu, umístěného ve vrátnici. Když jsem zvedl sluchátko, mužský hlas mi oznámil, že se se mnou chce setkat hrodenský historik Michas Tkačov, autor proslulé studie *Zámky Běloruska* a vedoucí hrodenského spolku *Pachodňa*, známý svou věrností běloruským idejím. Byl jsem tehdy předsedou Sdružení mladých literátů *Tutejšyja* a seznámit se s Tkačovem jsem chtěl už dlouho.

Poklusem jsem přispěchal do hlavní budovy Akademie věd, vstoupil do prostorného vestibulu, obloženého bílým mramorem, a rozhlédl se. Otáčel jsem se a hledal statnou postavu Tkačova, kterého jsem znal z fotografií. Prakticky hned ke mně rychlým, energickým krokem přistoupil menší mladík v obleku s kravatou, s krátkým uhlazeným účesem s pěšinkou uprostřed a s vážným výrazem ve tváři. Vytáhl červenou knížku s nápisem *Výbor státní bezpečnosti*, představil se jako nadporučík a požádal mě, abych ho následoval.

Pro pochopení mých pocitů je potřeba mít aspoň přibližnou představu o mohutné, neviditelné, tajemné a nebezpečné moci tohoto úřadu, který měl za sebou odpornou a krvavou historii let 1920 až 1950 a nemilosrdně pronásledoval lidi odlišných názorů v letech sedmdesátých a osmdesátých. Znal jsem příběh likvidace spolku vědců kolem Praškoviče

a Čarňauského⁴⁹, kteří byli vyhozeni z práce a perzekvováni za styky s ukrajinským podzemím. Věděl jsem o tajuplné smrti umělce Ljavona Barazny, který se v 70. letech postavil do čela hnutí odporu proti boření starého Minsku, metodicky prováděnému komunistickými úřady. Na jednom z dvorků staré Ňamihy⁵⁰ dostal ránu nožem do srdce. „Neznámý“ útočník nikdy nebyl odhalen. Potkat tajně v té době bylo něco jako narazit na zmiji na úzkém chodníčku uprostřed močálu.

Dobře jsem si uvědomoval, že dříve či později se takové setkání odehraje. V Homelu tajní přišli na katedru běloruské literatury a vyptávali se na mě jejího vedoucího Ivana Štejněra. V té době jsem už odpromoval a odjel učitelovat na Lelčicko⁵¹. Eduard Akulin říkal, že do školy v Rečickém⁵² okrese, kde pracoval jako učitel, přijel okresní kágébák, aby se s ním seznámil. Eduard se se mnou radil, co má dělat. „Žádné kontakty ani sliby,“ řekl jsem mu. Za Sjaržukem Sokalavem-Vojušem se pravidelně vláčeli polačtí⁵³ kágébáci. Vyprávěl jim nějaké báchorky a pak o tom vykládal nám. Vincuk Vjačorka nesouhlasně kroutil hlavou a varoval ho: „Nech toho, koleduješ si o malér.“

Před zmíněným pozváním do budovy Akademie věd se mi stávaly i jiné podivné věci. Správně našel koleje, která upřímně sympatizovala s běloruskými aktivitami, vyprávěla, že jednoho dne, když jsem nebyl na pokoji, se na koleji objevila skupinka energických mladíků, předložili jí známé průkazky a pak na dvě hodiny zablokovali polovinu prvního patra, přesně nad naším pokojem. Usoudili jsme, že instalovali odposlouchávací zařízení.

Jindy se Vasja, tělnatý blondátý „knírač“ z Vicebsku, který byl nějakou dobu mým spolubydlícím, po řádné dávce alkoholu najednou dojal, rozbrečel se a řekl mi mezi návaly škytavky, že ho energičtí chlapci „z úřadu“ vydíráním (a důvod k vydírání se našel snadno) donutili, aby mě sledoval a psal udání.

A teď pokorně, jako tele na provázku, jdu za energickým mladíkem s nevýrazným obličejem, vystupují po kluzkých mramorových schodech tohoto chrámu vědy. Mladík mě provází vysokými akademickými chodbami, po tichých vínové červených běhounech. V hlavě mám dunivé prázdno. Přibližujeme se ke dveřím bez štítku, mladík zdvořile otvírá a vpuští mě do malé místnosti bez oken. Místnost je zařízená skromně, ale útulně – zřejmě právě

49 Michas Čarňauski (běl. Міхась Чарняўскі, 1938–2013) a Mikola Praškovič (běl. Мікола Прашковіч, 1932–1983) – běloruští vědci, kteří v 60. a 70. letech 20. století tvořili spolu s dalšími zástupci vědecké obce spolek národně uvědomělé inteligence s demokratickými názory. Příznivci těchto názorů se ocitli v hledáčku KGB, v roce 1973 byli mnozí z nich osočeni z nacionalismu a přišli o práci.

50 Ňamiha (běl. Няміга) – historická část Minsku.

51 Lelčycy (běl. Лельчыцы) – okresní město na jihu Běloruska.

52 Rečica (běl. Рэчыца) – město na jihovýchodě Běloruska.

53 Polack (běl. Полацк) – město na severovýchodě Běloruska.

pro takové diskrétní rozhovory. Utajovaná kágébácká pracovníčka, sem asi tahali na „přátelský rozhovor“ kdejakého vědce.

Mladík za mnou opatrně zavírá dveře a mizí. V místnosti se mi představuje starší šedivý člověk. Na sobě má oblek a kravatu. Ukazuje mi průkaz, v němž samým rozrušením nemůžu nic přečíst, a říká: „Plukovník Danilik.“ Pak pokračuje: „Mám na vás několik otázek.“ Nabízí mi místo, nic si nepoznamenává, jen nahlíží do svého diáře, kde má zřejmě napsaný plán rozhovoru. Odpovídám na jeho otázky opatrně a uvážlivě. Ale později, po skončení tohoto „rozhovoru“ či výslechu, si budu hodně vyčítat, že jsem uvěřil v pozvání na setkání s Michasem Tkačovem a nechal se nachytat kágébáky. Měl jsem hned odmítnout jakýkoliv rozhovor.

Na začátku se ve mně plukovník Danilik snažil vyvolat dojem, že o mně ví mnohem více, než jsem tušil, a že mi jen dává možnost potvrdit informace, které už beztak má. Až později jsme s kamarády dospěli k závěru, že to byla standardní finta, kterou kágébáci používají při výslechu.

Plukovník se tvářil zasněženě. Zeptal se mě, co jsem dělal u Cimocha Vostrykava. Cimoch Vostrykav byl pověstná osoba. Byl to jeden z prvních běloruských parašutistů, které Američané v padesátých letech vyhodili nad Nalibockým pralesem v rámci skupiny, jíž vláda Běloruské lidové republiky⁵⁴ v exilu pověřila organizací protisovětského odboje a navázáním kontaktů s běloruským národním partyzánským hnutím⁵⁵. V zahraničí se tehdy domnívali, že partyzánské hnutí v běloruských lesích stále ještě existuje.

Ve skupině byl dvojitý agent, který je vzápětí vyzradil. Vostrykav dostal patnáct let pracovních táborů, odpykal si svůj trest do posledního dne a po propuštění se usadil v Homelu a pracoval v továrně Gomselmaš⁵⁶. Bydlel nedaleko od ní. Na návrh Sjarheje Dubavce jsem se s ním jel seznámit. No a právě tohoto parašutisty Vostrykava se týkala první Danilikova otázka.

Ksakru, řekl jsem si horečnatě v duchu, buď měl Vostrykav v bytě štěnice, nebo ze strachu ze mě, kterého před touto schůzkou neznal, a z možné provokace se chtěl pojistit a vyzradil mě.

„No a co,“ vzdorně jsem odsekl, „copak je dnes z něčeho obviněn? Nemám právo se s ním scházet?“

54 Běloruská lidová republika (běl. Беларуская Народная Рэспубліка, БНР) – nezávislý běloruský stát vyhlášený v roce 1918. Na základě Řížské mírové smlouvy z roku 1921 bylo jeho území rozděleno mezi Sovětský svaz a Polsko. Vláda BLR se přesunula do exilu.

55 Běloruské národní partyzánské hnutí (běl. Беларуская Народная Партызанка) – podzemní partyzánské hnutí, které v době německé okupace a po válce existovalo na západě sovětského Běloruska.

56 Gomselmaš (běl. Гомсельмаш) – homelský podnik na výrobu zemědělských strojů.

„Ale ne,“ suše odpověděl Danilik, „to právo máte.“

(Teprve v nápravné kolonii v Babrujsku jsem si v novinách *Sovetskaja Belorussija* přečetl rozhovor s jedním z náčelníků běloruské KGB ve výslužbě, který vyprávěl, že Cimocha Vostrykava neztratili z hledáčku až do posledních dnů jeho života. Podmínkou přežití byla těsná spolupráce s KGB a plnění všech úkolů.)

Pak se zeptal na sbírku básní spisovatele Todara Lebjady, pronásledovaného sovětským režimem. Měl jsem ji na fotografiích a půjčoval mnoha lidem, mimo jiné také Andreji Fedarenkovi⁵⁷. Básně byly věnovány stalinským represáliím, protože v roce 1936 se básník sám stal jejich obětí. Kniha se připravovala k tisku v roce 1944 v okupovaném Minsku. Snímky zkorigované sbírky s autorskými zásahy půjčoval Andrej spolužákům z Institutu kultury, kde tehdy studoval. Někomu z nich zřejmě řekl, jak k protistalinským básním Todara Lebjady přišel. Najednou mi hlavou proletěl celý řetězec událostí.

„Nikomu jsem žádné básně nepůjčoval,“ odpověděl jsem. Vypadalo to, že plukovníka ta drzá odpověď zaskočila.

„Co znamená nepůjčoval?“ trhl sebou plukovník.

„No nepůjčoval,“ zopakoval jsem neústupně.

Další otázky se týkaly *Tutejších* a Anatola Syse: jak dlouho se známe, jakou roli v *Tutejších* hraje, zda má básnické nadání a podobně. Vyhýbal jsem se jednoznačným odpovědím. A pak se plukovník zeptal na *Buračok*: zda jsem o něm slyšel, viděl ho či četl a jestli vím, kdo ho dělá, zda jsem schopen určit autora podle stylu textu.

Bylo mi jasné, že tyto otázky byly pro naši schůzku klíčové. Vnitřně jsem byl na ně připraven, proto jsem odpovídal klidně a nekomplikovaně: ne, nevím, netuším, nejsem.

Nevím, zda byl plukovník s mými odpověďmi spokojen, ale pokusil se navázat na první setkání a domluvit se na další schůzce. Tu jsem odmítl.

Vzápětí jsem o tom povyprávěl Vincuku Vjačorkovi. Probrali jsme variantu, že bych mohl přistoupit na další schůzku, vzít s sebou diktafon a plukovníka nahrát. Vincuk mi dokonce přinesl diktafon, který si půjčil od Valera Savjankova⁵⁸, a schoval ho do knihy s vyříznutou dutinou ve stránkách. Ale když jsem slyšel skřípání a šustění, které vycházelo z toho divu techniky, musel jsem celý nápad zavrhnout.

Plukovník Danilik mi ještě dvakrát zavolal a zval mě na schůzku, jako poděkování mi nabídl tehdy vzácnou Bibli v běloruštině, ale já jsem to důsledně odmítl. Telefonáty přestaly.

57 Andrej Fedarenka (běl. Андрэй Федарэнка, *1964) – běloruský spisovatel, občanský aktivista konce 80. let.

58 Valer Savjankov (běl. Валер Савянкoў) – běloruský občanský aktivista.

Kágébáci ovšem nenechávali pokusů zastavit vydávání časopisu *Buračok*. Přece jen tušili, že vychází z našeho prostředí, proto na nás pozorně číhali. Když Jauhen Ivaškevič roznášel třetí nebo čtvrté číslo *Buračoku* po poštovních schránkách, zadrželi ho. Hned nato Viktor rozmlátil psací stroj na kusy a vyhodil je na smetišť. Zbývalo nám pouze doufat v Jauhenovu neoblomnost. Tu také prokázal. Drželi ho ve vazbě tři dny. Jenže byl rok 1988 a z vězení po stovkách propouštěli disidenty. Běloruští kágébáci zvážili situaci a museli ho pustit.

Bylo to podruhé, tentokrát bezprostředně, co jsem pocítil mrazivý dech možných represí. Ale cítil jsem i jistotu. Dělalí jsme pro nás posvátnou obrozeneckou práci. A za ni, kdyby to tak dopadlo, jsme byli ochotní také trpět.

27. září 2011, vazební věznice č. 1, Minsk

■ ZE VŠECH SIL JSME PŘIBLIŽOVALI ZTROSKOTÁNÍ SOVĚTSKÉHO TITANICU ■

Rok 1988 byl prvním ze čtyř let, která definovala další vývoj v Bělorusku. Byla to doba skutečného přelomu světových dějin. Blížila se katastrofa komunistického impéria, které se za cenu krve, podvodů a dodnes „neviditelné“ zákeřnosti sedmdesátých let jako rakovinový nádor rozlézalo po světě, ovládlo půlku Evropy i další země v různých částech světa. Jenže řád, který se zakládá na dogmatech, donucování, omezování a slepém podřízení, nezbytně vyvolává odpor, protože touhu po svobodě má člověk v genech. Tuto jednu ze základních, bytostných složek lidské duše lze potlačit, lze ji na nějakou dobu zmrazit, ale zničit ji navždy není možné.

A rozezněla se dunivá kanonáda. S tímto zvukem se jako kry od ledem sevřené komunistické Atlantidy odlamovaly jednotlivé země a na každou z nich neustále působila pro totalitu ničivá horká vlna svobody a demokracie.

Sovětský svaz se otřásal a praskal. Připomínal *Titanic*, který zasáhla první smrtící rána do boku. Obrovské vrtule se stále otáčejí, mohutné ojnice stále pošetile kloužou, posádka stále disciplinovaně plní své povinnosti, cestující se stále baví a tancují, ale tuny vody se už každou sekundou valí do gigantických útrob Sovětského svazu. O trhlíně ví jen kapitán. Je nervózní, zmatkuje ve své nedosažitelně vysoké skleněné kabině, ale zatím si zcela neuvědomuje, že záchrana není možná, že nastala zkáza, rozpad.

Tedy, v roce 1988, jsme takový průběh událostí předvíдали, promítali jsme si zdánlivě neuvěřitelný scénář a lámali si hlavy, co máme udělat, aby Bělorusko utrpělo co nejmenší ztráty a abychom mohli odplavat co nejdále od k zániku odsouzeného vraku Sovětského svazu, od Ruska, které k sobě řetězy připoutalo svazové republiky.

Teoretické úvahy jsme doprovázeli reálnými činy. V prosinci 1987 nezávislá neformální mládežnická sdružení uspořádala první valný sjezd, na němž jsme zpracovali program budoucích změn v politické, sociální, společenské a hospodářské sféře. Byl to první komplexní program změn v naší zemi, jehož plnění mělo vést Bělorusko k tržnímu hospodářství, demokratickému a právnímu státu a nezávislosti.

V roce 1988 proběhlo na různých místech Běloruska několik demonstrací s velkou účastí. Lidé v Navapolacku, Hrodnu a Homelu se poprvé sešli na protestních akcích a vystoupili za ochranu životního prostředí. Nedlouho poté, co v *LiMu*⁵⁹ vyšel článek Zjanona Pazňaka⁶⁰ a Jauhena Šmyhaljova⁶¹ *Kurapaty, cesta smrti*, se konala v Minsku demonstrace na podporu glasnosti a pravdy o zločinech stalinismu. Sovětská mocenská stavba stála na stalinských základech. Zjanon Pazňak na ni zaútočil a základy se otřásl. Razili jsme stejný směr. Neformální mládežnická sdružení se podílela na přípravě a pořádání těchto ekologických a protistalinských akcí. Minská demonstrace proběhla v létě roku 1988 a skončila pietním shromážděním v Kurapatech. Ve stejném roce se k nám dostal a začal se rychle rozvíjet nápad založení širokého lidového hnutí, který byl poprvé vyhlášen a uskutečněn v Estonsku. Toho léta v Minsku pokračovaly živé diskuze, nejdříve kolem vzniku lidskoprávní protistalinské organizace, později se tato myšlenka transformovala do založení Běloruské lidové fronty.

Tvůrčí svazy – sdružení spisovatelů, umělců, filmařů – se nakazily elánem mládežnických demokratických organizací a zapojily se do dění. Samozřejmě, že ne všechno šlo tak hladce, jak jsme si přáli. Rozhovory, přesvědčování, vysvětlování a diskuze neměly konce, ale celá věc se přece jen posouvala správným směrem. Odpor odstavených komunistů nebyl schopen rozjeté hnutí zastavit. Byla to jedinečná doba, kdy každý toužil přiložit ruku k dílu. Měli jsme pocit, že stojíme na pomyslné hranici, že už to dál nejde. Naše touha po změně měla obrovskou sílu.

U mnohých tento elán pomine, někdo se vrátí do navykého útočiště mlčenlivosti a poslušnosti, jiní k navyké kolaboraci. To všechno však přijde později. Tehdy, v říjnu 1988, se stalo založení sdružení *Martyraloh Belarusi* (*Běloruské martyrologium*) a organizačního

59 LiM (běl. ЛіМ, Літаратура і мастацтва) – literárně kulturní a společenský týdeník.

60 Zjanon Pazňak (běl. Зянон Пазняк, *1944) – běloruský politik, historik umění a archeolog, aktivista demokratického hnutí, vůdce Běloruské lidové fronty, významná osobnost politického a společenského života druhé poloviny 80. a první poloviny 90. let. Spolu s Jauhenem Šmyhaljovem objevil masové hroby obětí stalinských čistek ze 30. a 40. let v Kurapatech u Minsku. Byl protikandidátem Alexandra Lukašenka v prezidentských volbách v roce 1994. V roce 1996 emigroval do USA.

61 Jauhen Šmyhaljov (běl. Яўген Шмыгалёў, 1927–2000) – běloruský inženýr, zabýval se v sovětském Bělorusku zakázaným tématem hromadných proprav v Kurapatech ve 30. a 40. letech.

výboru *Běloruské lidové fronty Obrození* historickou výzvou sovětskému systému, potažmo komunistům, kteří vládli Bělorusku po sedmdesát let. Byly to první zvuky běloruského Zvěstování. A každý jim porozuměl podle sebe.

V září 1988 začaly mládežnické spolky, především *Tutejšyja* a *Talaka*, s přípravou Dzjadů. První veřejná akce na Dzjady proběhla v roce 1987 u pomníku Janky Kupaly ve znamení uctění památky obětí stalinských represálií. Po zveřejnění pravdy o Kurapatech se očekávalo, že i Dzjady-88 se budou konat v protitotalitním duchu. Opět jsme se obrátili na úřady s žádostí o poskytnutí místa v parku Janky Kupaly. Ze strany úřadů se jako spoluorganizátor a kontrolor akce zapojilo Městské sdružení pro ochranu památek, s čímž jsme souhlasili. Následně začala přetahovaná o místo shromáždění. Úřady se zdráhaly povolit jeho konání v centru města a vysvětlovaly to tím, že prostor u pomníku Janky Kupaly bude obsazen nějakou jinou akcí. Přistoupili jsme na nabídku alternativního místa – pláň u Moskevských hřbitovů. Pak přišel rozkaz z vyšších pater, sdružení pro ochranu památek svou účast na organizaci odvolalo a nám bylo oznámeno, že povolení k uspořádání Dzjadů uděleno nebude. Úřady se zalekly Běloruské lidové fronty (BLF), která vznikla krátce před plánovanou akcí.

Žádost o uspořádání Dzjadů jsem stejně jako v roce 1987 podal a podepsal já s Anatolem Sysem. Podali jsme ji jménem spolku *Tutejšyja*, který měl aspoň nějakou legitimitu díky tomu, že vznikl v rámci Svazu spisovatelů. Anatol v té době pracoval v televizi, a jak sám říkal, „tahal kabely“ – zapojoval televizní aparaturu do elektriny. Před touto akcí se v práci dostal pod trvalý dohled. Všude ho následoval za tím účelem nasazený člověk, takže Anatol si nemohl nepozorovaně odběhnout ani na minutu. Já jsem dělal aspiranturu a byl, dá se říct, volný jako pták. Proto jsem právě já musel obíhat úřady se všemi potřebnými žádostmi a vláčet se na všechny schůzky a jednání. Ačkoliv mě to otravovalo a bylo mi líto času, který pohltila ta nesnesitelná byrokracie, neměl jsem na vybranou. Když už jsem se chopil pluhu, tak se neohlížím zpátky.

Poté, co v druhé polovině října veškeré pokusy o dohodu s úřady definitivně ztroskotaly, rozhodli jsme se v *Miktaratu*, že přes to všechno svoláme lidi a akci uspořádáme. Tvrdohlavě jsme pokračovali v přípravách, domluvili se a pomocí fakultního rozmnožovacího přístroje potají namnožili na hrubém barevném papíře několik tisíc pozvánek na Dzjady, potištěné archy nastříhali a vylepili je na vchodové dveře domů.

Státní orgány prostřednictvím deníku *Večernij Minsk* a městského rozhlasu vyzývaly lidi, aby na „nepovolenou“ akci nechodili. Jenže toto oficiální varování mělo zcela jiný efekt. Široká minská veřejnost se díky tomu dozvěděla o datu, místě a čase konání Dzjadů.

Všechny peripetie spojené s organizací Dzjadů jsem vyličil na zasedání organizačního výboru BLF, které tehdy probíhalo v malém sále Domu literátů, a dodal jsem, že akce

se bude konat i přes zákaz. Zjanon Pazňak rozhodně prohlásil, že se jí hodlá zúčastnit za jakýchkoliv okolností.

Pár dní před 30. říjnem, plánovaným datem Dzjadů, si mě zavolal městský prokurátor. Pamatuji si své obavy a nervozitu. Prokurátor mi vyslovil oficiální napomenutí, předal mi příslušný papír a pohrozil, že v případě nepokojů mi hrozí odnětí svobody až na tři roky. Bylo jasné, že státní orgány to myslí vážně, a také že v případě jakýchkoliv provokací budou za všechno zodpovědní organizátoři. Přesto jsem neváhal ani minutu. Ustoupit v této situaci by pro mě bylo jako zapřít sebe sama.

A pak byly Dzjady. K Moskevským hřbitovům přišlo nečekaně hodně lidí. Ale policisté měli vlastní plán. Jak jsme se později dozvěděli, připravili celou operaci pro rozprášení demonstrace. Hned na začátku, dokud se lidé scházeli k místu setkání, začali zatýkat. Speciální skupiny měly za úkol zadržet v první řadě organizátory a aktivisty. Stál jsem vedle Pazňaka, když se ho policisté pokusili sebrat. Ubránili jsme ho a tím, jak se pak zjistilo, zachránili celou demonstraci. Zjanon Pazňak dorazil na pláň, na kopeček, kam policisté odtlačili část účastníků. Pazňak, Uladzimir Arlov⁶² a Taccjana Ziněnkova⁶³ vystoupili s projevy a poprvé v novodobé historii Běloruska byla veřejně vztyčena bílo-červeno-bílá vlajka.

Rozehnutí demonstrace a brutalita policistů vyvolaly vlnu obecného rozhořčení. Pod tlakem kulturních elit byla vytvořena vládní komise pro vyšetřování chování policie. Pravdy se komise samozřejmě nedopátrala, k tomu nebyla vůle. Ale mocenské struktury se aspoň trochu zalekly a po dalších sedm let, až do roku 1995 a nástupu Lukašenka, se demonstrace nerozháněly. Občas se přihodily potyčky a konflikty, ale takové brutální potlačení se neopakovalo.

Pro další rozvoj demokratického hnutí v Bělorusku měly Dzjady-88 mimořádný význam. Jak poznamenal Zjanon Pazňak, lidé tehdy šli na demonstraci jako dav a vrátili se jako běloruský národ.

To už jsem však neviděl, protože hned na začátku akce mi do tváře stříkli slzný plyn, chytili mě z obou stran za paže a strčili do těsného „psince“ – ohrazené zadní části policejního UAZu. Měl jsem pocit naprosté bezmoci a porážky. Odvezli mě na policejní oddělení Peršamajského obvodu a zavedli do kanceláře nějakého policejního úředníka, kde byl také reportér policejních novin *Na straže Oktabrja*⁶⁴.

„Organizoval jste tuto akci?“ zeptal se mě policista. „Ano,“ odpověděl jsem a hlavou mi blesklo: že by se prokurátorovy výhrůžky přece jen uskutečnily?

62 Uladzimir Arlov (běl. Уладзімір Арлоў, *1953) – běloruský spisovatel a historik, občanský aktivista.

63 Taccjana Ziněnkova (běl. Тацяна Зіненка, 1960–2011) – běloruská básnička.

64 Na stráží Října.

Převezli mě na obvodní soud, který byl hned vedle, a zavedli mě do prázdné soudní síně. Byla tam pouze soudkyně. Nezapíral jsem organizaci Dzjadů, ale obviňoval jsem státní orgány ze zákazu akce.

Měl jsem štěstí. Během potlačení demonstrace nebyly zaznamenány žádné potyčky ani škody. Lidé se zachovali obdivuhodně zdrženlivě a klidně. Peníze na úhradu pokuty mi pomohli sesbírat kolegové z Ústavu pro literaturu.

Sovětská represivní mašinérie se mě dotkla jen zlehka. Tehdy, ovládnutý bojovým zápalem, jsem této hrozbě nepřipisoval velký význam. Riskovali jsme a vítězili.

28. října 2011, vazební věznice č. 1, Minsk

KOMUNISTÉ SE VZDÁT NEHODLALI

Rok 1990 byl ve znamení boje s komunistickým systémem. Komunistická strana Běloruska, ač zbyrokratizovaná a oslabená, čítala šest set tisíc členů a jako chobotnice svírala celé tělo země, všechny státní instituce. Vedení strany mělo daleko k pochopení národních zájmů, bylo omezené, rigidní a konzervativní. Ne náhodou spisovatel Ales Adamovič nazval tehdejší běloruské vedení „běloruským Vendée⁶⁵“. V té době bylo zřejmé, že právě komunistická strana a komunistická ideologie znamenaly největší hrozbu pro nezávislost Běloruska, kterou jsme připravovali a pěstovali. Štědře a houževnatě jsme rozsévali semena svobody a nezávislosti po celé zemi.

Boj za fyzické přežití běloruského národa, započatý v roce 1989 Běloruskou lidovou frontou, která prostřednictvím demonstrací, informačních kampaní a vědeckých konferencí vyzdvihovala téma černobylské katastrofy a jejích následků, prudce zvedl autoritu a popularitu národního hnutí v očích obyvatelstva. Vyšla najevo nepěkná či dokonce kriminální fakta dokládající, že naši straničtí pohlaváři odmítli svazovou pomoc a prohlásili, že si Bělorusko s černobylskou tragédií poradí samo. Následně běloruské úřady částečně zamlčovaly nebo bagatelizovaly reálný rozsah katastrofy. V důsledku toho desítky tisíc lidí ještě řadu let žily na radiaci zamořených územích. Uvedená situace byla bezprostředním výsledkem toho, že se lidem upíralo právo na objektivní informace.

Komunisté se však vzdát nehodlali. Pamatuji si, jak po prvním Černobylském průvodu, kdy se tisícový dav sunul od parku Čeljuskinců⁶⁶ na Leninovo náměstí (dnešní náměstí Nezávislosti), policie vyhlásila hon na jeho organizátory – Zjanona Pazňaka a Henadze

65 Vendée – departament v západní Francii, kde v průběhu Velké francouzské revoluce vypuklo povstání místního venkovského obyvatelstva hájícího myšlenku monarchie proti republikánům.

66 Park Čeljuskinců (běl. Парк Чалюскінцаў, park Čaljuskincaŭ) – rozsáhlý zábavní park v centru Minsku.

Hrušavého⁶⁷. Nějakou dobu se oba skrývali, aby se vyhnuli zatčení. V tisku neustále pokračovala dehonestující kampaň proti BLF a ideálům nezávislosti, svobody a demokracie, které hlásala.

Na podzim 1990 začala Běloruská lidová fronta s přípravami masové protikomunistické akce. Za místo jejího konání bylo zvoleno Leninovo náměstí s pomníkem V. I. Lenina, který byl symbolem komunismu a ztělesněním komunistických idejí. Akce byla zamýšlená jako protikomunistická a protisovětská demonstrace, vyvolaná neslučitelností ideologií. Ještě před třemi nebo pěti lety bylo něco takového nemyslitelné. Po celá předchozí desetiletí kráčely kolem bronzového Lenina dlouhé zástupy manifestujících a pokládaly k pomníku věnce a květiny.

Sedmého listopadu se na zmíněném náměstí shromáždily tisíce lidí s protikomunistickými hesly a křičely: „Pryč s komunismem!“ Policisti dav zadržovali. Ocitl jsem se na vyvýšeném místě před Červeným kostelem⁶⁸, zatímco dole policisti zatlačovali lidi a nutili je ustoupit k hotelu *Minsk*. Začali jsme policistům strhávat z hlav zimní čepice a zahazovat je co nejdále. V organizovaných řetězcích příslušníků policie zavládl zmatek. Holohlaví mladíci se jali hledat své ztracené čepice.

Masa lidí se přeskupila a tlačenci rozpálení demonstranti se otočili k Leninovu pomníku. Rozkaz k použití násilí proti demonstrantům policisti zřejmě nedostali. Lidé je odtlačili a probojovali se k Leninovi. Řečníci promlouvali přímo z podstavce pomníku. K Leninovým nohám demonstranti položili „dary vděčných Bělorusů“ – věnec z ostatného drátu a vězeňský kabát, na samotný pomník zavěsili „vymoženosti“ komunismu: síťovku s prázdnými lahvemi od vodky a vína.

V člověku, který tam věšel tu síťovkou, jsem ve tmě, jež na podzim padá rychle, poznal známého, bývalého aspiranta Ústavu pro filozofii Akademie věd Valera Sjadova. Ten vysoký, modrooký a vousatý chlapík s pronikavým hlasem, emotivní a upřímný, byl nejednou hostem mého aspirantského pokoje.

Demonstrace skončila, lidé se poklidně rozešli. Tato událost zřejmě vešla do srdcí čelných představitelů komunistické strany strach. Poprvé byli svědky toho, jak hodně lidí vystupuje proti komunismu. Na tento strach komunističtí vůdci už nikdy nezapomenou. Znovu ho zažijí v roce 1991 po neúspěšném protigorbačovském převratu, když budou komunističtí poslanci pod nátlakem frakce BLF hlasovat v Nejvyšší radě pro rozpuštění komunistické strany a vyhlášení nezávislosti.

67 Henadz Hrušavy (běl. Геннадзь Грушавы, 1950–2014) – běloruský filozof a politik, zabýval se pomocí dětem postiženým následky černobylské havárie.

68 Červený kostel (kostel sv. Šimona a Aleny) – katolický kostel na náměstí Nezávislosti v centru Minsku.

Tehdy, v roce 1990, se komunistická moc ještě pokoušela udržet situaci pod kontrolou. Výsledkem naší akce bylo zahájení trestního řízení: Valera Sjadova jako jednoho z aktivistů zadrželi a strčili do vazby. Stal se tak prvním politickým vězňem v novodobé historii Běloruska. Za mřížemi zahájil první politickou hladovku. Zjanon Pazňak, který byl v té době poslancem Nejvyšší rady, spolu s dalšími poslanci za BLF „udělali bengál“ a Valer byl po nějakém čase propuštěn.

V souvislosti s jeho kauzou mě zavolali na policejní oddělení Centrálního obvodu, kde mi vyšetřovatel oznámil, že jsem veden jako svědek trestného jednání u pomníku a musím vypovídat. Považoval jsem zahájení tohoto trestního řízení za nezákonné. Jeho politické pozadí bylo evidentní. Před soudem neměli stát ti, kteří vystoupili proti komunismu, ale sám komunismus jako misantropická ideologie, která přinesla běloruskému národu tolik neštěstí a útrap.

S pobouřením a zápalem jsem to všechno řekl vyšetřovateli a prohlásil, že na protest odmítám vypovídat. Vyšetřovatel mi sdělil, že svědek musí mluvit a že v opačném případě by mohl zahájit trestní stíhání vůči mně. Postavil jsem si hlavu a trval na svém. Vyšetřovatel také nechtěl ustoupit, zavolal svědky a sepsal se mnou protokol.

Trestní řízení ve věci událostí na Leninově náměstí se buď zaseklo, nebo vyznělo do ztracena, ale přibližně po měsíci jsem zase dostal předvolání na policii, kde mi oznámili, že je proti mně zahájeno trestní řízení pro odmítnutí vypovídat. Byl jsem zaskočen tím, jak se celá věc vyvinula. Řízení, v němž jsem vystupoval jako svědek, už putovalo do archivu, Valer Sjadov byl dávno na svobodě, a teď se snažili potrestat mě.

Tentokrát se mnou mluvil jiný vyšetřovatel, slabozraký člověk kolem třicítky. Řekl mi, že zcela chápe mé názory, chápe, že první stíhání bylo zahájeno z politických důvodů, a že je zastáncem demokratických změn v Bělorusku. Vysvětlil mi, že svědek je podle trestního zákoníku povinen vypovídat a v případě odmítnutí může být odsouzen. Navrhl mi, abych učinil výpověď a nechal ji zaprotokolovat v podobě „nevzpomínám si“, „nemůžu říct přesně“, „nejsem si jist“. Souhlasil jsem a tím bylo to podivné stíhání zastaveno. Měl jsem pocit, že jsem ty lidi odehnal jako dotěrného ováda, který mě bůhvíproč otravoval a snažil se mě štipnout.

Na plné obrátky běžely přípravy expozice Muzea Maksima Bahdanoviče, kde jsem pracoval jako ředitel a které se mělo otevřít v prosinci 1991, naplno běžely i další politické a společenské události. Do toho dění jsem byl ponořen až po uši. Sovětské Bělorusko umíralo, ale rodila se nová, nezávislá země. Tento zázrak se konal před našima očima a s našim přispěním. A my jsme se mu snažili napomoci, co nám jen síly stačily.

20. ledna 2012, vazební úsek věznice č. 8, Žodzina

■ HORKÉ JARO 1996 ■

Rok 1996 byl asi nejtragičtějším rokem v nejnovější historii Běloruska. Základy národního demokratického státu, které byly za cenu krve a potu demokratických poslanců i řadových aktivistů položeny během předcházejících let, lámala a ničil první běloruský prezident. Hořký paradox mladé běloruské demokracie, která se sotva stihla zrodit a vzápětí začala rozežírát samu sebe. Nápad přímé volby prezidenta ve společnosti, kde zcela chyběly demokratické tradice a politická kultura, byl chybný a lehkomyšlný. Zmatení ekonomickými potížemi a bídou, podpořili lidé v roce 1994 demagoga s proříznutým jazykem, který sliboval obrození sovětských pořádků a návrat relativní stability. Jeho program byl postaven na návratu do minulosti. Sešlo ze školství v běloruštině, jeřáb shodil z budovy Úřadu vlády státní znak *Pahoňa*⁶⁹, Lukašenkovi poddaní rozcupovali bílo-červeno-bílou vlajku. Prezident si bezostyšně podřizoval zákonodárnou moc a soudy. Jako nemilosrdný trestající meč mířil na nejcitlivější místa mladé běloruské demokracie.

Volby do Nejvyšší rady v letech 1995 a 1996 znamenaly pro parlamentní frakci BLF studenou sprchu. Nikdo z bývalých „frontovců“ se do nového státního orgánu nedostal. Politický boj, který předtím probíhal na půdě Nejvyšší rady, se přelil do ulic.

Dobře si pamatuji ráno po dni, kdy ve sněmovně Nejvyšší rady napadli poslance za BLF. Byl jsem mezi půldruhou desítkou lidí, kteří, ohromeni touto zprávou, vystoupili z podloubí budovy městského zastupitelstva a zastavili se na chodníku. Poslanec Ales Šut držel bílo-červeno-bílou vlajku. Bylo to zoufalé gesto, neboť se stalo něco odporného a hanebného, něco, co jednoduše nebylo možné. Vzápětí přiběhli policisti a začali nás odtlačovat směrem k Hlavní poště. Já a Halina Vaščanková⁷⁰, kolegyně z městského zastupitelstva, jsme se pokoušeli klást odpor, mávali jsme zastupitelskými průkazkami, ale policisti nás neposlouchali a nepřestávali na nás tlačit. Předě mnou poskakoval a zuřil menší, hubený nadporučík v baretu a pruhovaném triku, strkal mě do prsou a křičel, že s takovými, jako jsem já, se umí vypořádat. Zapamatoval jsem si nezměrnou zlobu v jeho očích a mladistvý ruměnc na tvářích. Později jsem sledoval jeho kariéru. A teď, z vazební věznice ve Valadarského ulici, jsem ho viděl v televizních zprávách – při těle, v neskutečně vysoké čepici a s plukovníckými výložkami –, jak ho Lukašenko jmenuje na pozici náčelníka minské policie.

69 Pahoňa (běl. Пагоня, český doslova „pronásledování“) – historický znak, jehož kořeny sahají do dob Litevského velkoknížectví. Používal se jako státní symbol Běloruské lidové republiky ze začátku 20. století a Běloruské republiky v letech 1991–1995.

70 Halina Vaščanková (běl. Галіна Вашчанка) – běloruská politička, členka BLF, manželka významného politika 90. let, předsedy BLF Zjanona Pazňaka.

Proti referendu, proti svazovým dohodám s Ruskem, proti revitalizaci totalitního systému se konaly četné demonstrace a protestní akce. V roce 1995 proběhl první politický soudní proces, kterého si veřejnost ani nevšimla. Za rvačku s policisty byl souzen jeden z účastníků demonstrace. Dostal roční podmínku. Správní tresty se sypaly na hlavy aktivistů jako déšť. Proto jsem celý rok 1995 a první polovinu roku 1996 jako minský zastupitel podával žádosti o povolení masových akcí. Odsoudit mě bez souhlasu městského zastupitelstva nebylo možné a zastupitelstvo, kde většinu tvořili demokratičtí politici, tento souhlas nikdy nevydalo.

Uspořádali jsme několik akcí na protest proti svazovým dohodám před ruským velvyslancem. Mě jako organizátora pokaždé naložili do policejního UAŽu a odvezli na obvodní soud, který se nacházel kousek odtud, v Bahdanovičově ulici. Tam jsem předložil zastupitelský průkaz, načež mě propustili. Stalo se to asi pětkrát. Jednou soudkyně dokonce zahájila soudní řízení, ale já jsem začal protestovat, tak mě zase pustili. Později mi poštou poslali soudní rozhodnutí o napomenutí. Byl to nezákonný postup, ale na odvolání jsem vůbec neměl čas – pořádali jsme další a další akce, které vyžadovaly nasazení všech našich sil.

Jako tajemníci strany BLF jsme spolu s Vjačaslavem Siučyem⁷¹ prováděli zástupy demonstrantů po třídě Francyska Skaryny⁷², vyzrávali na policisty, obcházel jejich řady, které blokovaly hlavní třídu. Byly to zoufalé pokusy zachránit nezávislost a demokratické výdobytky dřívější dostupnými a mírovými prostředky.

Jaro roku 1996 bylo velmi horké. Početné demonstrace doslova otráasaly Minskem: 15. března se konala akce ke Dni ústavy, 25. března ke Dni nezávislosti, 2. dubna se protestovalo proti podpisu další smlouvy o svazu s Ruskem a nakonec 26. dubna proběhl Černobylský průvod. Po demonstraci 25. března, na které se demokrati dožadovali možnosti vystoupit v živém vysílání, bylo zahájeno trestní stíhání a začal hon na Zjanona Pazňaka. Musel se skrývat.

Černobylského průvodu se zúčastnily desítky tisíc lidí. Dav postupoval od Akademie věd k náměstí Nezávislosti a nabral na síle na náměstí Jakuba Kolase, které bylo úplně zaplaveno lidmi. Byl to mimořádně působivý pohled: stovky bílo-červeno-bílých vlajek, transparenty, znaky jednotlivých měst, stužky, skupina studentů Akademie umění oblečených do protichemických kombinéz a plynových masek. Lidé přišli, aby řekli „Ne!“ anexi Běloruska Ruskem a prezidentské svévoli.

Policie uzavřela průchod z náměstí na hlavní třídu. Vozovku blokovalo dokonce několik policejních aut. Demonstrace byla naprosto pokojná. Ocitla se zde však desítky horkých

71 Vjačaslav Siučyk (běl. Вячаслаў Сіўчык, *1962) – běloruský politik a občanský aktivista.

72 Třída Francyska Skaryny (běl. праспект Францыска Скарыны) – hlavní minská třída, později na popud prezidenta Lukašenka přejmenovaná na třídu Nezávislosti (běl. праспект Незалежнасці).

hlav – ukrajinští mladíci, kteří byli zvyklí čelit ozbrojeným policistům, a teď za pomoci dalších účastníků holýma rukama prolomili policejní zátaras na hlavní třídě. Popuzení lidé obrátili jedno z aut na střechu. Policisté se snažili dav zastavit, vzduchem zasvištěly obušky, ale masa lidí je snadno odstrčila a hrnula se dál.

Byl jsem tam také. Pokud si dobře pamatuji, tentokrát jsem nebyl ani žadatelem o povolání, ani pořadatelem, ani jsem nebyl na místě protržení policejního zátarasu v prvních řadách. Ocitl jsem se vedle policejních aut ve chvíli, kdy už jich bylo převráceno na střechu více. O něco dál jsem si najednou všiml kmotra mého syna, spisovatele Jazepa Januškeviče, jenž pobíhal mezi policisty a pokoušel se je zadržet: „Kluci, kluci!“ Ti kluci, šileně vyděšení a rozrušení, švihali svými gumovými obušky a mlátili do lidí. Popadl jsem obušek, který jeden z policistů zrovna zvedl nad hlavu, a prudce jsem jím trhnul k sobě. Policista se málem skácel k zemi. Asi deseti rukama ho zachytil lidský proud a odhodil k budově.

Na křižovatce Skarynovy třídy a ulic Kazlova a Varvašeni průchod blokovaly zelené nákladní vozy zakryté plachtami. Dav demonstrantů je odtlačil na obě strany a pokračoval dál. Na kopci, za budovou cirkusu a křižovatkou s Kupalovou ulicí, cestu uzavíral velký zástup policistů s obušky a štíty. Vydat se jejich směrem znamenalo jít do otevřeného střetu. Dav se zastavil na křižovatce, lidé počkali na ty, kteří zůstávali pozadu, a zahrnuli doprava, čímž se chtěli střetu vyhnout.

Dav prošel Kupalovou ulicí, pak zabočil doleva, do Bahdanovičovy, kde uprostřed ulice nečekaně narazil na odstavená nákladní auta plná policistů. Účastníci demonstrace pokračovali kolem aut bez jakýchkoliv známek agrese. Někdo švihnul prutem přes plachtu nákladáku, ale další ho hned zastavil: „Ti za to nemůžou!“ Když se demonstranti dostali po mostě na druhou stranu Svislače, policisti s obušky se objevili ze strany Horního města a už zase napadali lidi. Začaly menší potyčky.

Demonstrace se konala před Palácem sportu. Večer se policisti pokusili vtrhnout do sídla BLF – hledali Zjanona Pazňaka. Ten opustil kancelář zadními dveřmi do vnitrobloku, nastoupil do auta a nepozorovaně odjel. Po půlnoci proběhlo zatýkání vedení BLF. Byli zatčeni skoro všichni místopředsedové a tajemníci. Na svobodě jsem zůstal jen já a Anatol Kryvarot⁷³.

Pamatuji si to vnitřní napětí, které mě sužovalo další den. Svolali jsme zbytek vedení do podloubí budovy na Skarynově třídě naproti Policejní akademii, kde jsem uspořádal poradou. Hlavní otázkou bylo, co bychom měli dělat v nejbližších dnech. Začali jsme sbírat údaje o zadržovaných. Nebylo to lehké – policie totiž takové informace neposkytovala. Vládla atmosféra bezradnosti.

73 Anatol Kryvarot (běl. *Анатоль Крыварот*, *1954) – běloruský politický aktivista.

Později se v tisku objevily oficiální zprávy o zahájení trestního řízení, zveřejnila se jména pořadatelů „hromadných nepokojů“, potenciálních podezřelých, mezi nimiž jsem nechyběl. Strach jsem neměl. Ani v nejmenším jsem si nedokázal představit, že bych odjel do zahraničí a přečkal to tam nebo požádal o politický azyl. To nebyla cesta pro mě.

Bylo však jasné, že v našem životě a v běloruských dějinách začalo nové období, období těžkého, zdoluhavého a zarputilého boje za nezávislost, demokracii a lidská práva. Prvních sedm let po Dzijadech roku 1988 se státní aparát ostýchal používat násilí vůči pokojným demonstracím. Tentokrát, jak vyšlo najevo, bylo zadrženo kolem dvou set lidí a malíř Aljaksej Maračkin, který nesl ikonu Panny Marie Černobylské, po zásahu obuškem málem přišel o oko. Jednalo se o tvrdé, nelitostné a cynické násilí. Pro mě bylo zřejmé, že nás čeká hodně lidského utrpení a hodně obětí.

A právě tehdy ve mně dozrála myšlenka založení lidskoprávní organizace, která by pomáhala obětem politických perzekucí. Bylo velmi důležité, aby v době pronásledování a represí lidé nezůstali v boji proti bezduché mašinérii násilí sami. Proto se pomoc pronásledovaným účastníkům Černobylského průvodu stala první akcí Lidskoprávního centra Vjasna.

Tři dny po demonstraci byli z vazby propuštěni Ljajon Barščeuski⁷⁴, Vincuk Vjačorka a Viktor Ivaševič. Za nějakou dobu si mě na prokuraturu předvolal vyšetřovatel a oznámil mi, že ve věci masových nepokojů 26. dubna bylo zahájeno trestní řízení, v jehož rámci mě chce vyslechnout jako svědka. Zajímala ho moje role jako účastníka a pořadatele akce. Na všechny otázky jsem odpovídal buď záporně, nebo neurčitě: nevzpomínám si, nemohu přesně říct, nejsem si jistý. Vyšetřovatel rázně ťukal dvěma prsty po klávesnici psacího stroje a zaznamenával své otázky a mé odpovědi. Pak mi ukázal dvě menší černobílé fotografie vlepěné do tlustého vyšetřovacího svazku. Na snímcích jsem stál vedle převrácených policejních aut s rozpačitým výrazem a rukama sepjatýma jako k modlitbě.

„Účastnil jste se potyček?“ zeptal se mě vyšetřovatel.

„Ne,“ odpověděl jsem.

„Jste to vy?“ upřesnil.

„Nejsem si jistý,“ pravil jsem. „Možná ano, možná ne...“

Díky Bohu, žádné další fotografie ve spisu nebyly.

Juryj Chadyka⁷⁵ a Vjačaslav Siučyk pořád zůstávali ve „Valadarcě“⁷⁶ a drželi hlavovku. Bylo jasné, že kdyby státní orgány chtěly uspořádat exemplární proces s aktivisty opozice, na lavici obviněných by mohli usednout i další. Říká se, že pozitivní výsledek měl

74 Ljajon Barščeuski (běl. Лявон Баршчэўскі, *1958) – běloruský překladatel, občanský aktivista a politik.

75 Juryj Chadyka (běl. Юры Хадыка, *1938) – běloruský vědec, politik a občanský aktivista.

76 „Valadarka“ (běl. Валадарка) – vazební věznice ve Valadarské ulici v Minsku.

telefonát Borise Jelcina Alexandru Lukašenkovi s důraznou žádostí, aby útlak zastavil. Tři dny po zadržení byli Juryj Chadyka a Vjačeslav Siučyk propuštěni a trestní stíhání bylo podle všeho zastaveno, protože ani zadržené, ani svědky už nikdo v této souvislosti neotravoval.

Kdyby mi tehdy někdo řekl, že období neustálého odporu, nesčetných občanských obětí a zničených osudů potrvá sedmnáct nebo i více let, nikdy bych tomu neuvěřil. Na druhé straně, až se věci v Bělorusku konečně pohnou k lepšímu, kdo si troufne říct, že nezávislost, občanská a politická práva a svobody spadly Bělorusům do klína? Ted' už nikdo. Nikdo.

Leden 2012, vazební úsek věznice č. 8, Žodzina

Patnáct let *Vjasny* jako patnáct let dobrodružství

Jaro roku 1996 navždy zůstane v mé paměti díky řadě významných spontánních akcí, které proběhly v „uvědomělém“ Minsku, díky svobodným protestům minských obyvatel nespokojených s „kolchozní“ politikou tehdy ještě mladého, ale sovětsky zbedněného Lukašenka. Dnes je těžké tomu uvěřit, ale za tři nebo čtyři roky v letech 1990 až 1994 lidé pocítili chuť svobody. V roce 1994 jsem byl přesvědčen, že cesta zpět neexistuje, že není možné lidi znovu umlčet, donutit je, aby se báli a pokorně sklopili hlavy, jako tomu bylo za sovětů.

Když si nyní zpětně promítám onu dobu, docházím k závěru, že hodnoty svobody a demokracie se skutečně podařilo naočkovat sotva třetině společnosti. V Minsku to vypadalo ještě celkem optimisticky, na jiných místech to bylo horší. Většina lidí pořád setrvala v zajetí sovětského stereotypu. Jak napsal Janka Kupala, „své kdysi pokřivené duše dodnes nemáme sílu narovnat“.

Po sedmdesát let sověti ohněm a mečem vychovávali z Bělorusa nového sovětského člověka. A v tomto ohledu se jim hodně povedlo. Proto také Lukašenko se svými neskrývanými sovětskými populistickými hesly byl mnohým po chuti.

Po Lukašenkově vítězství ve volbách v roce 1994 ho mladé politické elity Běloruska nebraly vážně. Proběhla však hanebná referenda, došlo k obnovení sovětských státních symbolů a byli napadeni poslanci, kteří se pokusili Lukašenkovi postavit, rychle se budovala prezidentská mocenská vertikála.

Nové složení Nejvyšší rady, zvolené v roce 1995, kde chyběla frakce BLF, mělo být podle očekávání povolnější, jenže nebylo. Nezávislou pozici si zachoval Ústavní soud, který jeden po druhém rušil Lukašenkovy výnosy. Ve vzduchu už byl cítit otevřený protest. Obrovské pobouření aktivní části společnosti vyvolávaly dohody o svazu s Ruskem a Lukašenkova prohlášení o sjednocení obou států.

Pátého dubna 1996 byl za provokativní báseň *Zab prezidenta*, napsanou v podobě groteskní agitky a záměrně v ruštině, uvězněn básník Slavimir Adamovič. Vládní aparát i KGB vzaly tuto báseň vážně a prokázaly naprostou absenci smyslu pro humor. Po zatčení Slavimira proběhla 24. dubna také policejní prohlídka v redakci týdeníku *Naša Niva*. Básník satiricky vyzýval:

*Zab toho hajzlíka propiskou,
deštník či nůž v zádech dopřej mu,
nebo ho zab malou věčičkou,
hozenou náhodou do rumu.*

Když si dnes znova čtu tuto báseň, uvědomuji si, že její řádky zní jako proroctví:

*Zavraždi ho, jinak v bryndě
Tvůj mladý věk uběhne.
Zab ho, ať Vlast vstane hrdě
a shodí jho hanebné!⁷⁷*

■ Slavamir vyzýval k aktivnímu občanskému odporu a v opačném případě předpovídal „mladý věk v bryndě“.

Kdo si tehdy mohl představit, že předseda kolchozu se sípavým hlasem, který s takovou oblibou mluvil v Nejvyšší radě, ať k věci nebo úplně mimo, se chopí moci jako klíště a navíc na tak dlouhou dobu...

■ A ještě jedna poznámka: po 19. prosinci 2010, kdy byla rozeznána demonstrace proti zfalšování voleb, po potupném trestním stíhání prezidentských kandidátů a stovkách domovních prohlídek v kancelářích občanských aktivistů a novinářů (včetně redakce *Naší Nivy*) bylo zjevné, že rukopis KGB se za těch patnáct let vůbec nezměnil... ale šíře jejich možností se neuvěřitelně zvětšila!!! Hajzlíci, kteří se na začátku devadesátých let schovávali ve svých pracovnách, vylezli ven a vychovali si nové posily.

■ Od začátku roku 1996 jsme jako minšší zastupitelé a aktivisté BLF opakovaně žádali o povolení demonstrací či protestních akcí a v těchto dokumentech jsme upozorňovali na porušování občanských a politických práv ze strany státních úřadů. Žádosti jsme vždy podávali ve stanovené lhůtě. Teď bych si jen těžko vybavil přesné důvody pro každou z těchto akcí – texty žádostí jsem si bohužel neuschoval. Poměrně často jsem je podepisoval já, neboť na rozdíl od poslanců Nejvyšší rady 12. volebního období za BLF jsem pořád ještě měl zastupitelskou imunitu a zahájit se mnou správní řízení, stejně jako s dalšími zastupiteli za BLF, bylo možné pouze se souhlasem městského zastupitelstva. Proto jsem

77 Překlad z ruštiny Max Ščur.

v roce 1995 a v první polovině roku 1996 podepsal desítky žádostí o povolení shromáždění a podílel se na jejich organizaci. Ačkoliv mě po těchto akcích opakovaně zadržovali, městské zastupitelstvo nikdy nevydalo souhlas s mým stíháním za pořádání „nepovoleného veřejného shromáždění“.

Některé odpovědi z městského úřadu se však zachovaly. Třeba v odpovědi z 22. února 1996 byla žádost zastupitele Minského městského zastupitelstva A. Bjaljackého a občana A. Čacholského (oba jsme v té době byli tajemníky BLF) o povolení „veřejného shromáždění v podobě demonstrace na náměstí Nezávislosti 22. února od 11.00 do 13.00“ zamítnuta s podpisem předsedy městského úřadu U. Jarmošyna z důvodu porušení předepsaného způsobu podání žádosti. Ted' si už nevzpomínám, kvůli čemu jsme se chystali demonstrovat.

■ Blížilo se jaro a politické klima v zemi se začínalo zahřívát. Na jaře roku 1996 se Lukašenko vrhl do boje proti „pouliční demokracii“. A zatímco demonstrace 15. března (Den ústavy), 24. března (Den nezávislosti) a 2. dubna (proti dohodě o unii s Ruskem) proběhly relativně poklidně, 26. dubna, v den Černobylského průvodu, dostala policie povolení k násilnému potlačení manifestace.

Dne 24. března se konal početný pochod z náměstí Nezávislosti k Opeře, který skončil demonstrací. Sjarhej Antončyk⁷⁸ vyhlásil sbírku na jízdenku do Moskvy pro Lukašenko. Pak se demonstrující přesunuli k budově státní televize a rozhlasu v Čyrvoné ulici a přišli s požadavkem vstupu do živého vysílání. Lukašenko přebíral kontrolu nad tištěnými médii i nad televizí, a proto hlavním heslem akce v Den nezávislosti bylo *Za svobodu tisku!*

Z oné demonstrace se zachovala jedna fotografie. Spolu s básníky Eduardem Akuninem a Michasem Skoblou⁷⁹ a naší přítelkyní Natalljou Kavaleuskou⁸⁰ stojíme – mladí a pod bílo-červeno-bílou vlajkou – před budovou státní televize a rozhlasu. Živý vstup nám tehdy samozřejmě odepřeli, ale později začalo pátrání po Zjanonu Pazňakovi, který na demonstraci vystoupil s požadavkem vstupu do vysílání. Musel odjet z Běloruska a zahájil mezinárodní informační kampaň o dění v Bělorusku.

Schoval jsem si předvolání k soudu Moskevského obvodu Minsku, kam jsem se měl dostavit 26. března 1996 ve věci „porušení čl. 167 Zákoníku o správních přestupcích občanem Bjaljackým“. Byl to zřejmě pokus o mé perzekvování kvůli demonstraci 24. března, která začala na náměstí Nezávislosti, což je území Moskevského obvodu.

78 Sjarhej Antončyk (běl. Сяргей Антончык, *1956) – běloruský politik a odborář.

79 Michas Skobla (běl. Міхась Скобла, *1966) – běloruský básník a překladatel.

80 Natallja Kavaleuskaja (běl. Наталля Кавалеўская, *1968) – běloruská novinářka.

Téhož dne, 24. března, vyzvali pořadatelé všechny účastníky demonstrace, aby přišli i 2. dubna a vystoupili proti připravovanému podpisu dohody o vzniku svazu Ruska a Běloruska Lukašenkem a Jelcinem. Prvního dubna udělala městská prokuratura prohlídku v prostorách prezidia BLF a zabavila letáky vyzývající k podpoře akce 2. dubna.

■ Abychom dali najevo svůj nesouhlas s blížícím se podpisem dohody, sepsali jsme spolu s Ljavnem Barščeuským žádost o povolení protestní akce před ruským velvyslanectvím 29. března. Žádost jsme podali méně než deset dní dopředu, neboť informace o podpisu této potupné dohody s Ruskem přišly naprosto nečekaně a museli jsme konat co nejrychleji. Známy předseda městského úřadu U. Jarmošyn tedy dostal záminku, aby naši žádost zamítl. Zajímavé však bylo odůvodnění jeho rozhodnutí, jež obsahovalo i hodnocení akce, která se konala 24. března. Uvádím zde úplný text:

■ „V reakci na vaši žádost o povolení protestní akce 29. března 1996 mezi 10. a 17. hodinou před budovou velvyslanectví Ruska oznamujeme, že dle ustanovení o pravidlech pořádání a konání schůzí, demonstrací, pouličních průvodů a dalších akcí, schváleného nařízením Prezidia Nejvyšší rady Běloruské SSR ze dne 4. 4. 1988 [první demonstrace tehdy ještě neformálních mládežnických sdružení v letech 1987 a 1988 donutily vládu BSSR schválit toto nařízení, mimochodem mnohem liberálnější, než je současný zákon o pořádání veřejných akcí – pozn. A. B.], má být žádost podána na výkonný výbor v předepsané podobě nejpozději 10 dní před plánovaným datem konání akce.

Stanovená pravidla pro průběh demonstrace jste již v minulosti nedodrželi. Kromě toho, 24. března 1996 se účastníci povolené akce dopustili hrubého porušení veřejného pořádku – shromáždění na náměstí Nezávislosti a průvod vozovkou třídy F. Skaryny, neposlechnutí zákonných požadavků, odpor kladený příslušníkům policie a dokonce agresivní jednání vůči nim, pokus o násilné vniknutí do hlídané budovy televizní stanice v ulici Komunistická, veřejná znevažující vyjádření o nejvyšších úředních osobách republiky a výzvy k násilnému převzetí moci atd.

Toto protiprávní jednání, které vedlo k porušování práva a zákonem chráněných zájmů občanů, zastavení veřejné dopravy a způsobení významné hmotné škody městskému hospodářství, vykazuje znaky trestného jednání.

Na základě těchto skutečností zahájila městská prokuratura 27. 3. 1996 trestní řízení a v tuto chvíli probíhá vyšetřování za účelem zjištění viníků, stíhání pořadatelů demonstrace a viníků v souladu se zákonem a také vymáhání náhrady škody způsobené městskému hospodářství.

V souladu s čl. 35 Ústavy Běloruské republiky stát zaručuje svobodu shromažďování, demonstrací a pouličních akcí, pokud nejsou v rozporu s právním řádem a právy jiných občanů Běloruské republiky.

Vzhledem k tomu, že společensko-politická hnutí, do kterých patříte, nejen nezaručují dodržování pořádku účastníky demonstrace, ale také nabádají lidi k protiprávnímu jednání, žádost o povolení demonstrace před budovou velvyslanectví Ruska **se zamítá.**“

■ Pokud si dobře vzpomínám, tu akci jsme i přes zákaz uskutečnili. Mě a Ljavona jako organizátory hned odvedli k soudu Centrálního obvodu, který byl poblíž ruského velvyslanectví v Bahdanovičově ulici. Ljavona odsoudili, mě coby zastupitele museli propustit.

■ Druhého dubna byl na demonstraci nepříliš vhodný pracovní den, úterý, proto jsem nepočítal s velkou účastí, ale mýlil jsem se. Měl jsem pocit zoufalství a vnitřního chladu. Něco podobného jsem předtím zažil dvakrát: během referenda proti národním symbolům v roce 1995 a ještě dříve – po vyhlášení výsledků prvního kola prezidentských voleb v roce 1994, kdy se stalo zřejmým, že Lukašenko vyhrává. Lidé vnímali ztrátu nezávislosti jako hrozbu, a tak přišli.

Spolu s Ljavonem Barščeuským a Anatolem Kryvarotem jsme tam dorazili se zpožděním a teď jsme šli na konci lidského proudu, který stékal k Hlavní poště, na místo určené ke shromáždění účastníků demonstrace. Policie přední části průvodu zabránila v pohybu a zástup se neočekávaně obrátil zpět. Organizátoři se ocitli vzadu, my vpředu. Měl jsem v tašce megafon. Vytáhl jsem ho a spolu s Ljavonem jsme vedli průvod dopředu, aniž bychom věděli, kam přesně jdeme. Přišlo odhadem dvacet až pětadvacet tisíc lidí. Šli jsme po hlavní třídě, pak zabočili do ulice Varvašeni a zastavili se za pivovarem. Antončyk a já jsme pronesli krátké projevy. Tento okamžik, kdy mávám rukou a něco říkám do megafonu, později odvysílala ruská televize.

Pamatuji si, jak ke mně přiběhl náčelník oddělení ochrany veřejného pořádku Centrálního obvodu, poměrně „lidský“ kapitán, který za mnou už jednou byl v muzeu a zjišťoval okolnosti mého opakovaného zadržování na demonstracích. Pokojně jsme si tehdy povídali, odvolával jsem se na svůj zastupitelský průkaz, on mi vyprávěl, co se dočetl z novin *Svoboda*. Teď se celý chvíl rozrušením, zpocení, v helmě a neprůstřelné vestě. Ukliďňoval jsem ho a říkal, že se nic strašného nestane.

Chvíli jsme čekali, až se průvod přisune blíž, a pak jsme zabočili do Bahdanovičovy ulice. Před mostem nad ulicí Ňamiha jsme vyzvali lidi, aby zahrnuli doprava k Paláci sportu.

■ Pokračování bylo 26. dubna. Na náměstí Jakuba Kolase se sešel obrovský zástup – čtyřicet až padesát tisíc lidí. Nutno říct, že oproti mnohatisícovým demonstracím z počátku 90. let pouliční akce v době „relativní demokracie“ let 1992–1994 ztratily na síle. Nikdo je nezakazoval, politické otázky se řešily hlavně na půdě parlamentu. Vzpomínám si, jak začátkem 90. let na jednu demonstraci, která se konala v květnu nebo v červnu v Kurapatech, přišlo sotva patnáct set lidí. A organizátoři v čele se Zjanonem Pazňakem, aby účastníky nezklamali, provedli průvod přes celé město až k pomníku Maksima Bahdanoviče. Celou cestu lidé nesli vlajky či transparenty a byli sice unavení, ale zároveň spokojení.

■ Černobylský průvod v roce 1996 zase probíhal pod hesly odmítajícími unii s Ruskem. Shromáždění bylo ohlášeno na náměstí Jakuba Kolase. Přišly tam desítky tisíc lidí. Na začátku někdo spálil ruskou vlajku. Nad davem vlály bílo-červeno-bílé prapory, bylo tam také hodně transparentů a předmětů s černobylskými symboly.

Když se lidé vydali třídou Francyska Skaryny směrem k náměstí Vítězství⁸¹, cestu jim zatarasila policejní auta a policisti začali účastníky mlátit obušky. Rozpoutala se skutečná rvačka. Lidé se před policisty bránili holýma rukama, převrátili dvě jejich auta, až nakonec prorazili zátaras a pokračovali v průvodu hlavní třídou. Podle původního plánu se měla demonstrace konat na náměstí Nezávislosti, ale když jsme došli k budově cirkusu, ke křižovatce hlavní třídy s Kupalovou ulicí, za ní o něco dál blokoval cestu celý zástup policistů v helmách a se štíty. Nasměrovat lidi tam znamenalo rozpoutat krvavou bitvu. Proto dav zahrnul do Kupalovy ulice a dále k Ňamize. Na chodníku stál spolu se svou manželkou Zjanon Pazňak a vítal průvod.

Tvrdé boje s policií později pokračovaly na kopečku za mostem přes řeku Svislač. Pak účastníci průvodu, stejně jako 2. dubna, dorazili k Paláci sportu, kde proběhla demonstrace.

Vzpomínám si na vystoupení Zjanona Pazňaka. Mluvil pěkně, kritizoval dohody o unii a navrhl, abychom uctili památku čečenského prezidenta Džochara Dudajeva, zavražděného Rusy 21. dubna. Režim měl tu minutu ticha Pazňakovi za zlé a ještě dlouho poté mu ji připomínal.

■ Napadení poklidné demonstrace policisty bylo pro mě šokem. Od roku 1988, ode dne potlačení listopadových Džjadů, se policie zdráhala používat proti demonstrantům brutálního násilí. Tehdy lidi štědrě pokropili slzným plynem, já jsem také dostal svou dávku. Po vyšetřování a skandálu policejní orgány od násilí upustily. V nejhrošším případě policie

81 Náměstí Vítězství (běl. *плошча Пераморі*) – jedno z centrálních minských náměstí.

lidi zatlačovala, jako je odtlačila od Lenina pomníku 7. listopadu 1990, když mu k nohám pokládali „dary komunismu“ – kříž zahalený do šatů vězně gulagu a opásaný ostnatým drátem. Závažným signálem byly události 24. března, kdy policisti zmlátili před budovou KGB část lidí, kteří se už začali rozcházet, a zhruba třicet osob zadrželi.

Po sedmi letech moratoria na násilí to zase začalo. Psychologická bariéra, která mocenským složkám po celou tu dobu bránila v zásahu, byla definitivně prolomena.

■ Ve dnech 26. a 27. dubna bylo zadrženo několik stovek lidí. Večer se odehrál další z řady útoků na sídlo BLF. Policie hledala Zjanona Pazňaka, byl na něj vydán zatykač. Těsně předtím jsem byl v kanceláři spolu s Pazňakem a – pokud se nemýlím – Sjarhejem Navumčykem⁸². Když jsme dostali zprávu, že je sídlo strany v obležení policie, několik lidí z vedení BLF vyšlo zadními dveřmi do vnitrobloku. Vnitřní dvorek byl uzavřený a měl jediný východ do ulice Varvašeni. Chytili jsme se s manželkou Sjarheje Navumčyka Halinou pod pažemi a vyšli touto cestou ven. Zdálo se, že policie nevěděla, že budova má druhý vchod. Zavolali jsme Pazňakova řidiče a požádali ho, aby zajel s autem do vnitrobloku a pokusil se dostat odtud Zjanona. Podařilo se to a Zjanon Pazňak i Sjarhej Navumčyk na dlouhá léta opustili Bělorusko.

Juryj Chadyka a Vjačaslav Siučyk byli vzati do vazby. Vyhlásili hladovku, kterou drželi tři týdny, dokud je Lukašenko díky tlaku Jelcina nepropustil. Dne 27. dubna bylo zadrženo skoro celé vedení BLF. Za mřížemi se tak ocitli Juryj Chadyka, Vjačaslav Siučyk, Ljavn Barščeuski, Vincuk Vjačorka, Viktor Ivaškevič a další. Vedení sídla i celé strany na několik dní připadlo mně, tajemníkovi. Tušili jsme, že může přijít další vlna perzekucí a že možná budeme své zadržené kolegy následovat. Ale po několika dnech si to státní orgány rozmyslely a propustily Vjačorku a Barščeuského.

Bylo mi navýsost jasné, že jde o projev Lukašenkova stylu a že to bude pokračovat. Museli jsme proti státnímu násilí něco udělat.

■ Brzy v sídle BLF vznikla skupina tvořená Halinou Vaščankovou, Majou Kljaštornou⁸³ a několika dalšími lidmi, která začala urychleně sbírat informace o zadržených a hledat možnosti, jak pomoci jejich rodinám. S nabídkou potravinové pomoci přišel jeden můj známý, kterého zatím nechci jmenovat. Spolu se zaměstnanci Muzea Maksima Bahdanoviče

⁸² Sjarhej Navumčyk (běl. Сяргей Навумчык, *1961) – běloruský politik a novinář. V roce 1996 byl nucen emigrovat, dnes pracuje v Rádiu Svobodná Evropa v Praze.

⁸³ Maja Kljaštornaja (běl. Мая Кляшторная, *1937) – běloruská architektka, občanská aktivistka, dětská vězeňkyně gulagu.

jsme přerozdělovali potraviny do igelitových tašek s muzejním logem a rozdávali je poškozeným. Velké balíky základních potravin jsme přivezli rodinám Juryje Chadyky a Vjačaslava Siučyka, kteří pořád zůstávali ve vazbě.

■ Protestní akce neustávaly. Devátého května zástup demokraticky smýšlejících válečných veteránů společně s občanskými aktivisty i přes překážky ze strany státních úřadů položil květiny a věnce k památníku Vítězství na stejnojmenném náměstí. Třicátého května se na hlavní třídě konala početná manifestace proti politickému pronásledování. Tu policie opět rozprášila.

Dvaadvacátého června, v den 55. výročí začátku druhé světové války, znovu proběhlo položení květin k památníku Vítězství, shromáždění pak pokračovalo pietní akcí u budovy Opery. Mám ve svém archivu kopii žádosti o povolení demonstrace před Generální prokuraturou Běloruské republiky z roku 1996 se dvěma podpisy – mým a dalšího městského zastupitele Uladzimira Nescera. V této žádosti jde o demonstraci 28. srpna od 11.00 do 16.00 hodin s tématem *Za zastavení stíhání občanů z politických důvodů*. Už si ani nepamatuji, zda nám to povolili a zda jsme tu demonstraci nakonec pořádali.

■ Režim, vylekaný občanskou aktivitou, začal bránit pořádání i čistě kulturních akcí. V den výročí smrti Maksima Bahdanoviče, 25. května, se u jeho pomníku stejně jako každý rok sešli lidé a naše muzeum připravilo tradiční program s hudebními a literárními vystoupeními. Policie tehdy zadržela několik lidí a se mnou jako ředitelem Muzea Maksima Bahdanoviče a organizátorem „nepovoleného shromáždění“ byl sepsán protokol. Později se mě také pokusili stíhat.

■ Takový byl začátek činnosti Lidskoprávního centra Vjasna. Definitivní rozhodnutí založit samostatnou lidskoprávní organizaci padlo velmi brzy nato, když jsem během jedné demonstrace přišel za šéfkou Běloruského helsinského výboru Taccjanou Prockovou a zeptal se jí, proč nic neudělají pro Slavamira Adamoviče, který byl v té době ve vicebské vazební věznici.

Helsinský výbor byl tenkrát ještě velmi mladou organizací. Vznikl na podzim roku 1995. Slavamir měl jen matku, která žila na venkově a neměla valné finanční možnosti. Bylo evidentní, že je musíme podpořit. Taccjana odpověděla, že helsinský výbor řeší širší úkoly a neposkytuje vězňům individuální pomoc.

Obcházel jsem účastníky demonstrace a vybíral peníze na pomoc Slavamirovi. Byla tam také jeho matka, které jsme všechny peníze předali. Rozhodl jsem se, že když to

helsinský výbor nepovažuje za nutné, budeme to dělat sami. Hned od začátku jsem sepi-soval „kroniku“ obětí perzekucí, jejíž první verze se objevila v knize *Minské jaro 1996*⁸⁴ a pak se pravidelně doplňovala v novinách *Belaruskija vedamasci*, které v exilu začal vy-dávat Zjanon Pazňak. Zaznamenávání případů porušování lidských práv se stalo jedním z hlavních úkolů Lidskoprávního centra Vjasna.

Po několika měsících práce mi Taccjana Procková nabídla pozici vedoucího minské městské organizace Běloruského helsinského výboru. Po konzultaci s Vincukem Vjačorkou jsem se však rozhodl pokračovat ve snaze o založení nezávislé lidskoprávní organizace. A posledních patnáct let naší činnosti dokazuje, že to byla správná cesta.

Duben 2011

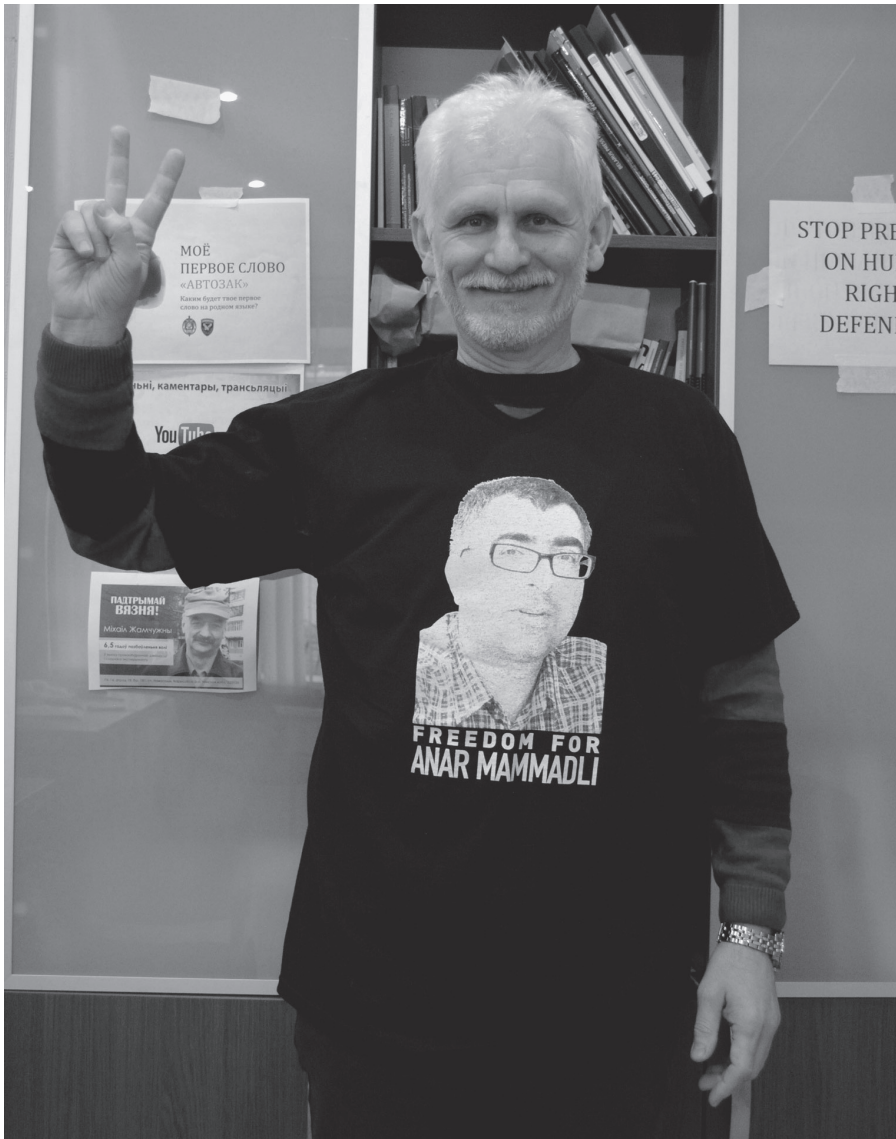
84 Мінская вясна 1996. Мінск, 1996.

МОЁ
ПЕРВОЕ СЛОВО
«АВТОЗАК»
Каждый будет такое первое
слово на русском языке!

фильмы, комментарии, трансляции

YouTube

ПАТРИМАР
БИЗНЕС!
Миссия Жилищников
4.5

STOP PRESSURE
ON HUMAN RIGHTS
DEFENDERS

FREEDOM FOR
ANAR MAMMADLI

Lidskoprávní činnost v Bělorusku. Od počátků po dnešek

Tento text původně vznikl jako Zpráva o stavu nezávislé kultury a nezávislých organizací v Bělorusku (Polsko, 2011) v rámci projektu připraveného časopisem Kultura Enter společně s časopisem pARTisan (Bělorusko).

■ O lidských právech v Bělorusku se mluví více než jedno století. Přesto problémy osobní svobody a svobody názorů dodnes zůstávají pro Bělorysy aktuální. V současných nepříznivých a dokonce nebezpečných podmínkách pokračují běloruské lidskoprávní organizace ve své činnosti.

■ Uvědomování si lidských práv a jejich hájení má v Bělorusku velmi dlouhou tradici. První zmínka o lidských právech se objevila v 18. století v běloruském rukopisném díle polackého šlechtice Sjamjona Zjanoviče *Pravá nauka základů práva jednotlivého člověka a práva národů obecně*, v němž autor zkoumá právní předpoklady rovnosti a uvažuje o svobodě a její kvalitě.

Mimořádně důležitý skutek ve společensko-politickém životě Běloruska učinil Jakub Jasinski, vůdce povstání v Litevském velkoknížectví roku 1793, který vystupoval za zrušení monarchie a nevolnictví. Povstání vypuklo 23. dubna 1793 ve Vilniusu a bylo při něm obsazeno sídlo ruské vojenské posádky. Dalšího dne byl schválen dokument, který vyhlásil rovnost stavů a přiznal sedlákům právo na osobní svobodu. Tyto myšlenky rovnosti lidí, osobní svobody a nezadatelnosti lidských práv se staly směrodatnými pro celé následující století. Právě ony zaznívaly během všech povstání proti ruskému despotismu.

Po říjnové revoluci roku 1917 bylo prakticky nemožné rozvíjet nebo bránit společensko-politická práva v sovětském Bělorusku. Diktatura proletariátu a stalinské represálie donutily Bělorysy k tomu, aby se nestarali o obranu svých práv, ale především o elementární přežití.

Po druhé světové válce se tento problém stává ještě aktuálnější. Nicméně hned po válce, zejména na území Západního Běloruska, začaly vznikat podzemní mládežnické organizace, *Svaz pro osvobození Běloruska*, *Svaz běloruských vlastenců*, *Čajka (Racek)*, *Svobodné Bělorusko* a další, jejichž cílem byl boj za nezávislost Běloruska, obnovení občanských,

politických a společenských práv běloruského národa. Všechny tyto organizace byly odhaleny KGB a jejich členové byli perzekvováni, někteří dokonce popraveni.

Stalinova smrt znamenala pro Bělorusy nový impuls k boji za lidská práva. V letech 1953 až 1985 bylo v Bělorusku za trestný čin podle článku o „protisovětské propagandě a agitaci“ odsouzeno více než sto lidí.

Bělorusové také vystupovali proti invazi sovětských vojsk do Československa v roce 1968. Za protisovětská vyjádření byli potrestáni novinář a historik Anatol Sidarevič, básník Fjodar Jafimav, Mikola Jakimovič⁸⁵ či Michas Kukabaka⁸⁶. Poslední z nich se stal snad nejznámějším běloruským disidentem. Za svou lidskoprávní činnost – kritické články, šíření *Všeobecné deklarace lidských práv* – byl opakovaně zatýkán, soud mu nařídil nucenou psychiatrickou léčbu, pak byl odsouzen za „hanobení sovětského státního a společenského řádu“.

Rozsáhlé disidentské hnutí se však v Bělorusku nevytvořilo. Existovaly pololegální osvětové aktivity namířené především proti politice rusifikace prováděné komunisty. Například v 50. až 70. letech distribuovali bratři Belí v Minsku protisovětské letáky, za což byli zatčeni a odsouzeni k dlouhým rokům ve vězení. Perzekvován byl také filozof a kulturolog Kim Chadzejev, který vedl studentský literárně filozofický kroužek na Běloruské státní univerzitě. Za nevyjasněných okolností byl v roce 1972 zavražděn Ljavn Barazna, lídr nekonformního uměleckého hnutí, jenž se postavil proti ničení historického jádra Minsku. Zmínku si zaslouží i Jakav Chejfic, jeden z židovských aktivistů, odsouzený za kritiku vlády v otázkách kulturních práv židovské menšiny v Bělorusku.

POČÁTKY BOJE ZA NEZÁVISLOST

Začátkem 80. let se v Bělorusku utvořil nový demokratický mládežnický proud, který hledal jak legální, tak podzemní možnosti pro své aktivity. Inspirovaná událostmi v Polsku si běloruská mládež dala za cíl boj za národnostní, politická, občanská a sociální práva běloruského národa.

Ve dnech 16. a 17. prosince 1987 se konal **První svobodný sněm běloruských mládežnických spolků**, kterého se zúčastnili zástupci několika desítek „neformálních sdružení“. Byly schváleny dokumenty, jež deklarovaly snahu o vytvoření právního státu, nezbytnost zajištění všech společenských a politických svobod, nezávislého soudnictví, nutnost kontroly nad činností KGB, nad spravedlivým rozhodováním soudů apod.

⁸⁵ Mikola Jakimovič (běl. Мікола Якімовіч) – běloruský občanský aktivista.

⁸⁶ Michas Kukabaka (také Mikhail Kukobaka, běl. Міхась Кукабака, *1936) – běloruský a sovětský bojovník za lidská práva, politický vězeň. Otevřeně vystoupil proti okupaci Československa v roce 1968, sedmáct let strávil v psychiatrických léčebnách a vězeních.

■ Klíčovým pro běloruské ochránce lidských práv se stal rok 1988, kdy byla zveřejněna pravda o místě pohřbení obětí stalinských čistek v Kurapatech u Minsku. Následně byl vytvořen **Výbor-58** jako „připomínka příslušného článku trestního zákoníku RSFSR, podle nějž byly nespravedlivě odsouzeny miliony lidí ve všech republikách Sovětského svazu“.

Na základě Výboru-58 bylo založeno **Sdružení pro zachování památky obětí stalinských represálií *Běloruské martyrologium***. Toto sdružení se stalo první oficiálně založenou legální lidskoprávní organizací v zemi.

Boj proti stalinskému dědictví měl mimořádný význam pro demokratické změny v běloruské společnosti. První masové akce v Bělorusku – Dzjady-87, demonstrace v Kurapatech 19. června 1988, Dzjady-88, které se uskutečnily 30. října 1988 – měly výraznou protistalinistickou a protitotalitní orientaci. Právě proto běloruská sovětská vláda Dzjady-88 tvrdě potlačila. Režimem použité represe však nepřinesly očekávaný výsledek, ba naopak, vyvolaly ve společnosti skutečnou vlnu odsouzení a pobouření.

■ Tisíce lidí vstoupily do čerstvě založené **Běloruské lidové fronty *Obrození*** – první početné demokratické společensko-politické organizace, která si stanovila za cíl rozsáhlé demokratizační změny ve společnosti a která za ně v dalších letech bojovala politickými i společenskými prostředky.

Otázky nezávislosti státu, pluralitní demokracie, svobody šíření a získávání informací, svobody svědomí, ekologické problémy, zajištění svobodných voleb, reformování hospodářství, dodržování lidských práv a další – to byla hlavní témata, která si Běloruská lidová fronta (BLF) vytyčila.

Činnost BLF jako významného politického a společenského aktéra konce 80. a začátku 90. let 20. století přivedla Bělorusko v roce 1991 k získání nezávislosti.

■ V roce 1990 aktivně pracoval **Vídeňský výbor⁸⁷**, který podle vzpomínek jednoho ze zakladatelů Valera Sjadova⁸⁸ „vznikl jako zpětná reakce na masový teror komunistického režimu proti členům BLF a všem odpůrcům“. Členové Vídeňského výboru zajišťovali právní pomoc, promlouvali o lidskoprávních tématech na demonstracích a ve svobodném tisku, účastnili se mezinárodních lidskoprávních konferencí v Moskvě i konferencí zotročených národů v Tallinnu a Tbilisi.

87 Vídeňský výbor (běl. Венскі камітэт) – běloruská lidskoprávní skupina aktivní na začátku 90. let.

88 Valer Sjadov (běl. Валер Сядоў, 1952–2016) – běloruský disident, novinář, občanský aktivista.

Desátého prosince 1990 uspořádali členové Vídeňského výboru v Minsku akci věnovanou Dni lidských práv, na kterou přišlo několik tisíc lidí. Sám Valer Sjadov se 7. listopadu 1990 zúčastnil protikomunistického průvodu z centra Minsku a položil k Leninovu pomníku jeden z takzvaných „darů“, kříž ve věžeňském kabátu omotaný ostnatým drátem, za což byl 7. května 1991 z rozhodnutí Prokuratury BSSR zatčen a uvržen do vyšetřovací vazby. V ní strávil přes dva měsíce, z nichž 32 dní držel hladovku. Nedlouho poté Vídeňský výbor ukončil svoji činnost.

■ Určité úsilí spojené se zajištěním svobody slova a s ochranou práv novinářů a spisovatelů vyvíjelo **Běloruské centrum PEN klubu**, založené v listopadu 1989. Od roku 1994 centrum každoročně uděluje dvě literární ceny, jejichž smyslem je povzbudit spisovatele k práci ve prospěch otevřené společnosti. V roce 1996 běloruské PEN centrum vstoupilo do Výboru pro vězněné spisovatele, založeného Shromážděním delegátů Mezinárodního PEN klubu v roce 1960.

Za své aktivní občanské postoje členové běloruského PEN centra opakovaně čelili pronásledování. Bývalý předseda centra, spisovatel Uladzimir Ňakljajev, který kandidoval v prezidentských volbách roku 2010, byl brutálně napaden, zatčen a následně soudně stíhán. PEN klub se zasazuje za ochranu pronásledovaných běloruských literátů.

■ V roce 1992 byla založena **Běloruská liga lidských práv**, v jejímž čele stanul tehdejší poslanec parlamentu Jauhen Novikav. Na počátku se liga zabývala lidskoprávní činností, poskytovala pomoc lidem, kteří se stali obětmi pronásledování ze strany běloruského režimu, vydávala periodikum *Pravy čalaveka (Lidská práva)* a její aktivisté také zkoumali případy zneužívání psychiatrie za účelem pronásledování disidentů v Bělorusku. V roce 1995 byl Jauhen Novikav po názorových neshodách odvolán z vedení ligy. Do roku 2000 liga lidských práv ukončila činnost.

■ NOVÁ KAPITOLA DĚJIN PRÁVA V BĚLORUSKU ■

S nástupem Alexandra Lukašenka k moci se situace v oblasti lidských práv v zemi prudce zkomplikovala. Jako reakce na první omezení svobody šíření informací ze strany státu vznikla **Běloruská asociace novinářů**, jejímž hlavním cílem se stalo „vytvoření podmínek pro zajištění svobody slova a tisku, práva na volné získávání, uchovávání a šíření informací“.

■ Odpovědí na potlačování občanských a politických svobod bylo 1. listopadu 1995 také založení **Běloruského helsinského výboru** (BHV), jehož čestným předsedou byl

zvolen známý spisovatel Vasil Bykav. Popudem pro vznik BHV se staly urážky národní bílo-červeno-bílé vlajky ze strany nejvyšších státních činitelů Běloruska. Výbor má pobočky ve dvanácti běloruských městech a čítá zhruba 350 členů.

Běloruský helsinský výbor odhaluje případy porušování lidských práv, zajišťuje právní pomoc jednotlivcům (ročně obdrží až dva tisíce stížností), pořádá lidskoprávní semináře či školení pro mladé aktivisty a právníky, vydává specializovanou literaturu a organizuje akce upozorňující veřejnost na problémy porušování lidských práv v Bělorusku. Výbor je partnerem Rady Evropy, účastní se mezinárodního helsinského hnutí. V současné době jej vede právník Aleh Hulak.

■ Na jaře 1996, v reakci na tvrdý zásah státních silových složek proti masovému Černobylskému průvodu, následné zatčení téměř dvou set lidí a zahájení trestního stíhání pořadatelů akce, vznikla skupina pro pomoc obětem politického pronásledování, která vytvořila základ pro založení **Lidskoprávního centra Vjasna**. Prioritou Vjasny, která je dnes zastoupena v sedmácti největších běloruských městech, zůstává pomoc obětem politického pronásledování, dále shromažďování a šíření informací – jak doma, tak v zahraničí – o porušování lidských práv, osvětové a vzdělávací lidskoprávní programy či pozorování voleb.

V roce 2003 na základě podnětu Ministerstva spravedlnosti běloruský Nejvyšší soud zrušil organizaci platnost státní registrace. V roce 2007 Výbor OSN pro lidská práva uznal likvidaci za nezákonnou a uložil běloruské vládě povinnost registraci obnovit. Toto rozhodnutí nebylo naplněno. Šestého března 2004 bylo Lidskoprávní centrum Vjasna přijato do Mezinárodní federace lidských práv (FIDH) a v roce 2008 byl Ales Bjaljacki zvolen viceprezidentem FIDH. Výsledky lidskoprávní činnosti Vjasny byly oceněny několika mezinárodními cenami – v České republice, Itálii, Norsku, Švédsku a USA.

■ V druhé polovině 90. let a po roce 2000 vznikly další národní nebo regionální lidskoprávní organizace, zejména **Shromáždění nevládních demokratických organizací Běloruska** a **Nezávislé sdružení právních studií**. Na základech posledně zmíněného sdružení byly po jeho likvidaci režimem v roce 2003 založeny **Centrum právní transformace** a **Fond rozvoje právních technologií**, které pokračovaly v lidskoprávní činnosti.

Na problematiku vyšetřování a upozorňování na politicky motivované únosy, které se v Bělorusku staly v letech 1999 až 2000, se zaměřuje organizace **Právní pomoc obyvatelstvu** pod vedením Aleha Volčaka.

Od roku 1998 je činná regionální lidskoprávní organizace **Mahiljouské lidskoprávní centrum** pod vedením Uladzimira Kraučanky, která provádí monitorování v oblasti lidských

práv, shromažďování a šíření informací. Přípravuje též vzdělávací a osvětové akce s lidskoprávní tematikou na regionální úrovni.

■ Lidskoprávní činnosti se v Bělorusku od začátku 21. století zabývají také tyto organizace:

Právní iniciativa – příprava lidskoprávních školení a seminářů, sepisování stížností pro Výbor OSN pro lidská práva.

Lidskoprávní aliance – pomoc obětem politických perzekucí a jejich rodinám, šíření informací o porušování lidských práv v Bělorusku.

■ V roce 2006, po masových perzekucích během prezidentských voleb a po nich, vznikl **Výbor na obranu pronásledovaných *Solidarita*** pod vedením Iny Kulejové. Výbor věnuje zvláštní pozornost podpoře perzekvovaných studentů, příbuzných obětí pronásledování, ale i lékařské a psychologické pomoci obětem politických represí.

V roce 2007 se ve Vilniusu otevřel **Dům lidských práv v exilu**, který je výsledkem společné iniciativy několika organizací a plní funkci významného vzdělávacího lidskoprávního centra a otevřeného demokratického prostředí. Jeho činnost je zaměřena na podporu běloruských nevládních organizací, realizaci běloruských vzdělávacích programů s lidskoprávní tematikou a podporu mezinárodní spolupráce běloruských a zahraničních lidskoprávních organizací. Na této bázi probíhají také školení, setkání a kulturní akce, které jsou stěžejí uskutečnitelné v Bělorusku.

Po událostech 19. prosince 2010 byla založena iniciativa příbuzných politických vězňů **Výbor *Osvobození***. Své aktivity zaměřovala tato iniciativa na pomoc politickým vězňům a jejich rodinám.

V říjnu 2012 vzniklo **Běloruské dokumentační středisko** pod vedením Raisy Michajlouské⁸⁹, jehož hlavním úkolem je shromažďování informací o případech hrubého porušování lidských práv v Bělorusku, ale také právní pomoc obětem perzekucí.

■ Nepříznivé podmínky pro jakoukoliv lidskoprávní činnost v Bělorusku nutí zdejší lidskoprávní organizace, aby své úsilí spojovaly v rámci společných aktivit. V roce 2004 v Minsku a ve dnech 25. a 26. září 2010 ve Vilniusu se konala dvě fóra běloruských aktivistů, kde se diskutovalo o možnostech aktivizace a zlepšení lidskoprávní činnosti. Na druhém fóru,

⁸⁹ Raisa Michajlouskaja (běl. Раіса Міхайлоўская, *1960) – běloruská obhájkyňe lidských práv a občanská aktivistka.

jehož se zúčastnili zástupci osmnácti běloruských lidskoprávních organizací, se rozhodlo o přípravě strategie rozvoje běloruského lidskoprávního hnutí.

V průběhu posledních let se uskutečnilo několik společných lidskoprávních kampaní, které se snažily o vyřešení bolestivých problémů týkajících se ochrany lidských práv. Například kampaň s názvem *Stop 193.1*, která vznikla z iniciativy **Shromáždění nevládních demokratických organizací**, se zaměřila na zrušení článku trestního zákoníku, jímž se stanoví postih za činnost organizace bez státní registrace. Tato kampaň aktivně probíhala v letech 2009 až 2010.

Je třeba také připomenout kampaň iniciovanou Lidskoprávním centrem Vjasna a BHV s názvem *Ochránci lidských práv proti trestu smrti*, která byla zahájena v roce 2009; kampaň pro legislativní zakotvení civilní služby, na níž se s Vjasnou podílelo Centrum právní transformace; kampaň *Ochránci lidských práv za svobodné volby*, kterou Vjasna společně s BHV realizovala v průběhu parlamentních a prezidentských voleb v letech 2008 a 2010. Lidskoprávní organizace rovněž musely spojit své úsilí k přípravě alternativní zprávy Univerzálního periodického přezkumu pro OSN v letech 2010 a 2015, na níž Shromáždění nevládních demokratických organizací spolupracovalo s Vjasnou, Běloruskou asociací novinářů a BHV. Koordinace probíhá také v činnosti neziskových organizací v rámci občanské platformy Východního partnerství.

■ Události během prezidentských voleb 19. prosince 2010 a bezprostředně po nich se staly pro běloruskou lidskoprávní komunitu nelehkou výzvou. Obhájci lidských práv zaměřili své úsilí na pomoc obětem politických perzekucí a využívali k tomu jak vnitrostátní, tak mezinárodní možnosti a mechanismy. Díky tomu byla zajištěna nepřetržitá pomoc politickým vězňům a jejich rodinám. Pravdivé informace o situaci politických vězňů, možnostech jejich obhajoby a rozsahu represí, které se dotkly stovek Bělorusů, jakož i údaje z monitorování soudních procesů – to vše v roce 2011 nejednou zaznělo z úst lidskoprávních aktivistů na půdě OSN a OBSE či na zasedáních Rady Evropy a Evropské unie. Ve svých prohlášeních běloruští obránci lidských práv tvrdě odsoudili perzekuce, které vláda použila vůči politickým oponentům. Běloruští aktivisté pracovali v těsném spojení se zahraničními partnery.

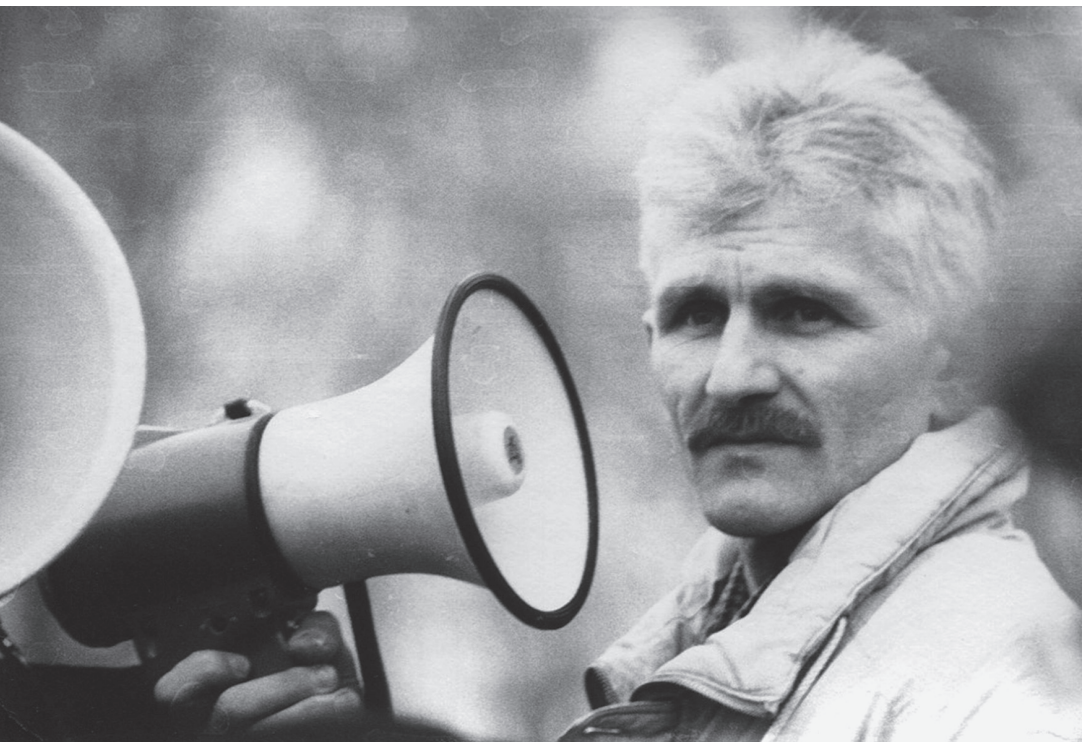
Na tuto spravedlivou kritiku zareagoval režim podrážděně. Příslušníci KGB provedli prohlídky v kancelářích významných lidskoprávních organizací i v soukromých bytech aktivistů, kde zabavili počítačové vybavení a nosiče informací. Ales Bjaljacki obdržel od Generální prokuratury oficiální napomenutí za činnost v rámci organizace bez státní registrace, dne 4. srpna 2011 byl zatčen a odsouzen ke čtyřem a půl rokům vězení. Běloruský helsinský výbor dostal dvě napomenutí od Ministerstva spravedlnosti. Ve státních médiích neutichá

kampaň za účelem narušení a diskreditace práce běloruských aktivistů, kteří jsou označováni za pátou kolonu a nepřátele národa.

Běloruské lidskoprávní organizace přesto pokračují ve svém úsilí, neboť pociťují velkou zodpovědnost před veřejností i před těmi, kteří potřebují pomoc ochránců práv, a současně vnímají neustávající silnou podporu od lidí.

Červen 2011, Minsk (doplněno v červnu 2015)

Zápisky zpoza mříží

„Slyším kroky na schodech... co to?“ zeptal se Korovjev a míchal černou kávu.

„To nic, to nás jdou jenom sebrat,“ odpověděl Azazelo a obrátil do sebe kalíšek koňaku.

„A tak...“ zabručel Korovjev.

Michail Bulgakov, Mistr a Markétka⁹⁰

15. KVĚTNA 2013, NÁPRAVNÁ KOLONIE Č. 2, BABRUJSK

Dlouho jsem přemýšlel, jak tento dopis začít. Od chvíle mého zatčení uběhlo dost času. Pořád se pokouším poskládat ten den do nějakého celku, ale rozpadá se mi na jednotlivé kousičky. Nevím, čím mám začít, abych vysvětlil prameny a příčiny mého zatčení. Měl bych asi začít minimálně 25. zářím 2010. Byl to den mých narozenin. A jak se často stávalo i v předchozích letech, nebyl jsem doma.

Na 24. a 25. září připadl druhý sjezd běloruských obhájců lidských práv, který jsme pořádali ve Vilniusu. Proč zrovna tam? Myslím, že je to zřejmé. Zorganizovat v Bělorusku sjezd více než stovky aktivistů, kteří zastupují sedmáct organizací, bylo jednoduše nereálné.

V roce 2004 se nám podařilo uspořádat první lidskoprávní sjezd v jednom rekreačním středisku u Minsku. Byla zima, hodně sněhu, čistá, bílá a překrásná krajina, v noci teplota klesla na minus dvacet. Neskutečně chladno. Účastníky hřála především vášnivá vystoupení a horká srdce.

Uběhlo šest let a my jsme se rozhodli znovu se sejít u příležitosti každoročního setkání zakládajících členů Domu lidských práv ve Vilniusu. Pozvali jsme i další kolegy z lidskoprávních organizací.

Na sjezdu jsme diskutovali o *Strategii běloruských ochránců lidských práv* – rámcovém dokumentu s obecnými ustanoveními a našimi pracovními záměry, který jsme schválili v prvním čtení. Přijali jsme také několik rezolucí týkajících se aktuální situace na poli lidských práv.

90 Překlad Alena Morávková.

Začátkem roku byl ve Vicebsku odsouzen Sjarhej Kavalenka⁹¹, ve vězení zůstával Mikola Autuchovič⁹², na jaře byly vyneseny nové rozsudky trestu smrti. V legislativě se neprováděly žádné změny, které by ji uvedly do souladu s mezinárodními normami, ne-registrovaly se téměř žádné nevládní organizace a stále přetrvávaly problémy s registrací a distribucí nezávislého tisku.

Elementární analýza ukazovala, že hrozí opětovné utahování šroubů. Cítili jsme neklid a nejistotu. Psali jsme o tom ve svých rezolucích, kde jsme také zdůrazňovali, že očekáváme přinejmenším nepoužití násilí během voleb.

Jinými slovy, vyzývali jsme: Složme zbraně! Naší společnosti to jen prospěje.

■ Vypadá to asi v našich podmínkách jako naivita, ale v oblasti společenských vztahů lidstvo nevymyslelo lepší nástroj než jednání. A když jednání selhává, je třeba se připravit na nejhorší. Prodiskutovali jsme a schválili důležité lidskoprávní dokumenty, které dodnes neztrácejí aktuálnost.

■ Stejně důležité pro nás bylo, že poprvé za šest let jsme se sešli v tak hojném počtu. Kolegové přijeli z Minsku i z regionů, aby se navzájem poslouchali, mluvili, sdíleli energii. Přes všechny překážky lidskoprávní hnutí v Bělorusku za posledních deset až patnáct let zakořenilo, rozvětvilo se a upevnilo. Na sjezdu vřely spory a diskuze, přesto jsme se všichni cítili jako jedna velká rodina.

■ 23. KVĚTNA 2013 (PODLE RAZÍTKA), NÁPRAVNÁ KOLONIE Č. 2, BABRUJSK ■

Legrační věc se stala na podzim roku 2010 během oslav patnáctého výročí založení Běloruské asociace novinářů. Všiml jsem si na této akci Aljaksandra Fjaduty, literárního vědce, novináře a jednoho z iniciátorů občanské kampaně *Mluv pravdu!*⁹³, a vzpomněl jsem si, že jistá známá, která byla s Fjadutou v kontaktu, mi jednou řekla, že má zájem se se mnou osobně setkat.

⁹¹ Sjarhej Kavalenka (běl. Сяргей Каваленка, *1975) – běloruský politický aktivista. Byl odsouzen za umístění národní bílo-červeno-bílé vlajky na městský vánoční strom v centru Vicebsku.

⁹² Mikola Autuchovič (běl. Мікола Аўтуховіч, *1963) – běloruský politický vězeň, podnikatel a politický aktivista.

⁹³ *Mluv pravdu!* (běl. Гавары праўду!) – původně informační a politická kampaň, která přerostla v občanské hnutí. Cílem kampaně v roce 2010 byla příprava prezidentské kandidatury a volební propagace jejího lídra Uladzimira Ňaklajeva.

Kdysi jsem se před ní pochvalně vyjádřil o knize spisovatele a vydavatele 19. století Fadděje Bulgarina, kterou Aljaksandr Fjaduta připravil k tisku a opatřil poznámkami. Se zájmem jsem si přečetl Bulgarinovy vzpomínky. Byl totiž potomkem slavného rodu z Litevského velkoknížectví, jeho předkové byli aktéry mnoha historických událostí v našich zemích, jeho otec byl účastníkem Košciuskova povstání proti ruské satrapii a následně byl za své volnomyšlenkářství vězněn.

■ V osudu Fadděje – původně Tadevuše – Bulgarina se jako v zrcadle doby odrazila tragédie běloruské nobility, která se dala do služeb států jak na východě, tak na západě, dosáhla tam určitých úspěchů, ale pro rodnou zemi byla ztracena. Po rozdělení Republiky obou národů se Fadděj Bulgarin stal ruským poddaným, jako malý chlapec nastoupil na petrohradskou vojenskou školu, později sloužil ve francouzské Napoleonově armádě, dosáhl hodnosti kapitána a v Petrohradě se začal profesionálně věnovat publicistice, literatuře, vydavatelství a žurnalistice.

V Rusku se v této oblasti vypracoval na nejvyšší pozice. Bulgarin byl v určitém smyslu politolog a ideolog tehdejšího carského režimu. Ve svých jízlivých epigramech ho zmiňoval Alexandr Puškin. Bulgarin pevně bránil zájmy ruské vlády a carského absolutismu, a přestože byl sám přímým potomkem běloruské (litvanské) šlechty, což se nejvíce odráželo v jeho prudké a prchlivé povaze, pohrdavě se vyjadřoval o šlechtických svobodách a demokracii, která před okupací existovala v jeho kdysi rodné Republice obou národů.

A přesto jsou jeho vzpomínky plné lásky k dětským létům a okolí Hlusu⁹⁴, kde stál jeden z rodinných statků Bulgarinových. Tam se Fadděj narodil a nedaleko těch míst, v Barujsku, si teď já odpykávám svůj trest.

■ Na oslavě Běloruské asociace novinářů byl Aljaksandr Fjaduta přítomen nejen jako novinář a člen asociace, ale také jako jeden z nejbližších spolupracovníků prezidentského kandidáta Uladzimira Ňaklajjeva. Mezi mnohými lidmi, kteří si s ním chtěli promluvit, jsem byl i já. Aljaksandr mě srdečně pozdravil.

„Aljaksandře,“ začal jsem, „chci s tebou mluvit.“

Přikývl.

„Kdybyste potřebovali právníckou nebo jakoukoliv jinou pomoc v souvislosti s možnými potížemi, dejte nám vědět, pokusíme se vám pomoci.“

94 Hlusk (běl. Глыск) – městečko na jihovýchodě současného Běloruska.

Ve Fjadutových očích jsem viděl, jak mizí jeho zájem. Suše a spíše ze slušnosti kývl a tím byl náš rozhovor u konce. Zřejmě očekával, že se budeme bavit o literatuře. To byla věc, která ho zajímala, nikoliv eventuální stihání. Jenže události se vyvinuly tak, že brzy naši pomoc skutečně potřeboval.

19. KVĚTNA 2013, NÁPRAVNÁ KOLONIE Č. 2, BABRUJSK

Psát o událostech z let 2010 a 2011 je lehké – mám pocit, že se trvale usadily v mé paměti – a zároveň i těžké, protože čas neúprosně polyká čerstvost emocí, stovky a tisíce drobných detailů, které vytvářejí barvitý obraz života. Přicházejí nové události a nové dojmy, které vytlačují a přepisují ty starší.

Je třeba podotknout, že občanské pozorování voleb z roku 2006 skončilo pro jeho organizátory velmi nešťastně. Právě vstoupil v platnost čerstvě schválený článek 193.1 trestního zákoníku a čtyři aktivisté občanského sdružení *Partňorstva (Partnerství)*, kteří pozorování zajišťovali, se ocitli ve vazební věznici KGB. Desítky členů *Partňorstva* dostaly předvolání k výslechům, ve všech kancelářích proběhly policejní prohlídky a celá organizace byla jednoduše zlikvidována.

Před dalšími parlamentními volbami v roce 2008 vytvořili aktivisté občanskou iniciativu *Ochránci práv za svobodné volby* a pokusili se o pozorování, které by bylo maximálně otevřené a transparentní, ale zároveň se chovali velmi obezřetně, nesnažili se o vytvoření široké sítě krátkodobých pozorovatelů a objektivně hodnotili průběh volební kampaně a její výsledky. A dalo by se říct, že tím minimalizovali ztráty.

Po zahájení volební kampaně v září roku 2010 uspořádaly Lidskoprávní centrum *Vjasna* spolu s Běloruským helsinským výborem první tiskovou konferenci, kde prohlásily, že se chystá otevřené a transparentní pozorování, během něhož nebudeme zasahovat do průběhu voleb. Naším cílem bylo objektivní informování o pozitivních stránkách i nedostatcích volebního procesu. Ukázat věci, jak jsou, nic nezastírat a nepřikrášlovat.

Téměř stovka lidí se zapojila do pozorování od prvního dne volební kampaně, během pěti dnů hlasování v předtermínu, jež bylo zakotveno ve volebním zákonu, a v hlavní volební den mělo jejich tým posílit dalších pět set pozorovatelů. Podle plánu jsme měli dva pozorovatele v každém ze tří stovek volebních okrsků v různých běloruských regionech, ve městech i na venkově.

Okrsky jsme nevybírali na základě sociologických průzkumů. Jejich rovnoměrné rozložení po celém území Běloruska nám mělo poskytnout poměrně objektivní obraz průběhu voleb v celé zemi.

Dlouhodobí pozorovatelé připravovali zprávy z každé etapy voleb. Ti krátkodobí měli za úkol v průběhu posledních šesti dnů denně vyplňovat dotazník pozorovatele s otázkami, které nás zajímaly.

Mimochodem, závěry o povaze voleb, jejich transparentnosti a objektivnosti si lze udělat ještě před hlasováním. Umožňovala nám to metodika pozorování, kterou jsme používali. Podle toho, jak jsou sestaveny volební komise, jak probíhala registrace kandidátů, jaká atmosféra doprovázela agitační kampaň nebo zda měli kandidáti stejný přístup do médií, lze zhodnotit organizaci voleb a odhadnout, zda jejich výsledky budou objektivní či nikoliv. V situaci, kdy není detailně definován postup vyhodnocování výsledků, jsou sčítání hlasů a čísla v protokolech pouhou formalitou.

Právě proto jsme tolik usilovali o objektivní pozorování a analýzu v první fázi volební kampaně. Bylo to našim hlavním úkolem.

■ 21. KVĚTNA 2013 (PODLE RAZÍTKA), NÁPRAVNÁ KOLONIE Č. 2, BABRUJSK ■

Kampaň *Ochránci práv za svobodné volby* byla zajímavá tím, že díky našim aktivistům jsme se dostávali k exkluzivním informacím o průběhu voleb. Ony informace byly velice pestré.

Zaznamenali jsme rozšíření možnosti kandidátů v průběhu předvolební agitace. Také celková atmosféra ve společnosti byla klidnější. Neopakovalo se zatýkání občanských aktivistů a zástupců volebních štábů z roku 2006.

Ale negativních faktů a tendencí byl rovněž dostatek. Na některé případy, na něž jsme upozornili, reagovaly Ústřední volební komise nebo územní komise, které nedostatky neodkladně odstraňovaly. Jeden z členů Ústřední volební komise prozradil, že den pro něj tehdy začínal prohlížením webových stránek *Vjasny*. Myslím, že nebyl jediný.

Zbývalo však to nejpodstatnější. Nerovné podmínky a vlna porušení předpisů během hlasování v předtermínu vypovídaly o znepokojivých výsledcích celé kampaně.

■ Přes veškeré neshody a disonanci ve volební kampani na jejím konci nečekaně zazněl společný hlas, jenž spojil skoro všechny kandidáty, kteří se kampaně účastnili. Byla to výzva ke shromáždění na Říjnovém náměstí. Nehledě na odlišnosti mezi kandidáty, jejich

programy a ambicemi, tato výzva byla jednotná. Zazněla v televizi během vystoupení kandidátů i na jejich setkáních s voliči a také se objevila na nepočtených agitačních letáčích.

Zpočátku tomu režim nevěnoval velkou pozornost. Ať si povídají, ať si jen vyzývají. Copak se najde hodně lidí, kteří by v zimě, ve sněhu a mrazu a navíc s tak „chcípou“ volební kampaní vyslyšeli hlas sice početných, ale nezpropagovaných, a proto nenápadných kandidátů?

■ Během volebních dnů nejrůznější lidé posílali na naše stránky zprávy a informace o hlasování v předtermínu a dokonce přišlo i několik videí pořízených mobilními telefony. Jedno takové nám poslala jistá minská středoškolačka. Natočila situaci, kdy třídní učitelka ještě před hlavním volebním dnem prochází seznam studentů a kontroluje, zda všichni odvolili.

Co mě nejvíce překvapilo, však nebyl tento samotný fakt, neboť podobné věci se děly plošně, ale ta rutinní atmosféra ve třídě. Kolektivní psychologie není v naší společnosti dost dobře prozkoumána. Neznám odpověď na otázku, proč to všude probíhalo tak rutinně a všedně.

■ V předvolební den došlo v naší kanceláři k záhadné události. Dopoledne za mnou přišla jedna z kolegyně a řekla, že jí někdo vylomil zámek na šuplíku u stolu. V šuplíku měla pracovní dokumenty *Vjasny*.

„Ztratilo se něco?“ zeptal jsem se.

„Ne, všechno je na místě,“ odpověděla.

Podívali jsme se na šuplík. Opravdu, na dýhovaném povrchu těsně u zámku byly vidět škrábance, zámek byl poškozen, jako kdyby ho někdo vypáčil dlátem nebo nožem a nedokázal ho už zamknout. Zkontrolovali jsme další zásuvky. Na všech byly kolem zámků podobné škrábance, ale šuplíky byly zamčené. Ve všech – kromě toho prvního – se válely různé nepodstatné drobnosti, které se ve stolech obvykle shromažďují po celá léta. Stalo se to zřejmě v noci.

Byl konec listopadu.

■ 11. KVĚTNA 2013, NÁPRAVNÁ KOLONIE Č. 2, BABRUJSK ■

Několik dnů před volbami přijeli naši přátelé z Norska a Švédska. Chtěli se podívat a vytvořit si vlastní dojem. Neregistrovali se jako oficiální pozorovatelé, aby nebyli svázáni pracovním harmonogramem povinným pro zahraniční účastníky: návštěvy volebních okrsků, vyplňování formulářů atd. Měli už zkušenosti s pozorováním v rámci mezinárodních misí a tentokrát si chtěli zachovat nezávislost také v hodnocení a názorech.

Udělal si vlastní program, ale k návštěvě setkání dvou kandidátů s voliči, které se mělo konat u minské radnice, jsem se k nim připojil.

Přišli jsme o něco později, shromáždění už bylo v plném proudu. Byla tma, nasvícená radnice vynikala na sněhu jako nevěsta v bílých šatech. Světlo z pouličních lamp se třástilo a jiskřilo, bylo lehce pod nulou, pod nohama tiše skřípal sníh. Z mobilní tribuny zrovna mluvil jeden z kandidátů. Jeho hlas, vytrénovaný vystoupeními před mnohatisícovými sály, zněl zřetelně a skoro divadelně. Pak zazpíval písničkář Zmicer Vajcjuškevič. Bylo mi ho trochu líto. Zpívání v mraze, ač mírném, je pro hlas vždy velkou ránou.

Rozloučil jsem se se svými zahraničními přáteli a šel se projít mezi lidi. Rád se během demonstrací pohybuji, nestojím na jednom místě, rád sleduji lidi, vstřebávám náladu, s níž na demonstraci přišli, a nakonec také rád potkávám známé, zdravím se s nimi a povídám si. Lidí nebylo ani hodně, ani málo na takovou zimu, asi pět stovek. Všiml jsem si známého, který žil v Baranavičích⁹⁵. Držel transparent na podporu jednoho z kandidátů. Pozdravili jsme se. Vypadal nadšeně, oči mu zářily.

„Tak co?“ řekl mi zaníceně. „Zvítězíme?“

„Myslíš to vážně?“ zeptal jsem se ho. „Podívej se, jak málo je tady lidí.“

Hned se zarazil a vystřízlivěl.

„Myslíš, že nemáme šanci?“ zeptal se.

„A ty myslíš, že máme?“ opáčil jsem.

„No,“ řekl a ještě více sklesl, dokonce se nějak shrbil, „asi máš pravdu.“

■ Rozloučil jsem se a šel za svými přáteli. Cítil jsem zatrpkllost. Nechtěl jsem ho rozčarovat a vzít mu iluze. A také jsem se divil kandidátovi, který dokázal namotivovat svůj tým natolik, že aktivisté opravdu uvěřili, že vítězství je možné. V očích toho člověka jsem viděl skutečnou víru ve vítězství. Zase jsem si říkal: Proč jsem mu musel tvrdit, že nemáme šanci? Možná že je potřeba věřit, když člověk chce zvítězit. Ale vnitřní pocit, analýza situace a rozhovory s různými lidmi naznačovaly, že čas pro změnu ještě nenastal. Nevím, kde je hranice mezi neohroženou touhou po vítězství a avanturismem. Setkání s prezidentskými kandidáty jsem opouštěl s otázkami, na něž jsem neměl odpověď.

95 Baranavičy (běl. Баранавічы) – město v Brestské oblasti na západě Běloruska.

30. SRPNA 2012 (PODLE RAZÍTKA), NÁPRAVNÁ KOLONIE Č. 2, BABRUJSK

Pak přišel den voleb. Devatenáctého prosince 2010 vládla v Bělorusku pravá zima. Záhonky v parcích byly skryty pod závěsemi, zaměstnanci komunálních služeb shrabovali a odváželi snih. Město bylo čisté, svěží a mrazivé. Lidé z mého okolí, kteří se nezajímali o politiku, se mě dost často ptali, koho by měli volit. Snad poprvé jsem nevěděl, co jim mám říct. Radil jsem jim, aby se rozhodli sami.

Stejná nejistota panovala v naší rodině. Ráno jsme já, manželka Natallja a syn Adam šli volit na různé okrsky. Když jsme se pak sešli doma u snídaně, zjistili jsme, že všichni tři jsme dali hlas stejnému kandidátovi.

Ve volebních okrscích pozorovalo průběh voleb přes šest set aktivistů z různých nevládních organizací. S napětím jsme čekali na večer. Na všechny otázky přátel a známých ohledně toho, co se bude dít a zda lidé přijdou na náměstí, jsem odpovídal zdrženlivě a s určitou skepsí. Přejde třeba pět tisíc lidí, možná méně, když je taková zima, chvíli počkají a pak se rozejdou. A konec.

Taková byla moje prognóza.

Ale mylil jsem se.

Naše mezinárodní společnost vyrazila na Kalinouského (Říjnové) náměstí⁹⁶. Tvořili ji právník Uladzimir Labkovič, Švéd Robert, Norka Berit, Ukrajinka Olga, ruská Kalmyčka Inna a já. Teplota klesala, proto jsme se pro jistotu pořádně oblékli. Olga měla na sobě lyžařský overal, hotová sportovkyně.

Stanice metra v centru byly jako vždy během opozičních demonstrací uzavřeny. Přijeli jsme autobusem, který projel zastávku na náměstí a zastavil až o jednu dál, před GUMem⁹⁷. Bylo zhruba osm hodin – ohlášený začátek shromáždění.

Stejně jako v roce 2006 bylo na náměstí okolo vánočního stromu kluziště. Z reproduktorů zavěšených na nejbližších sloupech se hlasitě ozývaly bodré písně.

Na schodech Paláce odborů se shromáždili někteří z prezidentských kandidátů. Rozprchlí jsme se na různé strany, abychom se podívali kolem. Vyšel jsem na schody paláce

⁹⁶ Oficiální název je Říjnové náměstí (běl. Кастрычніцкая плошча), lidový název náměstí Kalinouského (běl. плошча Каліноўскара) vznikl v době povolebních událostí roku 2006.

⁹⁷ GUM (ГУМ, zkratka: Государственный универсальный магазин, Státní univerzální obchod) – obchodní dům v centru Minsku.

ze strany válečného muzea⁹⁸. Pořadatelé akce se snažili něco říct pomocí megafonu, ale veselé melodie z reproduktorů přehlušovaly jejich slova. Nic nebylo slyšet.

■ Na schodech budovy jsem se ocitl vedle Uladzimira Kobece, člena vedení volebního štábu Andreje Sannikava⁹⁹, kterého jsem dobře znal z dob své práce pro BLF. Stejně jako já byl překvapen velkým počtem lidí, kteří přišli. Bylo jich snad dokonce více než v roce 2006. Z výšky schodů to bylo dobře vidět. Část účastníků se nevešla na dlažbu a stála na kluzišti. Podle subjektivních odhadů mohlo být na náměstí kolem pětadvaceti tisíc lidí. Podupávali jsme na místě v desetistupňovém mrazu.

Řekl bych, že ani pořadatelé, ani státní aparát nečekali, že přijde takové množství lidí. Masové akce jsou nepředvídatelné. Téměř nikdy nelze přesně říct, kolik lidí dorazí na ohlášenou demonstraci, zda získají pocit, že jejich osobní účast má cenu. Každý má vlastní důvod, který ho motivuje, aby přišel na demonstraci nebo protestní akci bez ohledu na zákazy a možné nepříjemnosti, ba dokonce perzekuce.

Proč lidé přišli na náměstí večer 19. prosince 2010? Zřejmě ne tolik kvůli podpoře kandidátů, ale spíše proto, aby vyjádřili svou touhu po změnách v zemi, svůj nesouhlas se stagnací a autoritarismem. Přišli ti, komu chyběla svoboda a spravedlnost. Falšování voleb se mnoha lidí dotklo osobně.

■ Lidí na náměstí neustále přibývalo. Někdo oznámil, že prezidentský kandidát Uladzimir Ňaklajev byl ve chvíli, kdy opouštěl svůj volební štáb, napaden. Útočníci měli kukly. Není třeba velké představitosti, aby člověk pochopil, kdo je tam poslal. Ňaklajeva odvezli do nemocnice. Už to začíná, řekl jsem si.

Mezitím přituhovalo. Obrovský zástup strnul v očekávání. Veselá hudba duněla a plechově drncela, až mi z toho zvonilo v uších. Pořadatelé se pokoušeli něco říct nebo spíše zakřičet do megafonu, ale nebylo to slyšet ani v patnáctimetrové vzdálenosti, kde jsem stál.

„Jaký máte plán?“ zeptal jsem se Kobece.

Nejistě pokrčil rameny. Pokud nějaký plán existoval, nevěděl o tom.

98 Muzeum historie Velké vlastenecké války (běl. Музей гісторыі Вялікай айчынай вайны) – od roku 2014 se nachází v nové budově na třídě Vítězů (běl. праспект Пераможцаў).

99 Andrej Sannikav (běl. Андрэй Саннікаў, *1954) – běloruský politik, diplomat a občanský aktivista, kandidoval v prezidentských volbách v roce 2010.

■ Kdysi jsem pořádal hodně protestních akcí a demonstrací. Bylo zjevné, že je potřeba konat. Jen tak stát v mrazu a ohlušujícím hřmění hudby nemělo žádný smysl. Měl se ohlásit buď rozhod, nebo organizovaný přesun z náměstí někam dál. Třetí možnost neexistovala.

Beznadějnost situace spočívala v tom, že pořadatelé ani nevěděli, kam mají demonstraci směřovat. Nic nebránilo vydat se nějakým směrem, ale takový pochod, ať zamíří kamkoliv, nemohl mít žádné vyústění. Lidí přišlo příliš mnoho, aby se dali jen tak poslat domů – a příliš málo na to, aby mohli něco podstatným způsobem ovlivnit. Současně mráz nedával šanci, aby zůstali v ulicích přes noc.

To byly myšlenky, které se mi proháněly hlavou, když jsem stál na schodech Paláce odborů.

■ Najednou pronesl jeden z řečníků do megafonu něco, co pohnulo nejbliž stojícími lidmi. Začalo nějaké hemžení, vlnění, menší tlačence, pak se zástup odrazil od schodů paláce jako vlna od žulového břehu a převalil se směrem k hlavní třídě. Byly slyšet hlasy: „Jdeme! Jdeme!“ Celá masa lidí teď proudila směrem k vozovce.

Nepříliš hustý řetězec dopravních policistů nemohl a ani se nepokoušel zdržet to lidské moře, které vyšplouchlo na ulici a zaplavilo ji, zastavilo provoz a teď se valilo ve směru Úřadu vlády.

■ Kolikrát od prvního Černobylského průvodu v roce 1989 demonstranti absolvovali tuto trasu! Hlavní minská třída je dobře uzpůsobená nejen pro dopravu a chodce, je také velmi vhodná pro demonstrace. Sovětští architekti, kteří ji po válce navrhovali, zjevně počítali i s touto její funkcí. Jenže tehdy je asi ani ve snu nenapadlo, že na téže třídě se budou konat demonstrace na podporu demokracie a svobody.

Za dvacet let jsem se dost nachodil v řadách demonstrantů. Někdy to byly nepočtené skupinky, jindy mnohatisícové lidské řeky – s písněmi, s bubny, s ikonami, se zvony, s převrácením policejních vozů, s obuškou v rukou policistů a s do krve rozbitými hlavami. Ale všechny ty kilometry, které jsem nachodil hlavní třídou tam a zpět, nepřinesly ani svobodu, ani demokracii.

■ Dav se sunul dopředu a roztahoval se do průvodu. Našel jsem své zahraniční přátele a společně jsme vyrazili s davem, minuli obchodní dům *Centralny*, McDonald's, GUM. Na vozovce před budovou Národní banky stál žlutý grejdr, zastavený proudem lidí. Nějaký mladík vyšplhal na střechu kabiny a začal energicky mávat bílo-červeno-bílou vlajkou.

Až v průběhu soudů s „děkabristy“¹⁰⁰, při vznesení obvinění a popisování epizod událostí, jsem se dozvěděl, že mladík se jmenoval Aljaksandr Malčanav. Řidič grejdru seděl za volantem se smutně sklopenou hlavou. Musel se s nečekanou „okupací“ smířit.

Ohlédli jsme se – třída byla zaplněná lidmi.

Dav se vyvalil na náměstí Nezávislosti. Dorazili jsme tam ve chvíli, kdy většina demonstrantů už byla na místě. Cítil jsem odpovědnost za bezpečnost svých zahraničních přátel, a proto jsem navrhl, že se zastavíme u budovy Minské městské rady, místního zastupitelstva, kde bylo trochu více místa a v případě policejního zásahu jsme měli několik únikových cest.

Na podstavec Leninova pomníku instalovali pořadatelé zesilovací zařízení a demonstrace mohla začít. Mráz nepolevoval. A krátce poté, co proud lidí zaplnil náměstí a bylo jasné, že se tady zarazí, se jednotlivé potůčky obrátily zpět a tekly z náměstí pryč. Tyto potůčky zesílily, když se před Úřadem vlády objevily oddíly AMAP¹⁰¹. Demonstrace pokračovala, ale řečníci ve tmě nebyli vidět.

Bylo by zajímavé přečíst si dnes texty jejich vystoupení – hořečnatě vznešených, strohých a politických, vzrušeně lyrických. Natallja Kaljadová, jedna ze zakladatelů Svobodného divadla¹⁰², řekla demonstrantům: „Herci Hollywoodu jsou s vámi.“ Něco vtipného a zároveň vážného pronesl také Ryhor Kastusjov¹⁰³.

Tyto neobratné věty, pronesené ve stavu nadlidského napětí a pryštících emocí, jen podtrhovaly mimořádnost a neopakovatelnost onoho okamžiku.

Moderátor dovedně plnil svůj úkol, střídavě pouštěl ke slovu řečníky a současně se snažil komentovat to, co se dělo na náměstí. Z vyjádření prezidentských kandidátů vyplývalo, že požadují schůzku se silovými ministry. Uvědomoval jsem si, že šance na takové setkání nebyla v daném okamžiku žádná.

■ Mým přátelům už začínala být zima. Děvčata vytáhla z kabelek nějaké balíčky a strčila si je do bot. Když se ty balíčky zmáčkly, vydávaly teplo.

100 Aluze na ruské důstojníky-děkabristy. Pojmenování je odvozeno od ruského názvu měsíce prosince (декабрь), kdy v obou případech došlo k rozhodujícím událostem.

101 AMAP (běl. АМАП) – zvláštní policejní složky určené k zajištění pořádku, prakticky využívané k potlačování masových pouličních akcí.

102 Svobodné divadlo (běl. Свабодны тэатр, používá se také anglický název Belarus Free Theatre) – běloruské nezávislé divadlo, jehož zakladatelé a část herců byli po událostech z roku 2010 nuceni emigrovat.

103 Ryhor Kastusjov (běl. Рыгор Кастусёў, *1957) – běloruský politik, jeden z prezidentských kandidátů, nominovaný stranou BLF.

U vchodu do budovy nastal nějaký pohyb. Uviděli jsme dvě skupiny „kosmonautů“, které jako stáda zubrů z levé a pravé strany rychle...

22. SRPNA 2012, NÁPRAVNÁ KOLONIE Č. 2, BABRUJSK

Předchozí dopis jsem nedokončil, musel jsem spěchat do práce.

Takže:

...běžely proti sobě.

A je to tady, řekl jsem si. Je překvapivé, že od příchodu lidí na náměstí a začátku akce to trvalo poměrně dlouho.

Později, po vystoupení vysoce postavených úředníků a příslušníků policejních složek u soudu, se jasně ukázalo, že určitý zmatek a rozpaky panovaly také ve vedení AMAP, jehož oddíly byly staženy do hlavního města z celé země. Většina těchto policistů „bránila“ městský úřad. A než vedení došlo, že se demonstranti pohnuli, než vydalo rozkaz, než amapovci opustili své pozice, nasedli do autobusů, přesunuli se k Úřadu vlády, vystoupili a seřadili se – za tu dobu se stihla uskutečnit demonstrace, pochod a velká část následné akce.

Z místa, kde jsme stáli, nebylo nic vidět, takže jsme nevěděli, co se dělo u vchodu do Úřadu vlády – že několik „horkých hlav“ se pokusilo otevřít dveře, že skla ve dveřích a vedlejších oknech jsou rozbitá. Bylo to jakési zoufalé vzepětí lidí dotčených zfalšovanými výsledky, k němuž nikdo nedal rozkaz. To jsme však neviděli. Jen oddíly amapovců, které se přesouvaly tam a zpátky podél fasády Úřadu vlády.

Najednou se vedle nás objevili demonstranti, kteří opouštěli první řady a odcházeli pryč. Někteří z nich byli vyvaleni ve sněhu, jednoho kluka s rozbitou hlavou lidé táhli pod pažemi. Proud lidí, kteří opouštěli náměstí, narůstal. Ted' už odcházeli ve velkých skupinách, po několika desítkách. Moderátor zoufale vyzýval účastníky, aby se nerozcházeli, aby volali přátelům a známým a zůstali tu stát přes noc. Policisté z nějakého důvodu opustili prostor před Úřadem vlády a odešli ve dvou protilehlých směrech, odkud se předtím objevili.

Později, když jsme analyzovali, co se stalo, říkali jsme si, že chování policejních složek před Úřadem vlády vypadalo velmi zvláštně. Část policistů zůstávala uvnitř budovy, dveře a okna byly zabarikádovány kancelářským nábytkem. Před vchodem nikdo nebyl. Jako kdyby vyzývali demonstranty, aby se pokusili dostat dovnitř a vyrazili dveře. Lidé přišli

na náměstí, protože chtěli „zvat se lidmi“ a „nebýt dobyt看“, jak kdysi napsal velký básník Janka Kupala, a přinesli s sebou i „svou křivdu“.

Kolega z *Vjasny* Uladzimir Labkovič, který spolu s předsedou Běloruského helsinského výboru Alehem Hulakem stál nalevo od vchodu do Úřadu vlády, nedaleko policejních náčelníků s výložkami, vyprávěl, že v okamžiku, kdy se skupinka „horkých hlav“ z řad demonstrantů pokusila o otevření vchodových dveří, když zařinčelo rozbité sklo, se na tvářích policejních pohlavárů objevily spokojené úšklebky. Jako kdyby od protestujících něco takového čekali.

Napadá mě bezděčná myšlenka: možná právě proto se složky AMAP stáhly od vchodu do budovy vlády, aby vyprovokovaly tento útok, aby později bylo možné co nejtvrději potrestat především „neposlušné“ prezidentské kandidáty, ale také co největší počet demonstrantů.

■ Po odchodu amapovců byla v hlase moderátora cítit nová energie.

„Zůstaňme tady, dokud se nedočkáme jednání se silovými ministry!“ znělo z mikrofonu. Jenže ministři jednat nechtěli.

Tmavé řady „kosmonautů“ znovu vyrazily proti sobě podél fasády vládní budovy a za několik okamžiků se začaly v mrazivém nočním vzduchu míhat obušky. Amapovci vyskakovali zpoza Úřadu vlády z obou stran jako natahovací mechaničtí panáčky. Lidé začali náměstí hromadně opouštět. Obušky létaly dál, desítky cepů mlátily krvavé obilí.

V hlase, který se rozléhal z mikrofonu u Leninova pomníku, se objevily zoufalé tóny, moderátor vyzýval policisty, aby nepoužívali vůči poklidné demonstraci násilí, ale nakonec ztichl.

■ Bylo načase, abychom se i my vytratili. Mávnul jsem svým cizincům směrem k Uljanauské ulici: „Běžte tam,“ a sám jsem chtěl ještě chvíli zůstat na náměstí. Policisté, rozdělení do formací, plnili úkol. Před Úřadem vlády byly vidět vysoké korby policejních MAZů, do kterých zřejmě nakládali zadržené demonstranty. Další oddily „kosmonautů“ se seřadily do trojitých kordonů a za popohánění důstojníků vytlačovaly lidi, kteří ještě zůstávali na náměstí, do různých stran. Na vozovce stály nákladní vozy, byl tu řetězec příslušníků vnitřních ozbrojených sil.

Odcházel jsem mezi posledními, také směrem k Uljanauské ulici. Prošel jsem řadou mladičkých vojáků. Na tvářích měli ztuhlý výraz napětí a strachu. Za budovou Hlavní pošty jsem zabočil do Marxovy ulice a doběhl skupinu svých přátel.

Šli jsme ve směru Řijnového náměstí, každý držel u ucha mobil, všichni telefonovali – patrně někomu vyprávěli, co zrovna zažili. Mluvit mezi sebou se nám nechtělo. Všechno bylo jasné i beze slov.

Zavola jsem synu Adamovi, který byl rovněž na náměstí. Zvedl to – v té době už byl zpátky u vánočního stromu na Říjnovém náměstí.

„Bud' opatrný,“ požádal jsem ho.

25. SRPNA 2012, NÁPRAVNÁ KOLONIE Č. 2, BABRUJSK

Naše mezinárodní parta dorazila do kanceláře *Vjasny*. Panovala pochmurná a skleslá nálada. Nehledě na předtuchu a obavy, tento rok a tentokrát se nám chtělo věřit, že rozum a logika života v zemi zvítězí. Třeba ne hned, třeba ne plynule, ale budeme se posouvat směrem k civilizovanému světu.

Bylo to naivní přání. Kolikrát za posledních šestnáct let nás život tvrdě vychovával a nelitostně nám dával za vyučenou! A pokaždé se nás zmocnilo zklamání, ztráta víry v lepší budoucnost. Neskládáme však ruce do klína, protože věříme v neodvratné vítězství demokracie. Věříme, že tento vleklý boj nakonec musíme vyhrát. Vyčerpáváme své oponenty. Snažíme se realizovat své vize i v nepříznivých podmínkách. Neemigrujeme, neschováváme se, nepřizpůsobujeme se a nekapitulujeme. Vytváříme, budujeme, chráníme a rozvíjíme. Zakládáme manželství a zabydlujeme se. Přivádíme na svět a vychováváme děti. Chodíme na koncerty, hádáme se, rozvádíme se a dokonce umíráme, aniž bychom se dočkali jiných časů. Žijeme v době, která zřejmě dostane název podle jednoho člověka, jejího hlavního architekta, konzervativce a zpátečníka, jen s koncovkou -ismus.

Máme za sebou šestnáct let porážek a taktických ustupů, neúnavných pokusů o udržení se v nově vyhloubených zákopech, na opevněných liniích a v pevnostech – a jejich dalšího metodického ničení a boření.

V kanceláři byli všichni sklíčení a šokováni událostmi před Úřadem vlády. Uladzimir Labkovič dorazil bez komplikací. Předsedovi Běloruského helsinského výboru Alehu Hula-kovi se však nepodařilo v klidu opustit náměstí. Přesněji řečeno, z náměstí odešel, dokráčel ke svému autu, které nechal zaparkované o pár bloků dále, a tam ho zadrželi takzvaní „taptuni“ – v civilu oblečení příslušníci tajných složek, kteří ho sledovali.

Přes pokleslou náladu práce běžela naplno. Informace o výsledcích pozorování přicházely od aktivistů z celé země. A zatímco nashromážděná čísla zpracovával předem připravený počítačový program, případy porušování předpisů, důležité nebo zajímavé situace, které pozorovatelé zaregistrovali, se zpracovávaly ručně a neprodleně zveřejňovaly na internetu.

Paralelně s volebními informacemi jsme začali zveřejňovat údaje o napadání demonstrantů a jejich zatýkání. Telefon v kanceláři neutečal, seznamy zadržených se neustále rozrůstaly. Byli napadeni a zadrženi prezidentští kandidáti Andrej Sannikov, Vital Rymaševski a Ryhor Kastusjov. Nejvíce lidí bylo zadrženo až po rozprášení demonstrace ve vedlejších ulicích, na zastávkách, na nádraží.

Vypadalo to, že jsme náměstí opustili jen s velkým štěstím a Marxovou ulicí unikli z epicentra zatýkání.

■ V roce 1997 mi štěstí tolik nepřálo. Po demonstraci, kdy se lidé přesouvali po hlavní třídě a před náměstím Nezávislosti byli zastaveni AMAPem, jsem také „ustupoval“ Marxovou ulicí, ale nedaleko tehdejšího Běloruského humanitního lycea¹⁰⁴, v jehož budově dnes sídlí soud Centrálního obvodu, mě zadrželi. Pokusil jsem se tvářit jako náhodný kolemjdoucí, ale neúspěšně. Šel jsem na tu demonstraci spolu s tehdy osmiletým synem Adamem, protože manželka musela kvůli studiu odjet, a plánoval jsem se zdržet jen chvíli. Jenže to nevyšlo. Nechal jsem Adama „na hodinku“ u své kamarádky Paliny a aktivně se zapojil do průběhu akce. Další noc jsem strávil na policejní služebně v Leninově ulici, ve slavném domě, kde se nachází muzeum Pjatruse Brouky¹⁰⁵. Adam strávil noc u „tety“ Paliny.

■ Tentokrát to dopadlo lépe. Seděli jsme v kuchyni a pili čaj, mí zahraniční přátelé bez přestání telefonovali. Novináři ze Švédska a Norska volali, aby získali zprávy z prvé ruky. Období „tání“ netrvalo dlouho. Před očima desítek zahraničních pozorovatelů a novinářů byla potlačena poklidná demonstrace, mnozí byli zmláceni a zadrženi, prezidentští kandidáti zatčeni. Masky mírumilovnosti byly strženy, chatrný bílý oděv sklouzl a odhalil lesklé brnění. Zacvakaly hrůzné vlčí zuby. Co nás čeká v budoucnu?

Zůstali jsme tam dvě hodiny. Nakonec se unavení hosté začali chystat do hotelu. Před odjezdem se mě Berit zeptala:

„Alesí, jak mohu pomoci?“

„Momentálně nijak,“ odpověděl jsem. „Běž si lehnout, brzy půjdeme také my, zítra máme tiskovou konferenci.“

„Posunula jsem si odlet o dva dny,“ řekla Berit.

„Dobře,“ souhlasil jsem. „Tvoje přítomnost je pro nás důležitá.“

104 Běloruské humanitní lyceum – čtyřletá střední škola založená v roce 1990, s orientací na národní a demokratické hodnoty. Učili tam přední představitelé obrozeneckého hnutí 90. let a běloruské inteligence. Nařízením vlády z roku 2003 bylo lyceum zrušeno, od té doby funguje neoficiálně.

105 Pjatrus Brouka (běl. Пятрусь Броўка, 1905–1980) – běloruský básník.

Viděl jsem, jak je rozrušená a napjatá. Chtěla nějak pomoci, ale jak – to nikdo z nás nevěděl.

Zavolala taxík a hosté odjeli.

■ Berit byla v Bělorusku i během předchozích prezidentských voleb, v roce 2006. Zůstávala v Minsku celou dobu, dokud na náměstí Kalinouského stálo stanové městečko. Jednou nad ránem mi zavolala a hrobovým hlasem řekla: „Alesi, policie obklíčila stany. Všechny naložili do antonů. Městečko je pryč.“

Nadskočil jsem v posteli jako uštknutý. Usnout se mi už nepodařilo. Berit tehdy také nedaleko náměstí zastavili tajní, ale když uviděli její norský pas, radši ji nechali jít.

■ Brzy po odjezdu přátel mi zavolala Valjancina Palevikovová, bývalá předsedkyně ženské strany *Nadzeja (Naděje)*. Zoufale vykřikovala, že neznámí lidé v kuklách vyrážejí dveře bytu předsedy Sjdnocené občanské strany Anatola Ljabedzky.

„Bydlíme blízko sebe, zavolala mi Anatolova manželka. Stojím teď před vchodem. Alesi, co mám dělat?“ plakala do telefonu Valjancina.

Co jsem jí mohl poradit? Byl jsem bezmocný.

„Uklidněte se, Valjancino,“ řekl jsem jí.

V mobilu jsem slyšel její hlas: „Co to děláte?! Fašisti! Pakáž!“

„Co se tam děje, Valjancino?“ zeptal jsem se.

„Vyvlekli ho s vykroucenýma rukama a strčili do auta,“ nařikala Valjancina.

„Držte se,“ řekl jsem.

Vyznělo to banálně a hloupě.

„Dobře, Alesi, děkuji,“ odpověděla Valjancina Palevikovová a hovor ukončila.

■ Před třetí hodinou ráno se naše děvčata začala chystat z kanceláře domů. My už jsme byli také na odchodu, dnešní den měl být neméně náročný a těžký než ten předchozí. Seděl jsem ještě v kuchyni, v každé ze dvou místností pracovali kolegové, a vtom se z předsíně ozval hluk a dupot.

„Policie,“ zaznělo z chodby.

Vyletěl jsem z kuchyně: už jen to nám chybělo! Když naše unavené a prací vyčerpané kolegyně odcházely z kanceláře, nedaly to nikomu vědět a nechaly dveře neuzamčené. Policisti, kteří zřejmě čekali pod okny, se bez problémů dostali dovnitř.

Kluci vyběhli z pokojů: „Co tady chcete?“ a začali policisty vytlačovat z předsíně ven za dveře.

Ti nejdříve zůstali zaskočení takovou drzostí, ale pak se vzeprěli a nátlak ustáli.

„Kdo je majitel bytu¹⁰⁶?“ vzrušeně zafuněl jeden z nich.

Přihlásil jsem se.

„Máme tady povolení k ohledání¹⁰⁷ prostor!“ vytáhl policista z desek papír.

„Jaké povolení? Kašleme vám na vaše povolení!“ vybuchl jeden z mych kolegů, ještě ne zcela zklidněný po předchozí přetlačované. Vyrval policistovi papír z ruky, roztrhal ho a hodil na zem.

Kluci zase začali křičet: „Kdo vůbec jste?“

„Policie! A vy jste kdo?“

„Kdo vám dovolil sem chodit?“

„Máme povolení náčelníka okresního oddělení policie k ohledání prostor!“

„Kde ho máte? Jaké povolení? Ukažte!“

„Vždyť jste ho právě roztrhal!“

Křik a jekot neutichaly, policistů v předsíni přibývalo. V uniformách i v civilu, skupina se samopaly, v helmách a neprůstřelných vestách. Celkem kolem deseti lidí. Bylo jasné, že vystrnadit je ani se vymluvit se nám nepodaří. Začalo vyjednávání.

■ Při ohledávání nakonec v kanceláři zůstala jen naše dobrovolnice Valjancina Svjackaja a já, dvanáct lidí si policisté odvezli na okresní oddělení „za účelem legitimace“.

K ohledání byli přizváni svědci: sousedka z druhého vchodu, kterou dokázali vytáhnout z postele v tak časnou hodinu (všichni sousedé z našeho vchodu to odmítli), právník z městského výkonného výboru s opileckou tváří a – jak jsme pak zjistili – bývalý poslanec Nejvyšší rady a bývalý kolega naší kamarádky Haliny Sjamdzjanavové, která se aktivně účastnila pozorování voleb.

Ohledání začalo a nijak se nelišilo od domovní prohlídky. Přes mé výhrady policisté otvírali skříně, krabice i šuplíky. Metodicky prohledávali jednu místnost za druhou. Nejvíce je zajímaly nosiče informací: dokumenty, notebooky, stolní počítače, diskety, flash disky. V první místnosti dokonce vlezli pod pohovku a vytáhli dva notebooky, které tam stihl ukrýt jeden z našich kolegů, zatímco jsme se přetlačovali a hádali v předsíni.

Pak šli do další místnosti a začali odpojovat počítače a zapisovat si jejich čísla. Šel jsem zpátky do prvního pokoje. Bylo mi líto notebooků, které objevili pod pohovkou, navíc si ještě nestihli poznamenat jejich čísla. V rychlosti jsem strčil jeden z nich zase pod

106 Kancelář Vjasny byla zřízena v soukromém bytě A. Bjaljackého.

107 Běloruská legislativa zná pojem ohledání (běl. агляд) jako méně rozsáhlou obdobu prohlídky.

pohovku. Pak jsem se vrátil do pokoje, kde probíhalo ohledání, dal jsem si do kapsy mobil, který tam ve shonu zapomněl někdo z kolegů (řekl jsem policistům, že je můj), a stejně jsem schoval i 3G-modem a flash disk.

Zbylé věci si policisti zaznamenali, zabalili do kartonových krabic, v nichž jsme předtím měli letáky s textem *NE trestu smrti!*, vynesli je z kanceláře a odvezli na oddělení. Celkem nám zabavili sedmnáct počítačů. Vzali nám také archiv videonahrávek – kazety, které jsem přinesl do kanceláře, abych je překopíroval na DVD. Odnесли si i kupu nedůležitých papírů, které se nám válely v šuplících.

Ohledání trvalo kolem dvou hodin. Valjancina si stihla schovat do kabelky svůj netbook, osobní věci policisti neprohledávali.

■ Bylo zřejmé, že tato „návštěva“ souvisela s pozorováním, které jsme zajišťovali, a také s rozeznáním demonstrace 19. prosince. Příkaz k ohledání a zabavení počítačů a dokumentů evidentně pocházel z téhož úřadu, který byl spojen s potlačením demonstrace.

Bylo to další špatné znamení. Naše kancelář fungovala v tomto bytě deset let a ještě nikdy se nestalo, aby k nám vtrhla policie a zabavila nám počítače.

Neklidné časy jsme zažívali v letech 2007 a 2008, kdy státní televize vysílala záběry oken našeho bytu a hlas „novináře“ komentoval: „V tomto bytě sídlí neregistrovaná organizace. Kam se dívá policie?!“ Fakticky to bylo udání. Ani tehdy však nedošlo ke vtrhnutí do bytu.

■ Jakmile bylo ohledání u konce, naše kolegy propustili z policejní stanice. Ačkoliv jsme všichni byli rozrušeni, rozhodli jsme se jít domů a trochu si odpočinout před tiskovou konferencí. Organizátoři policejní akce nevěděli, že se data od našich pozorovatelů zpracovávají úplně jinde a že ještě před začátkem prohlídky byla tato práce z větší části ukončena.

Tři z dvanácti zadržených se vrátili do kanceláře – než aby jeli domů a pak zpět, rozhodli se zůstat zde a zdímnout si na kancelářských pohovkách. Jakmile kolegové dorazili, odjel jsem domů.

■ 26. SRPNA 2012, NÁPRAVNÁ KOLONIE Č. 2, BABRUJSK ■

Po šesté hodině ráno – když jsem po demonstraci, jejím rozprašení, které jsem viděl na vlastní oči, a po nočním ohledání či prohlídce v kanceláři Lidskoprávního centra *Vjasna* sotva upadl do těžkého spánku – zazvonil mobil:

„Alesí Viktoraviči, na dveře kanceláře zvonili lidé v kuklách, teď se je snaží odemknout šperhákem,“ tlumeně říkal do telefonu jeden z kolegů, kteří přes noc zůstali v kanceláři.

„Neotvírejte,“ řekl jsem, „jedu tam.“

Vypadalo to mnohem závažněji než noční ohledání. Pokud mají ti lidé rozkaz k mému zadržení, skrývat se nemělo žádný smysl, protože uprchnout ze země jsem neměl v plánu.

■ Rozloučil jsem se s manželkou – měl jsem tušení, že se nemusím vrátit, tím spíše, že v noci se Minskem prohnala vlna zatýkání. Jel jsem metrem, nebylo to pomalejší než taxík, který bych musel zavolat a čekat. Vystoupil jsem na stanici *Akademija navuk* a zamířil po třídě Nezávislosti k naší kanceláři. U brány do dvora, kde se nacházela ona budova, stál vysoký, sportovně vypadající mladík v džínách a kožené bundě. To je ale zvláštní móda: jak policisti, tak kágébáci nosí kožené bundy, musí to mít po Dzeržinském¹⁰⁸, řekl jsem si a zeptal se mladíka na rovinu: „Jsou vaši lidé ještě tady?“

Nejistě kývl a chopil se mobilu.

Před vchodem do budovy stáli další dva podobně urostlí mladíci. Rozednívalo se, muži si srolovali kukly do černých čepiček. Také měli na sobě kožené bundy. Nenápadně jsem vytukal na mobilu poslední přijatý hovor a zavolal kolegovi, který mi telefonoval z kanceláře.

„Jsem majitel bytu, co tady chcete?“ zeptal jsem se mužů.

„Otevřete dveře,“ ozval se jeden z nich.

„Máte povolení k domovní prohlídce?“ otázal jsem se rutinně.

Odmlčeli se. Zmocnil se mě pocit uspokojení. Málem jsem se rozesmál. To je ale verbež! Chtěli se mi bez povolení vloupat do bytu! Asi na tom nejsem až tak zle.

„Ne, kluci, bez povolení vás do bytu nepustím,“ řekl jsem a pootevřel bránu.

Před dveřmi bytu stáli dva další mladíci v čepicích. Jeden z nich se šťoural v zámku.

„Co jste zač? Legitimujte se! Koho nebo co tady pohledáváte?“ přešel jsem do útoku.

„Hledáme Uladzimira Labkoviče,“ odpověděl jeden z mladíků.

„Tady není. Neničte ten zámek! Ukažte mi doklady!“ dožadoval jsem se.

Uladzimir v kanceláři opravdu nebyl, po pobytu na policejním oddělení odjel domů.

„Otevřete ty dveře!“ naléhali mladíci.

„To určitě, a co když jste kriminálníci,“ odpověděl jsem.

„Kdybychom byli kriminálníci, nemluvili bychom s vámi,“ ozval se jeden z nich.

„Hmm,“ potvrdil druhý.

108 Felix Dzeržinskij (rus. Феликс Эдмундович Дзержинский, 1877–1926) – ruský revolucionář a zakladatel sovětské tajné policie Čeka, předchůdkyně NKVD a KGB.

V tu chvíli přijelo ke vchodu auto mého kolegy. Vystoupil a přišel k nám. Ted' jsme kladli otázky neznámým ve dvou, ale odpověď' jsme nedostali na žádnou z nich.

Jeden z „čepičkářů“ si potichu zatelefonoval a pak zavelel svým partákům, aby odstoupili od dveří. Beze slov se odebrali směrem k minibusu s kouřovými skly, který stál poblíž, nastoupili do něj a odjeli.

Vešli jsme do bytu. Tam jsme uviděli napjatý výraz na tvářích kolegů, kteří přestáli ten pokus o vloupání. Už jsme se tomu ani nedivili. Příběh s anonymní bandou „čepičkářů“ se nám zdál logickým pokračováním šílenství, které v Minsku vypuklo od včerejšího večera.

2. ZÁŘÍ 2012, NÁPRAVNÁ KOLONIE Č. 2, BABRUJSK

Pokračuji ve svém vyprávění. Ráno 20. prosince 2010, po návštěvě zakuklenců, jsme zůstali v kanceláři. Zavolal jsem domů, že jsem živ, zdrav a na svobodě. Zatelefonoval jsem také Uladzimirovi, abych ho varoval, že ho hledali neznámí hosté, a požádal jsem ho, aby se skrýval a neukazoval se na veřejnosti.

K jeho zatčení vlastně nebyl důvod – celou volební kampaň, stejně jako všichni ostatní kolegové, strávil pozorováním. Proč hledali a sháněli zrovna jeho, a ne mě nebo Valjancina Stefanoviče? Byl rovněž tajemníkem BLF, třeba se z něj pokoušejí udělat obětního beránka. A přestože kandidáta na prezidenta za BLF Kastusjova KGB po zadržení propustila, kdoví, co mají za lubem tito „rozhodčí“ lidských osudů v tak napjaté době?

Už jsme věděli o vlně zatýkání, která se převalila přes prezidentské kandidáty a vedoucí jejich volebních štábů. Na dece odtáhli z nemocnice do takzvané „amerykanky“¹⁰⁹ Uladzimira Ňakljajeva, zadrženi byli také kandidáti na prezidenta Mikola Statkevič, Ales Michalevič, Vital Rymašeuski a Andrej Sannikav.

Bylo to neslýchané! Den po volbách se pět z deseti kandidátů ocitlo ve vazbě! To musí být světový rekord v dějinách prezidentských voleb.

Smutný pohled byl na vystoupení prezidentského kandidáta Jaraslava Ramančuka ve státní televizi. Psychicky ho zlomili a ukázali lidu, jako dříve ukazovali známé komunisty, kteří se ve třicátých letech stali „vlastizrádci“.

To všechno byla naprostá lež, chorobný nesmysl, s nímž bylo potřeba urgentně něco udělat.

¹⁰⁹ „Amerykanka“ (běl. амерыканка) – lidové pojmenování pro vazební vězňice KGB v Minsku. Název souvisí s kruhovým umístěním vězeňských cel, typickým pro americké vězňice.

Do kanceláře dorazili naši zahraniční přátelé. Byli mimořádně znepokojeni a vzrušeni. „Jak vám můžeme pomoci?“ ptali se Berit a Robert. „Zůstaňte tady s námi,“ odpověděl jsem, „nic konkrétního teď udělat nemůžete, ale vaše přítomnost neuškodí.“

V jejich ustaraných tvářích jsem četl, jak moc prožívají to, co viděli včera a co slyšeli o našich nočních příhodách.

V kanceláři panoval chaos. Na podlaze se válela hromada počítačových kabelů, na stolech se kupil obsah šuplíků vysypaný v noci během prohlídky.

Tisková konference proběhla klidně a bez emocí. Ten klid byl hrobový a apatický. Po bouřlivé noci a kritickém ránu už žádné emoce nezbyly. Charakterizovali jsme volby jako netransparentní a uzavřené. Oficiální výsledky, přestože ještě nebyly vyhlášeny, nevzbuzovaly žádnou důvěru. Skoro v žádných volebních okrscích nedostali naši pozorovatelé možnost se přesvědčit, pro koho byly vhozeny volební lístky. V případě sčítání hlasů způsobem, který používaly volební komise kontrolované výkonnou mocí, se favorizovanému kandidátu dala přisoudit jakákoliv procenta „podpory“. Zdůrazňuji: jakákoliv!

Dvě hodiny po naší tiskové konferenci uspořádala vlastní tiskovku mise mezinárodních pozorovatelů OBSE. Jejich závěry se prakticky shodovaly s našimi.

Všechno, co jsme dělali v dalších dnech, týdnech a měsících, není možné popisovat, mohlo by to zmařit naši práci v budoucnu, a tak se zastavím jen u některých epizod. Řekl bych pouze to, že veškeré svoje úsilí, kontakty a vliv jsme využívali k osvobození politických vězňů. Všechny naše plány a projekty – včetně nadějí na povolební odpočinek po náročné pozorovací práci – ustoupily do pozadí. Nic totiž nesužuje společnost tolik jako existence politických vězňů. Ačkoliv jsme se v předchozích dvou letech, po propuštění Aljaksandra Kazulina¹¹⁰ z vězení, ze všech sil snažili upevnit stav relativní absence politických vězňů, během okamžiku se to rozpadlo. Ukázalo se, že společensko-politické tání v zemi je jen mýdlová bublina.

Demonstranti byli obviněni z pokusu o násilné uchopení moci. Na státních televizních kanálech se odvysílal provokační film *Železem po skle*. Z přípravy státního převratu tvůrci filmu vinili většinu prezidentských kandidátů a tvrdili, že jim v tom napomáhalo Německo a Polsko.

¹¹⁰ Aljaksandr Kazulin (běl. Аляксандр Казулін, *1955) – běloruský politik, kandidát na prezidentský úřad v roce 2006, politický vězeň.

Hnusný článek *V zákulisí jednoho spiknutí* otiskl deník *Sovetskaja Belorussija* (15. 1. 2011), hlásná trouba režimu. Na konci článku se bez jakékoliv spojitosti zmiňovalo mimo jiné i Lidskoprávní centrum *Vjasna*, uváděla se citace ze skypeové komunikace mezi mnou a jedním z našich polských přátel. Zatímco důvěryhodnost tohoto rozhovoru byla pochybná, fotografie smlouvy o spolupráci *Vjasny* se švédskou organizací *Civil Rights Defenders* a také potvrzení o převzetí pomoci jedním z pokutovaných aktivistů nás hodně zneklidnily.

Vybavilo se mi, jak před časem u nás v kanceláři někdo vypáčil zámky u šuplíků. Potvrzení leželo právě v jednom z nich. Při pozornějším pohledu na obrázek se dalo poznat, že byl pořízen v noci, na okraji byl vidět výrazný stín stolní lampy. Tyto „kompromitující“ fotografie uveřejnili zřejmě jen pro zastrašení, protože stejně jako úryvek ze skypeového rozhovoru neměly žádnou souvislost ani s volbami, ani s aktivitami prezidentských kandidátů. Novináři zřejmě použili to, co dostali od příslušných orgánů. V každém případě to však byl další zneklidňující signál, který svědčil, že během předchozích měsíců určité státní struktury velmi pozorně sledovaly naši práci.

Není pochyb, že všechny poslední roky nás měli na mušce. To nebylo velké překvapení. Bylo ovšem zjevné, že jsme se dostali mezi prioritní objekty pozornosti, stejně jako tomu bylo s obhájci lidských práv v Sovětském svazu. Měl jsem pocit, že se dějiny obrátily zpět, ale my jsme se nesměli zastavit nebo přestat. Museli jsme jít dál.

■ Úsilí o osvobození politických vězňů mělo dva hlavní směry. Prvním byla práce uvnitř země, druhá část se odehrávala v zahraničí. Naše předchozí zkušenosti dokazovaly, že vnější úsilí je často efektivnější než vnitrostátní. Bylo těžké dosáhnout porozumění ve vlastní zemi, kde vláda vnímala jakékoliv návrhy lidskoprávní sféry jako nepřátelské a nebezpečné pro ni samotnou.

Krátce po Vánocích a Novém roce, hned po odeznění svátků, jsme iniciovali setkání běloruských lidskoprávních organizací a našich zahraničních přátel ze stejné oblasti. Setkání se konalo ve Vilniusu.

Na začátku jsme popsali celkovou situaci v Bělorusku po volbách. Byl to smutný obrázek. Za mřížemi se ocitli prezidentští kandidáti, aktivisté jejich štábů i lídři politických stran. Byli obviněni z „masových nepokojů“, což bylo trochu lepší než „příprava státního převratu“, ale organizátorům i tak hrozilo pět až patnáct let odnětí svobody.

Společensko-politický život v zemi byl paralyzován. Panovaly rozpaky a pesimismus. Ze zkušenosti z minulých voleb jsem věděl, že vždy, když volební kampaně skončily další politickou porážkou, přicházel čas úpadku a beznaděje. Toto období obvykle trvalo několik měsíců, než se zahojily rány a občanští aktivisté načerpali novou energii.

Ale my jako ochránci práv jsme si nemohli dovolit klesat na mysli. Vždyť právě lidskoprávní aktivisté a demokratičtí novináři se po brutálním zásahu proti demokratickým politickým silám ocitli v první linii boje o lidská a demokratická práva v naší zemi. Teď, když byla politická vůle demokratických aktivistů ochromena, musela vystoupit do popředí široká občanská účast jako projev podpory a solidarity s oběťmi politického pronásledování.

Žádali jsme zahraniční přátele, aby co nejrychleji předali informace o masovém porušování lidských práv v Bělorusku veřejnosti a vládám ve svých zemích. Byli jsme přesvědčeni, že reakce demokratických zemí má být rychlá a rezolutní. Domnívali jsme se, že pouze taková reakce může být účinným prostředkem k osvobození politických vězňů. Ze své strany jsme jim slibovali nepřetržitý kontakt a poskytování veškerých potřebných informací o tom, jak se budou události dál vyvíjet.

Zapamatoval jsem si atmosféru účasti, znepokojení a srdečnosti, která doprovázela toto setkání. Intenzivně byl cítit mezinárodní kontext naší práce. Byli jsme mezi přáteli, mluvili jsme s přáteli a přesvědčil jsem se, že nezůstaneme s naším trápením o samotě.

 Vždy mě fascinovala upřímná lidská oddanost idejím lidských práv ze strany kolegů z bohatých a bezproblémových zemí. Je pochopitelné, proč se občanští aktivisté ze států, jako je Bělorusko, Ázerbájdžán nebo Kuba, věnují lidským právům – cítíme se svými národy, se svými zeměmi, spoutanými okovy korupce a nesvobody. Toužíme po tom, bojujeme za to, aby život u nás byl otevřenější, svobodnější a spravedlivější. Ale co přivádí lidi, kteří by si mohli v klidu žít a budovat si úspěšné kariéry ve svých bohatých a racionálně uspořádaných společnostech, k solidaritě s Bělorusy, Barmánci či Uzbeky?

Kdysi jsem se zeptal jednoho známého ze Švédska, i když podobné otázky tam nejsou obvyklé: „Kolik bys jako právník vydělával, kdybys nepracoval v lidskoprávní organizaci, ale v komerční společnosti?“

„Mnohem, mnohem víc,“ odpověděl. „Skoro všichni moji spolužáci mají velmi dobře placenou práci.“

Ale každý si volí vlastní životní cestu. Potřeba projevit účast, touha pomoci v těžké chvíli jsou přirozené a jednoduché pohnutky, které jsou základem pro činnost lidskoprávních organizací. Desítky a stovky tisíc lidí pracují jako dobrovolníci a zdarma věnují svůj volný čas, nervy i peníze.

Tuto lidskou solidaritu teď cítím na sobě, má podobu desítek protestních manifestací a jiných akcí po celém světě, dopisů a pohlednic, které mi posílají nejrůznější neznámí lidé z Francie, Švédska, Polska nebo Ameriky. Něco v mém osudu se jich dotklo, donutilo

odtrhnout se od každodenní rutiny, práce, rodinných starostí či odpočinku, vzít do ruky pero a napsat pár hřejivých slov.

Je to pravda – lidská účast a laskavost nezná hranice.

Na druhou polovinu vilniuského setkání jsme zůstali jen my, Bělorusové. Mluvili jsme o své práci. Bylo zapotřebí neodkladně začít informovat běloruskou společnost, objasnit lidem náš pohled na to, co se stalo. Státní televizní kanály a noviny ze všech zbraní pálily po „zločincích“, kteří organizovali a podíleli se na „masových nepokojích“. Museli jsme nabídnout svůj pohled, který se zakládal na ústavních právech a mezinárodních normách. Podle našeho názoru to, co se událo 19. prosince a po volbách, přesahovalo všechny meze a bylo hrubým porušením jak běloruských, tak mezinárodních zákonů.

Bylo potřeba organizovat poskytování pomoci perzekvovaným osobám. V sídle BLF začalo spontánní shromažďování věcí a peněz pro „sutačnický“¹¹¹, neboť počty zadržených a odsouzených dosahovaly řádů stovek, a také pro desítky „kriminálků“¹¹². Několik dní se před sídlem BLF tvořila fronta lidí, kteří chtěli přispět vězňům penězi či věcmi. Díky nim se vybraly desítky milionů běloruských rublů (desetitisíce eur). To bylo dobré znamení. Osud politických vězňů konečně přestal být jen starostí jejich příbuzných a aktivistů, na pomoci se podílely tisíce lidí.

Bylo potřeba zajistit právní pomoc a – jak jen to šlo – psychologicky pomoci rodinám. Bylo nutné shromáždit důkazy a svědectví týkající se událostí z 19. prosince, které by pomohly poskládat objektivní obraz toho, co se onoho večera v centru Minsku odehrálo. Určovali jsme tyto činnosti a také to, kdo za co odpovídá a kdo co bude dělat.

Vazby mezi běloruskými lidskoprávními organizacemi jsou už dávno upevněny společnou prací. Nemůže existovat větší pochopení či jednota než ta, která vznikla při spolupráci. Společně jsme se činili pro pomoc obětem politických perzekucí, v oblasti lidskoprávního vzdělávání, na mezinárodních setkáních a fórech, v organizování společných veřejných kampaní, jako je kampaň *Ochránci lidských práv proti trestu smrti*, nebo při pozorování voleb. Proto nebylo zapotřebí kohokoliv o čemkoliv přesvědčovat. Rozuměli jsme si beze slov.

111 „Sutačnick“ (běl. сутачнік, pochází z výrazu суткі, tj. den, 24 hodin) – hovorové pojmenování pro osobu odsouzenou ve správním řízení k několikadennímu odnětí svobody.

112 Zde: osoby odsouzené podle trestního zákoníku, na rozdíl od skupiny „sutačnicků“.

14. ŘÍJNA 2012, NÁPRAVNÁ KOLONIE Č. 2, BABRUJSK

Několik dní po katastrofě 19. prosince přišel k nám do kanceláře ruský aktivista Andrej. Byl původem z Voroněže a vedl mládežnické lidskoprávní hnutí, ačkoliv mu bylo kolem čtyřicítky a pojmenování „mladý aktivista“ k němu již moc nesedělo. Ale to asi platí u nás, v Bělorusku. V Rusku, kde je pořád aktivní sedmdesátiletá a osmdesátiletá lidskoprávní garda, takové legendární osobnosti jako Jurij Orlov, Ljudmila Aleksejevová či Sergej Kovaljov, je Andrej zřejmě pořád ještě mladý aktivista.

Běloruské lidskoprávní hnutí je mladší. Mně je padesát a už se považuji za veterána. Většina našich aktivních, zkušených a respektovaných kolegů je mladší než já.

Andrej se věnoval zejména lidskoprávnímu vzdělání, přednášel na seminářích, mimo jiné také pro Bělorusy, těsně spolupracoval s komisařem pro lidská práva z Rady Evropy. Vidali jsme se na akcích pro lidskoprávní pracovníky ve Varšavě, Vilniusu či Štrasburku. Vysoký, tělnatý a impozantní, ve vestě a s licousy, Andrej byl vždy srdečný a mluvný.

Pili jsme v kuchyni čaj a povídali si. Práce v ostatních místnostech byla v plném proudu. Přicházeli a odcházeli uplakaní příbuzní zadržovaných, upřesňovaly se dlouhatánské seznamy zatčených, zvonily, zpívaly a neutichaly telefony. Andrej se přišel zeptat, jak nám ruští – a nejen ruští – ochránci lidských práv mohou být v tomto období užiteční.

„V žádném případě vám nechceme být na obtíž,“ řekl mi.

Rozhodli jsme se, že nejdůležitější by teď bylo, aby jako mezinárodní pozorovatelé připravovali informace o dění v Bělorusku pro nejrůznější ruské a mezinárodní instituce.

Brzy se k Rusům připojili kolegové z Ukrajiny a Arménie. Několik desítek zahraničních lidskoprávních organizací podpořilo ideu zahraničního monitorování. Mise se tak stala mezinárodní. Byla to skutečná pomoc, užitečná a potřebná, protože běloruští obránci lidských práv na všechno nestačili.

Naši přátelé připravovali tiskové zprávy v ruštině a v angličtině a šířili je do Ruska, Evropy i do celého světa. Pracovali na týdenní směny. Jedna skupina přijela a vystřídala druhou, takže v Bělorusku vždy zůstalo několik lidí. Nenápadní a nahraditelní pozorovatelé se nikam příliš nepletli a zbytečně nepřitahovali pozornost. Zároveň se však vždy snažili být na místech, kde se něco dělo, kde policie někoho zadržovala nebo dělala domovní prohlídku. A ve chvíli, kdy se nashromáždilo dost faktů, mezinárodní mise připravila aktuální analytické poznámky a o několik měsíců později vydala zprávu. Průběžné tiskové zprávy s hodnocením situace v Bělorusku vycházely téměř každý den.

■ Při jedné z dalších Andrejevých návštěv Běloruska ho migrační úřady zadržely kvůli účasti ve skupině pozorovací mise. Do jeho ruského cestovního pasu úředníci otiskli razítko zakazující vstup a vyhostili ho ze země. Byl prvním účastníkem mezinárodní pozorovací mise vykázaným z Běloruska, nikoliv však posledním. Běloruské státní orgány si nakonec všimly mise našich zahraničních kolegů a nepřály si je zde dál vidět. Měly beztak už dost starostí s místními aktivisty.

■ Díky našim přátelům z mezinárodní pozorovací mise byl v Bělorusku zaveden kromě jiného i takzvaný Moskevský mechanismus OBSE. Upřímně řečeno, byl jsem velmi překvapen. Nápad, který se na počátku zdál nereálný, v praxi skutečně zafungoval.

Nápad zavést u nás Moskevský mechanismus byl čistě nevládní iniciativou. Vytvořili jsme a rozeslali dokument, v němž jsme jako zástupci běloruských a zahraničních lidskoprávních organizací uváděli, že Moskevský mechanismus by mohl být velmi užitečným mezinárodním nástrojem pro zlepšení stavu lidských práv v Bělorusku. Podařilo se nám zapojit potřebný počet členských států OBSE, které vystoupily pro aktivizaci Moskevského mechanismu vůči Bělorusku.

V červnu 2011 byla na základě výzkumu skupiny odborníků připravena zpráva. Byla kritická vůči běloruským úřadům, vytykala jim porušování mezinárodních dohod v oblasti ochrany občanských a politických práv, které Bělorusko jako jejich signatář mělo dodržovat.

Činnost mezinárodní pozorovací mise v Bělorusku po volbách roku 2010 byla specifická ve více ohledech – jak rozsahem projevů solidarity aktivistů z různých zemí s běloruskou občanskou společností, tak dopadem a účinností práce. Během půlroku (právě tak dlouho mezinárodní pozorovací mise téměř bez přestávek zůstávala v Bělorusku) byly vydány desítky tiskových zpráv, odvedena velká a profesionální práce.

■ Členové této mise byli přítomni také na mém soudu – ti z nich, kteří směli do Běloruska přijet. Přes zákaz vstupu se do Minsku chystal rovněž Andrej, ale kolegové mu to rozmluvili. Jako ruského občana by ho totiž v Bělorusku nepochybně čekalo zatčení.

■ 18. ŘÍJNA 2012, NÁPRAVNÁ KOLONIE Č. 2, BABRUJSK ■

V první polovině roku 2011 jsem třikrát navštívil Varšavu. Poprvé jsem tam jel kvůli účasti na konferenci. Polští politici jednohlasně vystupují na podporu demokracie, svobody slova a lidských práv v Bělorusku. K tomuto postoji Poláci dospěli díky překonanému období komunistické diktatury a dlouholetému boji za vlastní svobodu a demokratickou společnost.

Tématem konference, která probíhala pod záštitou polské vlády, byla současná situace v Bělorusku. Účastnilo se jí množství politiků, zástupců nevládních organizací i novinářů – celkem asi dvě stě lidí. Zájem o to, co se u nás stalo 19. prosince a co se dělo pak, jakož i vyjádření podpory a chuti pomoci byly obrovské.

Ne všichni pozvaní Bělorusové však mohli na konferenci dorazit. Hodně překážek a trampot čekalo na Milana, manželku prezidentského kandidáta a politického vězně Alese Michaleviče. Těsně před jejím odjezdem přišli do jejich minského bytu policisté s povolením k domovní prohlídce. Během ní ji varovali, že by bylo rozumnější tentokrát nikam nejít a zůstat doma. Kvůli tomuto zdržení nestihla vlak. Rozhodla se tedy jet autem. V něm ji však na dálnici u Baranavičů zastavila policie a „za účelem kontroly“ jí zabavila osobní doklady, takže se Milana na konferenci nedostala.

Ostatní účastníci z Běloruska, včetně mě, dorazili bez komplikací. O to menší smysl dávalo šikanování Milany Michalevičové a zaměření se na ni.

Logické vysvětlení tohoto paradoxu nemám dodnes. Bylo by pochopitelné, kdyby se snažili zadržet či zabránit vycestování všech běloruských účastníků konference, případně těch „nejodvážnějších“ nebo „nejnebezpečnějších“. Většina ale dojela v pořádku, pouze Milana to schytila i za nás. A její nepřítomnost jen podtrhla svízelnost a absurditu současné běloruské situace.

■ Na konferenci vystoupila žena napadená obuškou na náměstí Nezávislosti před Úřadem vlády, po ní aktivista ze štábu jednoho z prezidentských kandidátů, kterého po demonstracích hledaly tajné služby a který musel před hrozbou zatčení utéct do Polska. Dále promluvil jeden z pozorovatelů, člen politické strany, jejíž kandidát se účastnil voleb, a pak já.

Řekl jsem, že to, co se v Bělorusku stalo, není pro lidskoprávní pracovníky ničím překvapivým. Je možné, že někteří lidé v samotném Bělorusku nebo v zahraničí měli iluze ohledně postupných pozitivních změn v zemi, ale teď, současně s přehodnocením situace, je potřeba co nejdříve zorganizovat všestrannou pomoc pro demokratickou společnost Běloruska.

■ 7. KVĚTNA 2013, NÁPRAVNÁ KOLONIE Č. 2, BABRUJSK ■

Sedmnáctý leden 2011 byl zcela běžným pracovním dnem, naplněným všední činností související s prosincovou tragédií. Ve všeobecné atmosféře strachu a zklamání vypadala kancelář *Vjasny* jako mraveniště, kde jsme dělali mravenčí práci a snažili se pomáhat obětem se vším, co potřebovaly.

Ráno, když už jsem byl v práci, mi zavolal syn Adam a ospalým hlasem řekl, že někdo zvonil u dveří. Studoval tehdy Akademii umění a obvykle seděl pozdě do noci u počítače a přes den dospával. Proto, když uslyšel zvonek, vstal, šel ke dveřím, uviděl na obrazovce domácího videotelefonu neznámé lidi a neotevřel. Zavolal nejdříve mně, pak matce, která už byla také v práci, a šel zase spát.

Uběhl již skoro měsíc, co jsme pracovali v mimořádném režimu, bez víkendů a svátků. Když se k tomu připočítají čtyři měsíce pozorování voleb, není těžké si představit, jak moc jsme byli unavení a vyčerpaní. Ani si nepamatují, zda jsme se chystali oslavit narozeniny kolegyně Taccjany Ravjaky, které měla právě ten den, dát jí symbolický dárek a připít si na zdraví oslavenkyně, jak jsme to obvykle dělávali. Nejspíš ani ne. Měli jsme tenkrát jiné starosti než narozeninové oslavy.

Po Adamově telefonátu jsem přešel do jiné místnosti, kde pracovali naši právníci, a řekl jsem jim o té podivné návštěvě neznámých mužů u mě doma. Právníci mě poslouchali a významně přikyvovali, ale nijak to nekomentovali. Nakonec jsem tu událost pustil z hlavy.

Po chvíli mi zavolala rozrušená manželka. Řekl jsem jí pouze jedno: „Dávej si pozor a buď opatrná.“

 Do kanceláře přišla naše známá, mladá žena se čtyřletou dcerou, zůstala asi půl hodiny a pak se začala chystat k odchodu. Děvčátko bylo na svůj věk neobvykle vážné, chytré a milovalo sladkosti, ale v kanceláři se nudilo.

Jen co od nás odešly, vrátily se zpět. Do naší pracovny vběhl rozrušený kolega a oznámil, že žena si před vchodem do budovy všimla podezřelých lidí v civilu. Proto se vrátila, aby nás před nimi varovala. V tu chvíli mě napadlo, že by to mohli být stejní lidé, kteří mě hledali doma.

Známa s dcerou se nenápadně vytratily a já jsem se rozhlédl kolem sebe – kancelář byla plná lidí. V každé místnosti několik kolegů pracovalo na počítačích obnovených po zabavení, přinesených z domova nebo darovaných, všichni něco psali a vyřizovali. Varoval jsem je, že očekáváme nezvanou návštěvu.

Zamkli jsme bezpečnostní zámek na vchodových dveřích, vypnuli počítače a zhasli světla. O pár minut později se rozezněl zvonek. Ještě jednou jsem obešel pokoje. Bylo zřejmé, že nás nejspíš čeká domovní prohlídka. Přišel jsem ke svému stolu, vzal si několik soukromých dokumentů, které jsem chtěl uchránit před cizíma zvědavýma očima, a zamířil na záchod, abych je roztrhal a spláchnul. Kolegové v dalších pokojích ve spěchu rozmontovali stolní počítače a vytahovali z nich pevné disky.

Na dveře občas někdo zazvonil nebo zabouchal, záchod se neustále splachoval, z pokojů doléhalo tiché šustění a šramot. Někdo z našich zaměstnanců už volal novinářům a kolegům z jiných lidskoprávních organizací.

■ Ještě jsem se nezbavil všech dokumentů, když za mnou přiběhl rozrušený kolega Sjaržuk a zeptal se na klíč k zámku, kterým se zamykaly okenní mříže v kuchyni. Naše kancelář je v přízemí, a proto byla všechna okna zamřížovaná. Kuchyňské mříže byly z důvodu požární bezpečnosti otvírací a opatřené zámkem.

„Podívej se do šuplíků,“ poradil jsem mu, „někde jsem ten klíč viděl.“

Odejít ze záchodu jsem nemohl a stolů jsme měli hodně. Sjaržuk se asi o pět minut později vrátil a byl ještě rozrušenější. Snažil se chodit neslyšně a po špičkách, aby pod ním nevrzaly parkety. Měl ho!

■ 8. KVĚTNA 2013, NÁPRAVNÁ KOLONIE Č. 2, BABRUJSK ■

Když Sjaržuk našel klíč, pohozený v šuplíku jednoho ze stolů, řekl jsem mu: „Běž do kuchyně a zkus otevřít zámek na mříži. Podívej se, jestli pod oknem někdo je. Ale opatrně.“

Kuchyňské okno bylo do dvora. Kdoví, třeba ty neznámé lidi v civilu, kteří tak urputně bouchali na dveře, nenapadlo hlídat všechna naše okna. Třeba ani nevědí, která z oken jsou naše, říkal jsem si, když jsem trhal a splachoval do záchodu další dokumenty.

O několik minut později mi zazvonil mobil. Byl to Sjaržuk.

„Co se tam děje?“ zeptal jsem se ho.

„Už jsem venku,“ řekl, „nikdo tady není.“

Předtím se situace jevila jako beznadějná. Nebezpečí však aktivovalo všechny zachranné instinkty a řešení se našlo.

Přestal jsem trhat papíry a běžel do pokojů. V rychlosti jsme zformovali skupinu kolegů, kteří se s notebooky v batozích a s bloky operační paměti v podpaží připravili k odchodu.

Jako první z okna vyskočili kluci. Parapet začínal ve výšce necelých dvou metrů, pod oknem byla skoro půlmetrová vrstva sněhu. Hned potom jsme pomohli ven děvčatům. Každá vylezla na parapet a přesunula se na jeho vnější okraj. Pod oknem je zachytili kolegové. Stejným způsobem odešla druhá skupinka.

Zvonění a bouchání na dveře neustávalo. Měli jsme však odolné bezpečnostní dveře se spolehlivým zámkem a silnými ocelovými trny na všechny čtyři strany. Takové dveře se jen tak otevřít nedají, museli by je prorazit železnou palicí nebo rozříznout autogenem. Takže času jsme měli dost.

Uvnitř zůstávala oslavenkyně Taccjana, Iryna, Valjancin a já. Děvčata se podívala z okna a zaváhala. Iryna řekla:

„Je to vysoko. Neumím skákat, bojím se.“

Uklidňoval jsem je a poháněl:

„Je tam sníh, nebojte se. Kdybyste spadly, nic se vám nestane. Pomůžeme vám.“

Taccjana si se smíchem posteskla:

„Kdo by si pomyslel, že v tomhle věku budu na své narozeniny muset skákat z okna!“

„Pojďte, pojd'te,“ přemlouval jsem kolegyně, „času je málo. My si tady ve dvou nějak poradíme.“

Dámy nakonec uposlechly a s naší pomocí seskočily dolů.

Na dveře pořád zvonili a bouchali neznámí lidé. V kanceláři bylo nezvyklé ticho. Poprvé za poslední měsíc jsme tu byli uprostřed pracovního dne jen ve dvou!

Obléhání kanceláře začalo před půlhodinou. Kolegové nám zatelefonovali, že se v pořádku dostali pryč. Muži v civilu, kterých před vchodem do budovy mezitím přibýlo, si jich nevšimli.

Otevřeli jsme dveře do bytu. Před nimi postávala hromada lidí. Byli tam mladíci v kožených bundách, dva policisti v uniformách a dva amapovci v neprůstřelných vestách. Dorazili také kolegové z jiných lidskoprávních organizací a novináři. Všichni se na nás překvapeně dívali.

Mluvil jsem s člověkem s velmi běžným příjmením. Byl to příslušník KGB, který se mi představil, poslal pryč jednotku AMAPu a zámečnicka z domovní správy, kterého předtím zavolali, aby odemkl dveře, a předložil mi rozhodnutí o domovní prohlídce. V dokumentu prokurátora stálo, že se prohlídka koná v rámci trestního řízení č. 10011110362, zahájeného v souvislosti s masovými nepokoji.

Napadlo mě, že taková prohlídka by mě mohla snadno dostat do vazební věznice KGB – „amerykanky“. Dostávali jsme informace, že Výbor pro státní bezpečnost, který ten „hotýlek“ provozoval, vedl v poslední době kolem *Vjasny* intenzivní pátrací akci.

15. KVĚTNA 2013 (PODLE RAZÍTKA),

NÁPRAVNÁ KOLONIE Č. 2, BABRUJSK

Mladíci v civilu s červenými průkazy prošli pokoje. Byli evidentně zaskočení, protože očekávali, že tady narazí na spoustu lidí. Pak vyhodili z kanceláře naše přátele a novináře, ačkoliv se pokoušeli odporovat, a pozvali svědky.

Hlavní člověk v civilu nakoukl na toaletu a objevil v záchodové míse rozmočený chuchvalec papíru. Ne všechno, co jsem roztrhal, se podařilo spláchnout. Muž si odfrknul, ale do mísy nesáhl. Chvilí přemýšlel a pak zřejmě na něco přišel a zavelel dalšímu mladíkovi v civilu, aby zkontroloval okna. Ten si v kuchyni všiml otvácích mříží, vrátil se a řekl o tom nadřizenému. On si zase odfrknul. Pozdě, usmál jsem se v duchu.

■ Prohlídka začala. Nejbližší sousedé z našeho vchodu se nechtěli účastnit jako svědci, odmítli to, čímž projevili tichou solidaritu. Přišli neznámí lidé z jiných vchodů. Ti s námi také cítili. Hlavní člověk v civilu někam zavolal – patrně svému nadřizenému – a podal zprávu: „Za tu dobu, co tady seděli zavření, všechna lejstra potrhali a spláchnli do záchodu. Notebooky vynesli lidé, kteří se s námi dostali do bytu.“

Zase jsem se v duchu usmál. Hlavní člověk v civilu lže ještě hlavnějším, nechce se přiznat, že se dopustili nedbalosti, nenapadlo je hlídat okno v kuchyni.

Prohlídka probíhala podle známého postupu, stejně jako před měsícem – místnost po místnosti. Požádali mě, abych otevřel všechny zamčené šuplíky stolů. Chvilí jsem hledal klíčky, které se válely mezi psacími potřebami, sponkami, svorkami a dalšími drobnostmi. Nakonec jsem je našel a šuplíky otevřel.

V jednom z pokojů vytáhli ze zásuvky nějaké nepodstatné papíry. V druhém pokoji objevili pod pohovkou notebook, který tam schovala jedna z kolegyň. Odešla z kanceláře ještě před obléháním, a proto jsme nevěděli, že ten starý a těžký notebook zůstal pod pohovkou. Nebylo mi ho ani trochu líto.

Mladíci v civilu neprojevovali žádné emoce. Dělalí svou práci rutinně a metodicky. Hledali papíry, flashky, disky – jakékoliv nosiče. Tvářili se u toho soustředěně a nespokojeně.

Starší z nich se pokoušel vtipkovat. Na jeho návrhy sejít se v klidnějším prostředí, popovídat si „u čaje“, jsem nereagoval. Bedlivě jsem sledoval muže, kteří prohledávali věci, aby nám nedejbože něco nepodstrčili. Ale kdyby opravdu chtěli, asi by to udělali a moje bdělost by tu nepomohla. Někdy tihle hoši způsobí průšvih, jindy jsou naprosto profesionální.

■ Prohlídka skončila, dostal jsem soupis zabavených dokumentů a potvrzení o zabavení notebooku. Jenže jen tak neodešli.

„Budete muset jet s námi,“ řekl hlavní člověk v civilu.

„Kam?“ zeptal jsem se.

„Na oddělení,“ odpověděl s úsměvem.

Asi na výslech, říkám si. Že by mě zatkli? Nemá to smysl. V kanceláři přece nic nenašli.

Obléhání kanceláře začalo po čtvrté hodině, kolem páté lidé v civilu vstoupili dovnitř, teď bylo asi sedm hodin večer.

Vyšli jsme ven. Byla tma. Lednové dny jsou krátké. Před budovou čekali novináři a kolegové z lidskoprávní branže. Řekl jsem zaměstnancům *Vjasny*, že si mě odvázejí na oddělení, zřejmě k výslechu. Nasedli jsme do auta a zamířili... na náměstí Vítězství. Cestou mi předložili další povolení – tentokrát k domovní prohlídce bytu, kde bydlím s manželkou a synem.

15. KVĚTNA 2013 (PODLE RAZÍTKA), NÁPRAVNÁ KOLONIE Č. 2, BABRUJSK

Dokončuji příběh z minulého dopisu.

Během obléhání kanceláře jsem zavolal manželce a stručně jí všechno pověděl. V té době byla ještě v práci.

Přijeli jsme k nám domů. Řekl jsem, že klíč od bytu u sebe nemám (lhal jsem, klíče jsem měl v kapse). Hlavní člověk v civilu zazvonil zezdola na sousedy a požádal, aby nám otevřeli vchodové dveře. Vyšli jsme do druhého patra a zazvonili u našich dveří. Bylo ticho, nikdo neotevřel.

„Manželka je v práci a syn je někde venku,“ vysvětlil jsem, ale byla to pravda jen napůl. Syn byl v té době doma.

Adam mi později vyprávěl, že přišel ke dveřím a podíval se na obrazovku domácího videotelefonu. Když mě uviděl ve společnosti několika neznámých chlapů, rozhodl se neotevřít, stejně jako ráno, a šel si zase lehnout.

„Ty máš ale nervy, Adame!“ řekl jsem mu s trochou závisti.

Odstoupili jsme ode dveří bytu a zamířili po schodech dolů. Usoudili, že stát u dveří by byla ztráta času. Jakmile jsme se přiblížili k východu z budovy, vstupní dveře se otevřely a v nich stála... má manželka.

Záměrně jsem mluvil se svým doprovodem nahlas a předstíral, že ji neznám. Když mě manželka uviděla ve společnosti asi sedmi lidí v kožených bundách, hned pochopila, o co jde. Jako zkušení špioni jsme se minuli, aniž bychom se na sebe podívali, a já jsem spolu se skupinou mužů v civilu vyšel z budovy.

Později Natallja říkala, že jeden z těch, co vycházeli jako poslední, řekl svému partákovi: „Není to ona?“ Trochu zpomalili. Natallja šla nahoru, o patro výš, než bydlíme, a nashvál důrazně dupala podpatky po betonových schodech. Když jsme byli venku, vrátila se k našemu bytu, odemkla dveře a vešla dovnitř. Adam spal.

Venku se lidé v civilu dohadovali, co dál:

„Počkáme tady?“

„Pojedeme na venkov.“

A předložili mi třetí dnešní povolení k prohlídce, tentokrát naší chalupy.

„Klíče od domu máte?“ zeptali se mě.

Pár vteřin jsem přemýšlel a usoudil, že zdržovat prohlídku chalupy nemá velký smysl.

„Mám,“ odpověděl jsem.

„Jedeme.“

Přesedli jsme ze starého auta, kterým mě přivezli z kanceláře domů, do nějakého nového hbitého vozu zahraniční značky s kouřovými skly. Dva mladíci seděli vzadu z obou stran vedle mě, třetí řídil a v této sestavě jsme vyrazili do Rakavu ¹¹³.

Počasí se znatelně zhoršilo, padal jakýsi ledový déšť, nic příjemného. Výjezd na hrodenskou dálnici je sice široký a pohodlný, ale viditelnost byla špatná. Řidič přesto šlápl na plyn silou, která nás nejdřív vmáčkla do měkkých sedadel a pak prudce hodila dopředu, až jsme se museli rukama zapřít o přední sedačky. Auto bylo rychlé a šofér si dopřával tu radost sem tam pořádně přidat.

Cestou jsme si povíдали. Říkal jsem jim, že by se neměli namáčet do podobných kauz. Nepřidává jim to ani body, ani respekt společnosti, ba naopak. Mladíci si občas něco řekli mezi sebou a z úryvků těchto rozhovorů jsem se dozvěděl, že jejich skupina je složená z kluků z různých regionů.

Nakonec přijíždíme do Rakavu. Tam na nás čeká další auto. Spát se na venkově chodí brzy, teď už je tady pozdní lednová noc. Kluci hledají svědky. Ve většině domů je zhasnuto, ale přece jen našli sousedy na druhé straně ulice. Dovedu si představit, co si myslí. Takoví hoši z KGB sem nezavítali snad od padesátých let.

Na prahu našeho domu leží toulavý pes Vlk. Je chundelatý jako dva vlci dohromady, neškodný a stěží schopný hlídání. Na cizí lidi někdy štěká, jindy mlčí – podle vlastní nálad. Ale teď v noci vypadá nebezpečně. Kágébáci se ho obávají. Pes leží pod přístřeškem na zápraží, přímo u dveří. Vyhřál si rohožku a do deště se mu jít nechce, takže ho musím odtlačit silou. Pak otvírám dveře a všichni vstupujeme dovnitř.

Prohlídka začíná standardním požadavkem dobrovolně předložit všechny nezákonně držené věci, zbraně a cennosti. Sousedka a svědkyně, aby mě podpořila, nahlas říká lidem v civilu:

113 Rakav (běl. Pakaŭ) – staré běloruské městečko nedaleko Minsku.

„Sousedy máme dobré!“

Jenže jim je to jedno, jaké naši sousedi mají sousedy.

Probíhá prohlídka. Kluci mi zabavují několik starých účtů za právní pomoc.

Starší ze skupiny říká, že se po této prohlídce vrátíme na náměstí Vítězství a budeme pokračovat v bytě. Mobil jsem si na jejich rozkaz vypnul. Navrhuji, že zatelefonuji manželce, která by už měla být doma, aby tam udělali prohlídku bez nás. Mladíci se chvilku dohadují a nakonec souhlasí.

Volám manželce, aby pustila do bytu další skupinu lidí v civilu, kteří mají vykonat prohlídku. A žádám ji, aby na ně s Adamem dávali dobrý pozor. Je zhruba deset hodin večer. Klukům říkám, ať jejich kolegové zazvoní u dveří, manželka už je doma.

■ Asi za hodinu vyrážíme zpátky. Výsledky prohlídky na chalupě jsou nulové.

Hlavní kágébák po cestě vtipkuje:

„Pak se u nás zastavte, hezky si v klidu popovídáme, u čaje.“

Říká to sice žertovným tónem, ale je vidět, že takové fráze má naučené a nejednou je opakoval.

Odpovídám na jeho návrh otázkou:

„Jestlipak víte, kdy mě poprvé strýček v civilu zval na čaj? V osmdesátém sedmém. To jste byl ještě školák.“

Rozpačitě zmlkl. Jeho partáci se chechtají.

Vjíždíme do Minsku. Ze strany výjezdu ve směru Hrodna se Minsk rychle rozrůstá. Za poslední roky rostou podél dálnice nové domy jako houby po dešti.

Dělám si z kluků v civilu legraci:

„Žijete si jako v bavlnce, o nic se nemusíte starat. Stát vám všechno dává.“

Zřejmě jsem nahmatal bolestivé místo. Konečně ožili a jeden z nich promluvil lidským hlasem:

„Kdepak! Jsem patnáct let ve službě a dodnes čekám na vlastní byt!“

Když slouží tak dlouho, musí mít nejspíš majora, říkám si.

■ Přijeli jsme až ke vchodu. Byl jsem příjemně překvapen, že mě nezatkli a nechali jít. Vešel jsem do bytu. Prohlídka právě skončila. Dva naše počítače byly včas rozmontovány, pevné disky v nich chyběly. Nic víc k zabavení tady nebylo.

„Fuj,“ otrásá se manželka, „překopali nám všechno prádlo, budu muset zase všechno prát.“

Hodiny ukazují asi dvanáct. Na spánek nemám ani pomyslení.

Manželka vypráví, že když muži v civilu přišli do bytu, Adam po nich požadoval, aby se legitimovali. Z pěti lidí nakonec do bytu vstoupili dva. Ostatní zůstali čekat na schodech, nechtěli se prozradit.

■ Přes pozdní hodinu dorazili kolegové z *Vjasny*. Seděli jsme spolu v kuchyni a povídali si u otevřené lahve. Po dlouhém dni byli všichni rozrušení. Měli jsme pocit, že těsně vedle nás s rachotem proletěl vlak a ovanul nás hrozivou vlnou horkého vzduchu. Ale tentokrát nás nesmetl.

Mluvili jsme o tom, co budeme dělat dál. A rozhodli jsme se pokračovat v práci. Kdo, když ne my? Jako v příběhu Arkadije Gajdara¹¹⁴: přišla chvíle Malčiše-Kibalčiše, v našem případě chvíle obránců lidských práv.

■ 12. ZÁŘÍ 2012 (PODLE RAZÍTKA), NÁPRAVNÁ KOLONIE Č. 2, BABRUJSK ■

Další měsíce uběhly v soustředěné práci. Nikdy předtím naše úsilí nebylo tak intenzivní a koordinované. Zkušenosti získané za roky lidskoprávní činnosti znásobily naši profesionalitu. Lidskoprávní centrum *Vjasna* fungovalo jako hodinky.

První věcí, kterou jsme udělali, bylo sepsání prohlášení *Vjasny*, v němž jsme stručně popsali výsledky volební kampaně v Minsku a rozsah pronásledování ze strany režimu, vykreslili aktuální situaci a předložili své požadavky a návrhy adresované vládě, běloruské demokratické společnosti a mezinárodní veřejnosti v souvislosti s porušováním lidských práv v zemi. Významnou část svého pracovního času jsem věnoval mezinárodním stykům a setkáním.

■ Koncem prosince a začátkem ledna vycházeli na svobodu odsouzení „sutačnici“. Neměli jsme žádné informace o věznicích obviněných z podílu na „masových nepokojích“ a držených v „amerykance“. Nedostávali dopisy ani se nemohli setkat s právníky, kteří dlouhé dny čekali na uvolnění dvou místnůstek, které byly ve věznicí KGB určeny pro setkání s vězni. Místnůstky však byly pořád obsazené.

Hroznou situaci zažila rodina prezidentského kandidáta Andreje Sannikava, jehož manželka, novinářka Iryna Chalipová, byla také ve vazbě. Orgán sociální péče se pokusil odebrat prarodičům Andrejova a Irynina čtyřletého syna s odůvodněním, že dítě zůstalo bez rodičovské péče.

114 Arkadij Gajdar (rus. Аркадий Гайдар, 1904–1941) – sovětský spisovatel pro děti, autor knihy *Vojenské tajemství*, z níž pochází postava Malčiše-Kibalčiše.

Nebyly informace o stavu dalšího kandidáta na prezidentský úřad Uladzimira Ňak-ljajeva, který byl surově napaden během zadržení. Do naší kanceláře přišla jeho manželka Volha, celá bez sebe, s tmavými kruhy pod očima. Po městě se šířily zvěsti, že Uladzimir svým zraněním podlehl. Jen těžko si lze představit, co jeho manželka prožila během těch dlouhých dní plných strachu a nejistoty.

■ Za dva dny po zabavení počítačové techniky jsme obnovili práci v kanceláři, přinesli starší počítače a notebooky, kolegové nám darovali několik nových počítačů. Domluvili jsme se, že pokud to situace dovolí, notebooky budeme nosit s sebou do práce a na konci dne je zase brát domů. Lepší to měli ti z nás, kdo používali netbooky. Byly lehčí a daly se schovat do menší tašky nebo batohu.

Pracovní dny neměly konce, víkendy jako kdyby nebyly.

■ Jednou v únoru 2011 mi zavolal kolega z kanceláře a řekl, že mě hledají lidé z Generální prokuratury. Přišel jsem do práce a zavolal na poznamenané číslo. Mužský hlas mě požádal, abych se dostavil na Generální prokuraturu.

„V jaké souvislosti?“ zeptal jsem se.

„Potřebujeme si s vámi promluvit,“ neurčitě a vyhýbavě odpověděl mužský hlas.

„Pošlete mi předvolání,“ řekl jsem, „jinak to nepůjde.“

„Dobře,“ souhlasil hlas, „zítra vám ho pošlu, pozitíř ho převezmete a další den se uvidíme.“

„Dostavím se,“ potvrdil jsem.

■ Předvolání opravdu dorazilo a den nato, 16. února, jsem zamířil na Generální prokuraturu.

V jejím vestibulu jsem ukázal předvolání strážníkovi, ten někam zavolal a za pět minut z výtahu vyšel vyšší, dobře živený, asi pětáctiletý muž v modré prokurátorské uniformě. Představil se a požádal mě, abych ho následoval.

Vyjeli jsme výtahem nahoru a vešli do místnosti, kde měl tento úředník pracovní stůl s počítačem. Nabídl mi židli a oznámil, že prokuratura má informace o činnosti neregistrované organizace Lidskoprávní centrum *Vjasna* a o mé účasti na jejích aktivitách. V této souvislosti mi chtěl položit několik otázek.

■ Od roku 2006 je v Bělorusku zavedena trestní odpovědnost za činnost pro neregistrovanou organizaci a téměř dvě desítky osob už byly za takovou činnost odsouzeny. V roce

2003 Ministerstvo spravedlnosti zrušilo státní registraci *Vjasny*. Dvakrát jsme se pokusili o její obnovení. Ale přes rozhodnutí Výboru OSN pro lidská práva z roku 2007 o porušení našeho práva na sdružování a přes jeho doporučení ohledně obnovení registrace *Vjasny*, adresované představitelům běloruského státu, vláda naše pokusy ignorovala.

■ Sdělil jsem požadované osobní údaje, ale na další otázky spojené s *Vjasnou* jsem s odvoláním na článek 27 ústavy¹¹⁵ odmítl odpovídat.

Asi před pěti lety mě sem předvolal jiný zaměstnanec prokuratury – Novikav. Tehdy se mě vyptával na časopis vydávaný Shromážděním nevládních demokratických organizací¹¹⁶, jehož celý náklad byl při pokusu o distribuci prostřednictvím pošty zabaven. Odvolal jsem se na článek 27 ústavy a nic mu k tomu neřekl. Novikav mi tehdy výhruzně slíbil: „Ještě se uvidíme.“

Ted' už je Novikav asi v důchodu a jeho slib plní kolega, který se mě snaží vyslychat.

Úředník zapsal do protokolu mé lakonické „odmítám“, „odmítám“, „odmítám“ a předložil mi ho k přečtení. Pak mi oznámil, že se mi uděluje oficiální napomenutí Generální prokuratury za činnost pro neregistrovanou organizaci, a předal mi ten předem připravený papír.

Byl jsem klidný, nepřekvapilo mě to ani nerozhodilo. Z napomenutí jsem si hlavu nedělal.

Když oficiální část schůzky skončila a já už jsem byl na odchodu, měli jsme krátký neformální rozhovor.

„Děláte to na popud Ministerstva spravedlnosti?“ zeptal jsem se ho.

Neurčitě pokrčil rameny a usmál se, z čehož jsem usoudil, že mám pravdu.

■ Asi týden před touto schůzkou jsem se v jednom ze svých četných komentářů zmínil o Ministerstvu spravedlnosti hodně negativně. Souviselo to s pronásledováním právníků, kteří obhajovali oběti politických procesů. A právě tento text z internetu mi ted' ukázal úředník prokuratury jako důkaz mé nezákonné činnosti.

Bylo to velmi ohavné a podlé. Právníci byli pronásledováni za profesní činnost, za to, že právě od nich se veřejnost poprvé dozvěděla o mučení a nelidském zacházení s vězni v „amerykance“. Následně Ministerstvo spravedlnosti zřejmě dostalo rozkaz z určitých struktur, aby právníky umlčelo. Byly zahájeny masové kontroly jejich činnosti, hledaly se

¹¹⁵ Článek 27 Ústavy Běloruské republiky zakotvuje právo odepřít vypovídat proti sobě či osobám blízkým.

¹¹⁶ Shromáždění nevládních demokratických organizací je největším běloruským nezávislým sdružením nevládních organizací a občanských iniciativ.

formální důvody k potrestání nezávislých a pro státní úřady nepohodlných obhájců a tím i k zastrašení všech ostatních.

Všechny tyto kroky byly velmi povědomé ještě z dob procesů s disidenty v Sovětském svazu a později z dob pronásledování „nespolehlivých“ právníků v nezávislém Bělorusku – Haryho Pahaňajly, Věry Stramkouské či Sjarheje Curka. Ovšem tak nestydatý a otevřený tlak na předsedu Minské městské prokuratury, na členy prezidia, zkušené a respektované právníky, jaký jsme sledovali v těchto dnech, neměl obdoby. Proto jsem kritizoval Ministerstvo spravedlnosti, které následně nevymyslelo nic lepšího než dát pokyn Generální prokuratuře, aby mě potrestala.

■ „Neměli byste to dělat,“ řekl jsem vyčítavě, „nikde v Evropě neexistuje trestní odpovědnost za podobný ‚zločin‘. Všichni se vám budou posmívat a ukazovat na vás prstem.“

„Není tady všechno tak špatné,“ opáčil úředník, „třeba 19. prosince se proti demonstrantům nepoužila žádná technika, ani vodní děla.“

Zopakoval, co psaly státní noviny a podávaly to jako projev humánnosti běloruských úřadů ve srovnání s tím, jak se rozhánějí demonstrace na Západě.

„Už jen to chybělo,“ odpověděl jsem, „jedině nacisti v koncentráku polévali generála Karbyševa¹¹⁷ vodou v mrazu.“

Úředník se zarazil a nic neřekl. Tím naše schůzka skončila.

U východu z prokuratury na mě čekali tři mladí kluci z mezinárodní pozorovatelské mise. Zajímali se, jak dopadlo setkání. Pozval jsem je do blízké kavárny, mluvit na ulici se mi nechtělo.

Dali jsme si čaj. Ukázal jsem jim oficiální napomenutí a povyprávěl, co se tam odehrálo. Napadlo mě, že dalším krokem může být zahájení trestního stíhání proti mně. A opět, stejně jako v letech 1996 a 2007, jsem cítil nablízku hrozivý dech státní mašinerie.

■ NÁPRÁVNÁ KOLONIE Č. 2, BABRUJSK ■

Už v lednu 2011 mezinárodní lidskoprávní organizace *Human Rights Watch*, znepokojená situací v oblasti lidských práv v Bělorusku, vyslala do Minsku ředitelku své moskevské pobočky, aby tu připravila zvláštní zprávu. Jako ruská občanka se bez problémů nenápadně scházela s představiteli politických stran a nevládních organizací, s nimiž potřebovala

117 Dmitrij Karbyšev (rus. Дмитрий Карбышев, 1880–1945) – sovětský vojenský inženýr a generálporučík Rudé armády, vězeň nacistických koncentračních táborů.

mluvit, s příbuznými politických vězňů a obětmi pronásledování. K našemu setkání došlo v kanceláři *Vjasny*.

Byl to úsečný rozhovor. Do kanceláře tekli nekončící proud lidí – přicházeli příbuzní politických vězňů i samotní „sutačnicki“. Sepisovali jsme stížnosti, přijímali žádosti, vysvětlovali příbuzným, co mohou udělat, nebo si s nimi jen povídali, poslouchali je a uklidňovali. Řešili jsme také nejrůznější akutní problémy, proto jsem se během rozhovoru každou chvíli zvedal a odbíhal za právníky nebo do kuchyně, abych si vyměnil pár vět s dalšími lidmi. A pokud šlo o něco urgentního, musel jsem též přijímat telefonáty. Jinými slovy, zástupkyně *Human Rights Watch* se ocitla v ohnisku šilenství, které bylo spojeno se zajišťováním pomoci obětem povolebních perzekucí.

Vyložil jsem jí svůj pohled na to, co se v Bělorusku během těchto dní dělo, a zmínil jsem podle mého názoru nejdůležitější fakta a události. Stejně narychlo si promluvila také s našimi právníky. Nicméně se nám podařilo předat jí všechny základní informace, které ji zajímaly.

■ Na systematickou práci v Bělorusku neměla organizace *Human Rights Watch* dost kapacity, přesto periodicky reagovala na významné běloruské události a publikovala prohlášení nebo tiskové zprávy. Bylo zřejmé, že zveřejnění nezávislé zprávy o volebních událostech v Minsku bude mít velký význam pro definování společného postoje mezinárodního společenství.

S ředitelkou moskevské pobočky *Human Rights Watch* jsme se znovu setkali v Ženevě. Oba jsme tam vystupovali jako experti při projednávání návrhu na schválení zvláštního prohlášení k Bělorusku v Radě OSN pro lidská práva. Pozvala mě tehdy do Moskvy na prezentaci zprávy o Bělorusku. Pozvání jsem přijal.

O čtrnáct dní později jsem letěl z Minsku do Moskvy. Let trvá kolem hodiny. Prvních dvacet minut letadlo vzlétá a stoupá do potřebné výšky, dalších dvacet minut letí a posledních dvacet minut klesá a přistává. O hodinu později jsem už byl v Moskvě, v Šeremetěvu 1.

Organizátoři prezentace přislíbili, že pro mě přijedou na letiště. Uběhlo dvacet minut, pak půlhodina, ale nikdo se neukázal. Měl jsem u sebe adresu, na niž se měla konat tisková konference, a mapu centra Moskvy s ulicí, kterou jsem hledal. Proto jsem se víc nezdržoval, nastoupil jsem do autobusu a zamířil ke stanici metra.

Autobus jel jinudy než obvykle. Dlouho objížděl nekonečná moskevská sídliště. Bylo to pro mě jako bezplatný výlet.

■ Kdybych v Moskvě nějakou dobu žil, možná bych si na ni dokázal zvyknout, ale když zavítám do „Matičky bělokamenné“ jednou za uherský rok, pokaždé se na jejích prostranstvích cítím jako malý a bezvýznamný tvor.

Moskva nutí člověka zbystřit a udržuje ho v napětí. Trvá to však jen prvních několik dnů. Pak si člověk postupně zvykne na nekončící šňůry aut, na lidské mraveniště v hlubokém podzemí metra a na pestrobarevnou přednádražní tlačenicí. Po uplynutí dalších dnů přichází vyrovnanost a klid obyvatele metropole.

Stejný pocit jsem měl v New Yorku a Paříži, ohromných světových velkoměstech, kde žije tolik lidí, že v té ztracenosti a samotě člověk nakonec najde svobodu a soběstačnost.

■ Jel jsem autobusem a divil se té zásadní modernizaci, kterou Moskva zažívá. Obrovská nová sídliště na okraji města střídá starší zástavba ze 70. a 80. let. Ale i tady je hodně nových obchodů, kaváren a kancelářů. Je vidět, že do Moskvy bylo investováno mnoho miliard.

O hodinu později jsem dojel metrem k ulici uvedené v pozvánce. Hledám příslušnou budovu. V moskevských adresách lze narazit nejen na ulice, čísla domů a bytů, ale také na „průjezdy“ a „stavení“. Jak se liší stavení od domu v městské ulici, nevím. Třeba tím, že je stavení umístěné ve vnitrobloku? Nebo že ve stavení nejsou byty, ale jen nebytové prostory? Nemám se koho zeptat, proto zkoumám tu složitou adresu stavení, kde se má konat tisková konference.

K budově uvedené v pozvánce se blíží dvě ženy. Svítí ostré jarní slunce, ulicemi tečou pramínky vody z tajícího sněhu, v okenních sklech se odrážejí prasátka a přeskakují na auta i lidi, kteří hned vypadají slavnostněji a veseleji. Zdravíme se. Jsou to diplomatky z finské ambasády, které se zajímají o Bělorusko. V Minsku finské velvyslanectví není, a tak se Finové zajímají o běloruské záležitosti z Vilniusu a Moskvy.

Obcházíme budovu zleva a vcházíme do brány. Na dvoře mladí, snědí a červeno-lící Kyrgyzové ve vojenských kabátech, kteří přijeli do Moskvy za výdělkem, odhazují sněh. Život v Kyrgyzstánu je velmi těžký. Plechovými lopatami rozsekávají tvrdé, vlhké hroudy a odhazují sněhové či ledové balvany na slunce.

Dveře, které hledáme, jsou napravo. Po schodech z kovové konstrukce stoupáme na úroveň vyvýšeného přízemí a vstupujeme dovnitř. V místnosti už jsou novináři – kolem dvaceti lidí a tři televizní štáby. Někdo říká, že na Moskvu, kde se pořád něco děje, je takový počet novinářů velmi dobrý.

■ Jako první promluvila autorka zprávy z *Human Rights Watch*. Pak jsem vystoupil já a následně ruský aktivista Valentin Gafter. Abychom novináře neunudili, snažili jsme se vejít do jedné hodiny. Byl jsem spokojený. Prostřednictvím informačních agentur, televizních stanic a tisku bude v Rusku hlas běloruských obránců lidských práv uslyšen, včetně našeho

zhodnocení událostí 19. prosince v Minsku. Navíc zpráva *Human Rights Watch* o situaci v Bělorusku se od této chvíle stala významným tématem. A mnozí si ji budou moct přečíst.

Nečekaný ohlas mělo vystoupení Valentina Geftera. Mluvil krátce, asi pět minut, a snažil se představit novinářům a potenciálním čtenářům či posluchačům kontext toho, co se děje v Bělorusku. Uvedl, že rozsah mučení běloruských vězňů, o kterém je řeč, se samozřejmě nedá srovnat s tím, co se děje v Rusku – v Čečensku, Ingušsku a dalších kavkazských regionech, kde v důsledku mučení lidé umírají a zůstávají zmrzačení. Je to však stejně porušování lidských práv.

Chápu, proč to Valentin řekl – mluvil pro ruské novináře, kteří toho hodně viděli v místech konfliktů. Ale když jsem odpovídal na jejich dotazy, ještě jednou jsem zdůraznil, že podle svědectví vězňů z vazební věznice KGB se vůči nim opravdu používalo mučení. A to, co se v „amerykance“ s běloruskými vězni dělo, by se mělo posuzovat podle mezinárodních standardů. Valentin Gefter se mnou samozřejmě souhlasil.

Nedlouho předtím vydala *Vjasna* prohlášení, v němž jsme jednoznačně tvrdili, že držení politických vězňů v „amerykance“ hodnotíme jako nelidské zacházení a mučení.

 Po tiskové konferenci jsme my řečníci a organizátoři zamířili k metru. Valentin jako vždy někam pospíchal. Zastavili jsme se v blízké kavárně a spojili dva stolky dohromady. Dali jsme si kávu a palačinky se sýrem a popovídali si. Pak Valentin musel běžet a mně se ujala a doprovodila do kanceláře *Human Rights Watch* jedna slečna – poloviční Ruska a poloviční Francouzka –, která žije v Paříži, studuje na Sorbonně a teď v rámci několikaleté stáže pracuje jako dobrovolnice v moskevské pobočce *Human Rights Watch*.

Přivedla mě do kanceláře, která sídlila v bytě, stejně jako kancelář *Vjasny*. Jenže styl práce těchto dvou organizací se razantně lišil! U nás jsme fungovali jako místo, kam věčně přicházely a odkud odcházely houfy lidí: oběti politických perzekucí a jejich příbuzní, kolegové z jiných organizací, novináři, aktivisté z dalších nevládních sdružení, mládež a lidé nejrůznějšího druhu.

Tady mají zámek s kódem „jen pro členy“, několik zaměstnanců a téměř undergroundové, ostražitě ticho. Uzavřený a asketický způsob fungování moskevské pobočky *Human Rights Watch* ukazoval, že zde pracují v nepříznivé atmosféře, v režimu utajení.

Vyšel jsem z kanceláře *Human Rights Watch* do jarní moskevské ulice. Slunce naplno pražilo. Můj spoj do Minsku letěl až večer, takže mi zbývalo trochu času. Zastavil jsem se v knihkupectví. Bylo zároveň čajovnou, uvnitř příjemně voněly bylinky a různé druhy čajů. Koupil jsem si těžký svazek paměti profesorky a oběti represálií třicátých let Jevgenije

Ginzburgové s názvem *Strmá cesta*. Zapamatovala si a popsala svou cestu peklem stalin-
ských věznic a táborů. Po všem, co prožila, se z ní stala antistalinistka a její syn, nadaný
ruský autor Vasilij Aksjonov, šel ještě dál. Stal se „antisovětským“ spisovatelem, disidentem
a byl nucen emigrovat ze Sovětského svazu na Západ.

Pak jsem jel na letiště a odletěl do Minsku.

■ O několik měsíců později, 5. srpna, mě den po zatčení převezli k výslechu z cely
policejního oddělení Saveckého obvodu Minsku na Útvar pro vyšetřování finanční krimina-
lity v Hlebkově ulici. Po výslechu a před převozem do vazby ve Valadarské ulici mi do-
volili převzít od manželky tašku s nejn nutnějšími věcmi. Kromě oblečení, toaletního papíru
a jídla jsem v ní našel tlustý svazek *Strmé cesty* od Jevgenije Ginzburgové, který jsem si
přivezl z Moskvy.

„Aby ses tam nenudil,“ odpověděla manželka na můj tázavý pohled.

Přestože jsem tu knihu už stihl přečíst, byl jsem za ni vděčný. Ve vazební věznici
mi dovolili si *Strmou cestu* nechat, tak jsem si ji přečetl ještě jednou. Po mém přemístění
do vazební věznice v Žodzínu kniha zůstala v cele č. 15.

■ 21. ŘÍJNA 2012, NÁPRAVNÁ KOLONIE Č. 2, BABRUJSK ■

Moje druhá cesta do Varšavy, 2. února 2011, byla spojena s účastí na konferenci
donorských zemí, konané za účelem pomoci demokratické občanské společnosti a obě-
tem politických represí.

Běloruská vláda se rozhodla hodit veškerou odpovědnost za události 19. prosince
na „pátou kolonu“ – běloruskou opozici, a také na vnější „nepřátele“ – Polsko a Německo.

Paradox těchto obvinění tkvěl v tom, že právě Polsko a Německo prosazovaly před
19. prosincem novou politiku vůči běloruskému režimu. Taktika nového přístupu spočívala
v aktivizaci hospodářské spolupráce a postupném zapojení Běloruska do společných poli-
tických projektů, zejména do největšího z nich, Východního partnerství.

Evropští ideoví zastánci spolupráce s běloruskou vládou tvrdili, že mezinárodní izo-
lace předchozích let nepřinesla očekávané výsledky. Byli přesvědčeni, že běloruská vláda
nebude moct odmítnout výhody této spolupráce. Takové sliby-chyby vozili do Minsku různí
ministři zahraničí, včetně těch z Polska a Německa, Sikorského a Westerwelleho. Ve vý-
sledku se však právě oni stali největšími „nepřáteli“ běloruské politické stability, neboť pro
úplnost obrázku spiknutí bylo potřeba mít nejen vnitrostátní, ale i zahraniční spiklence.

■ Zástupci různých zemí vystupovali na konferenci z rozličných pozic. A zatímco Polsko, Švédsko nebo Německo se už dlouhou dobu angažují v různých programech na podporu demokracie v Bělorusku, zazněly na konferenci také méně obvyklé názory. Například zástupkyně jedné z malých evropských zemí oznámila, že její vláda našla možnost vyhradit deset tisíc eur na podporu nezávislého běloruského rádia. Každá pomoc je dobrá.

V paměti mi utkvělo vystoupení šéfky kanadské delegace, poslankyně kanadského parlamentu běloruského původu, jejíž rodiče se po druhé světové válce ocitli v Kanadě. Ač byla dcerou chudých emigrantů, vybuodovala si skvělou politickou kariéru. Mluvila jako Běloruska, které záleží na daleké vlasti, a zároveň jako zástupkyně donorského státu. Kanada vyhradila na vzdělávací programy téměř milion kanadských dolarů.

Zajímavé bylo rovněž vystoupení vedoucího moldavské delegace. Byl to postarší úředník, člověk sovětského typu. Dlouho váhal a mumlal cosi všeobecného o lidských právech, až nakonec řekl, že Moldavsko je chudá země, pro kterou mají obchodní vztahy s Běloruskem velký význam. A že peníze vyhradit nemůže a jediné, čím může přispět, je morální podpora demokracie v Bělorusku. A právě proto se účastní konference. Ostatní účastníci mu upřímně tleskali.

Vracel jsem se z konference s pocitem, že v této mimořádně těžké situaci Bělorusové nejsou sami. Deklarovaná pomoc se samozřejmě nestane lékem na všechny naše bolesti, ale měl jsem jistotu, že ani političtí vězni, ani jejich rodiny, ani studenti vyhození ze škol kvůli svým občanským aktivitám nezůstanou bez pomoci.

■ 6. ZÁŘÍ 2012, NÁPRAVNÁ KOLONIE Č. 2, BABRUJSK ■

V únoru 2011 se konalo zasedání Rady OSN pro lidská práva. Několik národních delegací členů rady, znepokojených situací v oblasti lidských práv v Bělorusku, plánovalo schválení zvláštní rezoluce o poměrech v Bělorusku. Byl jsem pozván na jednání o této rezoluci jako expert.

Po minských událostech 19. prosince někteří členové Rady OSN pro lidská práva navrhli běloruské delegaci při OSN, aby uspořádala brifink a vysvětlila stanovisko běloruské vlády – co se stalo, proč a s jakými důsledky. Běloruská delegace se tvářila dotčeně a nijak na tento návrh nezareagovala. Proto se zrodil nápad schválit zvláštní rezoluci. Měla se uskutečnit předběžná schůzka, kde by se projednal správný postup jejího schválení.

■ Schůzka se konala v kanceláři norské delegace při OSN. Zúčastnili se jí zástupci zemí Evropské unie a Latinské Ameriky. A právě pro ně, méně znalé situace, jsem připravoval

svoje vystoupení. Měl jsem je informovat o výsledcích voleb, které proběhly 19. prosince 2010, a o následujících událostech. Mluvil jsem také o nejnovějším vývoji. Pro Bělorusko jako zemi, která má ambice být „centrem Evropy“, byl tento obraz dost nevábný a pochmurný. Byla to však naše vina? Zástupci národních delegací se k tomu vyjadřovali a pokládali mi otázky. Citlivější diplomatky soucitně přikyvovaly.

Následně proběhla diskuze, z níž vyplynulo, že šance na schválení zvláštní rezoluce v Radě pro lidská práva není velká. Podobné dokumenty se zpravidla schvalovaly konsenzem, se všeobecným souhlasem. Jenže delegace Ruska jako spojence běloruského režimu nikdy nebude se schválením souhlasit. Proto by byl pokus o projednání neschválného dokumentu taktickou chybou, takže se účastníci jednání rozhodli předložit dokument k individuálním podpisům. Více se v tehdejší situaci udělat nedalo. A v takovém případě bude pro běloruskou delegaci při OSN těžké předstírat, že se nic nestalo.

Všechno proběhlo podle plánu. Za dva týdny tuto dost tvrdou rezoluci s požadavkem zastavit politické represe a osvobodit politické vězně, adresovaným běloruským mocenským představitelům, podepsala velká část delegací členských zemí Rady pro lidská práva. Stalo se tak už bez nás, ale byl to výsledek zmíněné schůzky.

Na další den byl naplánován společný brífink, kde měl vystoupit zástupce generálního tajemníka OSN pro lidská práva, právník se zaměřením na lidská práva z Kolumbie a já. Zasedání Rady OSN pro lidská práva probíhají v Ženevě, sídlí zde také další instituce OSN, které se zabývají lidskoprávní agendou, včetně kanceláře vysokého komisaře OSN pro lidská práva. A proto jsou obhájci lidských práv z celého světa častými hosty tohoto útulného švýcarského města. Právě tady se projednávají individuální stížnosti spojené s porušováním lidských práv, tady se účastníme zasedání Rady pro lidská práva, když se diskutuje o zprávách o situaci v oblasti lidských práv v jednotlivých zemích, a tady také probíhají brífinky, tiskové konference a schůzky.

Ten den jsem měl ještě několik hodin volno, a tak jsem se vydal na procházku po Ženevě. Rád se procházím po nábřeží Ženevského jezera, dál od lidnatého centra města, kde obratní Albánci předvádějí své finty s náprstky před očima důvěřivých turistů. Tentokrát jsem však přešel po mostě přes ústí Rhóny v místě, kde se vlévá do jezera. Minul jsem budovu první ženevské vodní elektrárny. Dnes se tu nachází muzeum se slavnostním zápisem o tom, že kanton Ženeva se prohlašuje za území, kde se nevyrobí ani nevyužívá atomová energie. „Hloupi“ Ženevané atomovou energii odmítli, zatímco „chytří“ Bělorusové zahájili výstavbu jaderné elektrárny, jelikož se rozhodli zkrotit a osedlat nukleárního koně.

Stoupám výš, přicházím do obytných čtvrtí, kde jsem nikdy předtím nebyl. Staré město, vybudované ve stylu strohé a skromné kalvinistické architektury, zůstalo napravo. Minul jsem městské muzeum, v němž je vystaven obraz Marca Chagalla z jeho vicebského období, pak malý pravoslavný kostelík. Ocitl jsem se ve čtvrti s lidovější zástavbou.

Řada červených bytových domů je orientována užší stranou do ulice. Žaluzie na všech oknech, podzemní garáže. Mezi domy rostou vysoké břízy, borovice a javory. Je vidět, že se tady o každý strom starají, že je nezapíchli do země jen tak nahodile. Mezi stromy se zelená pečlivě posekaný trávník. Je konec února a v Ženevě zrovna začíná jaro.

Všiml jsem si většího stromořadí vzadu za domy a zamiřil tam skrz jeden z dvorů. Asfaltová stezka mě nečekaně přivedla ke kostře staré gotické věže z bílého tesaného kamene. O několik metrů dále, za věží, začínal svah zarostlý stromy a křovím. Pod ním proudila po kamenech mělká, ale široká říčka.

Stál jsem na kraji strmého svahu a díval se na švýcarskou planinu, která se přede mnou rozprostírala na desítky kilometrů. V dále napravo se bělala sněhová čepice Mont Blancu.

Před stovkami let se odsud bystré oči hradních strážců dívaly dolů na stáda vykrmeného skotu, pasoucího se na zelených loukách, na žence s krátkými kosami v rukou, na kavalkádu jezdců a kočár, který vířil prach na cestě. Teď se dívám na asfaltové nitky silnic, po nichž se přesouvají auta jako z hračkářství, na betonové elektrické sloupy, na bílou stopu letadla na nebi.

Něco se změnilo. Něco se na této Zemi zásadně změnilo.

■ Vrátil jsem se na ulici a pokračoval v procházce. Minul jsem dvě čtvrti stejných bytových domů a ocitl se v části zastavěné stoletými vilami s šikmými, vlnitými červenými střechami. Vily byly obehnaný nenatřenými laťkovými ploty. Na dvorku před každým domem rostly jako pětipatrová budova vysoké, rozložité a husté borovice.

Proč někdo tyto domy zachoval, nenechal je zbourat a zničit, ani nepokácel tyto nepohodlné stromy? Proč nikdo nepostavil na tak drahé ženevské půdě nějaký elitní mrakodrap?

Sevřelo se mi srdce. V Minsku před mýma očima zbourali vilu Kupalichy, jak známi něžně říkali Uladzislavě, manželce velkého běloruského básníka Janky Kupaly. Její dům stál v Rumjancavově ulici, naproti našemu domu na náměstí Vítězství. Byl přímo před okny našeho bytu a za ním budova polského velvyslanectví. Na podzim, když ze starých stromů na zahradě kolem Kupališiny vilky opadávalo listí, byla vidět bílo-červená vlajka na nádvoří polské ambasády. A nesčetněkrát jsem si při pohledu na ni představoval naši národní bílo-červeno-bílou vlajku, kterou Lukašenko hned po nástupu do prezidentské funkce nahradil současnou červeno-zelenou.

Moje manželka sbírala podpisy obyvatel okolních domů proti výstavbě nové výškové budovy na místě vilky, postavené po válce pro Uladzislavu Lucevičovou. V prvních letech v ní sídlilo muzeum Janky Kupaly, kam chodili prakticky všichni běloruští literáti, kteří přežili stalinismus a válku s Německem. Uladzislava Francauna byla sama osobou legendární a pro běloruskou kulturu mimořádně významnou.

Petice nepomohla. Kupališinu vilu zbourali před našima očima. Proč jsem nevyšel s transparentem ven a neprotestoval?

Nedlouho poté zemřel minský starosta Paulav, později také hlavní městský architekt Belahorcav – zastánci zahušťování minské zástavby. Vilu zdemolovali, zahradu vykáceli a na jejich místě postavili neurčitou krabici na šest luxusních bytů s podzemní garáží. Kupališin dům se už vrátit nedá. Mladší obyvatelé Minsku ani nebudou vědět, že tady stávala budova důležitá pro běloruskou kulturu.

Ne, myslím, že to nebylo tím, že bych se tenkrát zalekl. Jen jsem se rozhodl nezačínat další boj souběžně s tím hlavním. Nemohu se přece plést do všeho. Je to nad lidské síly, nikdo by to nevydržel.

Kupališina vila už nestojí, zbyly jen svíravé vzpomínky.

■ Další den ráno jsme přišli do Paláce národů, kde probíhají zasedání Rady OSN pro lidská práva a nejrůznější další lidskoprávní akce. Na brífink věnovaný situaci v oblasti lidských práv v Bělorusku a Kolumbii se sešlo několik desítek lidí. Na brífinky obvykle chodí velmi rozmanité publikum – diplomaté, úředníci OSN, novináři i zástupci nevládních organizací. Tomu našemu přidávala na důležitosti účast zvláštní zpravodajky generálního tajemníka OSN pro problematiku obhájců lidských práv Margaret Sekaggye.

■ Mezi přítomnými jsem si všiml Ane Bondeové z norského Domu lidských práv, své staré kamarádky, která se hodně zasazovala za to, aby vznikl Běloruský dům lidských práv ve Vilnius. Ane mluví rusky, hraje na violu v orchestru v Oslu a hodně času tráví na jižním Kavkazu, kde s tamějšími kolegy pracuje na společných projektech. V roce 2005 jsme spolu s Ane a Berit z Norského helsinského výboru pracovali jako pozorovatelé u parlamentních voleb v Ázerbájdžánu. Tam jsem ji naučil jíst kaki, šťavnaté a voňavé plody s natolik tenkou a jemnou kůžičkou, že prská, jen co na ni člověk sáhne. Od té doby mi pokaždé, když se na podzim dostala do Baku, poslala zprávu: „Jsem v Baku, jím kaki.“

■ Jako první na brífinku vystoupila zvláštní zpravodajka OSN. Mluvila pouze o Kolumbii, o Bělorusku neřekla ani slovo. To mě trochu zklamalo. Pak vystoupil kolumbijský právník.

Situace v Kolumbii nebyla jednoduchá. Vraždy občanských aktivistů i odborových činitelů, levicoví partyzáni v džungli, pravicové eskadry smrti. Něco málo jsem o tom věděl od Lui-se, bojovníka za lidská práva z Kolumbie a generálního tajemníka FIDH, který strávil pět let v Belgii jako politický uprchlík a před rokem se přece jen vrátil do rodné země, i když se ho předtím několikrát pokusili zabít.

Ve svém vystoupení jsem mimo jiné požádal zvláštní zpravodajku pro problematiku ochránců lidských práv, aby věnovala jejich situaci v Bělorusku větší pozornost a také aby se obrátila na běloruské představitele s návrhem, že navštíví Běloruska. Laskavě se na mě usmála, ale nic konkrétního neslíbila.

V diskuzi po našich vystoupeních se slova ujala Ane. Mluvila o běloruských problémech a zopakovala návrhy, které jsem adresoval zvláštní zpravodajce. Ta se tentokrát neusmála. Zřejmě si uvědomila, že znepokojení nad osudem běloruských obránců lidských práv a situací v lidskoprávní sféře v Bělorusku má mezinárodní ohlas a nelze nad tím jen tak mávnout rukou.

■ Po brífinku jsem poděkoval Ane za podporu. Zastavili jsme se v kavárně Paláce národů, slavné Le Serpent, kde probíhají všechny neformální schůzky a jednání. Tam jsem ke své radosti spatřil Souhayr Belhassen, prezidentku FIDH. Souhayr zářila štěstím. V jejím rodném Tunisku právě propukla „jasminová revoluce“. Národ se vzbouřil a autoritativní prezident bin Alí musel ze země uprchnout.

Revoluce vypukla naprosto nečekaně jak pro intelektuální elity Tuniska, tak pro politiky Evropské unie i pro Francii, s níž Tunisko pojí silné kulturní a historické vazby. O to radostnější bylo toto překvapení, které ukázalo nezadržitelnou touhu Tunisánů po svobodě.

Objali jsme se. Cítil jsem spolu se Souhayr upřímnou radost. Konečně se stalo skutečností, o čem snila a pro co pracovala mnoho let. V roce 2007 na pozvání *Vjasny* navštívila Souhayr Bělorusko. Před odjezdem mi v rozhovoru několikrát zopakovala, že to, co vidí u nás, jí velmi připomíná situaci v Tunisku.

Dali jsme se do řeči i teď. Vyprávěl jsem jí o výsledcích své návštěvy a o situaci v Bělorusku. Navrhla, abych za dva týdny navštívil Tunisko. Připravovala se tam velká konference lídrů tuniských nevládních organizací, první svého druhu po revoluci, s účastí předsedy Evropského parlamentu Jerzyho Buzka.

Souhlasil jsem. Byl jsem rád, že budu moct do Tuniska přijet a vystoupit na tamější konferenci.

11. ZÁŘÍ 2012 (PODLE RAZÍTKA), NÁPRAVNÁ KOLONIE Č. 2, BABRUJSK

Po setkání se Souhayr v Ženevě jsem se vrátil do Minsku. O dva týdny později, 15. dubna, jsem vyrazil z Minsku do Vídně, z Vídně do Paříže a z Paříže do hlavního města Tunisu. Konference, které jsem se měl účastnit, nesla název *Demokratická tranzice v Tunisku*. Připravovala se diskuze o cestách přechodu k demokracii a o možných vítězstvích a porážkách. O „vítězstvích“ měli promluvit hosté z Polska, „porážky“ a Bělorusko jsem měl představit já.

Zatímco na minských trávnících ještě ležel sníh, v Tunisku už končilo jaro, přes den tam bylo 22 stupňů. Za dřívějšího režimu neexistovala v této menší středomořské arabské zemi téměř žádná nezávislá média, konaly se vládou zrežirované „volby“ a aktivisté z nevládních organizací byli pod neustálým tlakem, zejména ze strany silových rezortů. Dřívější představitelé tuniského státu – nehmle na autoritářský režim a absenci občanských a politických svobod v zemi – udržovali poměrně dobré vztahy s Evropskou unií díky strachu evropských politiků z radikálních islamistů. Když nechcete vycházet s námi, tvrdili, budete muset vycházet s islamisty.

Kulturní, společenské a civilizační styky především s Francií zároveň třibily tuniské demokratické elity, které byly poměrně početné, orientovaly se na evropské hodnoty a byly dobře připraveny na demokratické změny. Tisíce mladých Tunisánů studovaly ve Francii a Itálii, francouzština byla pro mnohé druhou mateřštinou.

Nikoliv náhodou se prezidentkou FIDH stala novinářka, předsedkyně tuniské Ligy lidských práv Souhayr Belhassen. Duševně a profesně byla zcela připravená postavit se do čela federace spojující zhruba dvě stě lidskoprávních organizací z celého světa. Šíře jejích názorů, její energie, inteligence, bystrý rozum a schopnost hledět kupředu se staly dobrým impulzem pro rozvoj FIDH v posledních letech.

Seděli jsme ve velkém sále zaplněném občanskými aktivisty, kteří sem přijeli ze všech koutů Tuniska. Byli mezi nimi obránci lidských práv, aktivistky ženských organizací, odboráři, blogeri... zkrátka pestrá společnost. Složení publika mi připomínalo fóra našeho Shromáždění demokratických nevládních organizací.

Pozorně jsem se díval do jejich tváří, snažil jsem se zachytit tón jejich rozhovorů. Dva zdejší tlumočníci, kteří mi střídavě překládali z arabštiny do ruštiny, byli rozpačití, protože v jejich dosavadní tlumočnické slovní zásobě se nenacházela slova, která dnes zněla z úst hovořících.

V očích a chování účastníků konference jsem si všiml dvou hlavních emocí. Zaprvé, ještě si nezvykli na to, že zvítězili. Sem tam se v této společnosti projevovala za desetiletí vypěstovaná zdrženlivost v rozhovoru, opatrnost v gestech a chování. A zadruhé naprostý opak – mimořádný zápal a emoce, jako kdyby sem přišli rovnou z demonstrace a nestihli se uklidnit a zchladit. Toto zvláštní spojení jen zdůrazňovalo, jak čerstvé byly změny.

Opojné víno vítězství šumělo v očích vystupujících, kteří mluvili o aktuálních a důležitých problémech, s jejichž řešením bylo potřeba neodkladně začít: příprava nové ústavy, potíže v soudnictví, nutnost změn v konzervativních armádních a silových strukturách, hospodářská situace v zemi, která se stala rozbuškou revoluce, a také očekávání jednotlivých vrstev obyvatelstva v souvislosti s reformami.

Emotivně a uvolněně jsem se nechal unést touto medově sladkou atmosférou změn. Mluvil jsem o tom, že tito lidé – občanští lídři a aktivisté – nesmějí usnout na vavřínech, protože demokratické změny nepřicházejí samovolně, ale jsou důsledkem intenzivní dennodenní práce. A že tuto práci musí odvést sami, protože nikdo jiný to za ně neudělá.

„Musíte zapomenout na spánek a odpočinek,“ řekl jsem jim, „a pracovat čtyřicet hodin denně. Jinak přijde reakce.“

Popsal jsem smutný historický osud, který v posledních dvaceti letech potkal Bělorusko. Získalo nezávislost, ale demokratické reformy začátku 90. let byly nesmělé a polovičaté a neměly nezvratnou povahu. Konzervativní část bývalého vedení země se dokázala přeskupit a spojit se s novým vůdcem. Výsledkem bylo zhroupení se od demokratických změn zpátky, které trvá už přes patnáct let. Stalo se to proto, že demokratické síly si vydechly, mnozí si mysleli, že změny jsou nezvratné, ale mýlili se.

Popisoval jsem to samozřejmě dost schematicky, mluvil jsem k lidem, kteří o Bělorusku věděli jen málo nebo vůbec nic, ale hlavní imperativ – neztrácejte pozornost, číňte se a neusínejte na vavřínech – se mi myslím podařilo sdělit.

Také jsem doporučil, aby s chladnou hlavou a čistou myslí analyzovali a projednali všechny případy porušování lidských práv za minulého režimu bez ohledu na to, kolik času a námahy to bude stát. Spravedlnost musí zvítězit, hrdinové, mučedníci a zrádci musí být nazváni pravými jmény. Bude to jeden z důvodů, který zabráni protagonistům starého systému vrátit se k moci.

Měl jsem ještě jeden nápad, který jsem chtěl realizovat během této konference. Hned první den po příletu jsem požádal Souhayr, aby tlumočila organizátorům mou prosbu o schválení provolání k běloruskému lidu jménem účastníků konference. Byl jsem toho

názoru, že v době beznaděje a všeobecného šílenství v Bělorusku by takové provolání bylo velmi prospěšné. Souhayr si mě s pochopením vyslechla a slíbila, že se o to pokusí.

Na konferenci vystoupila menší sympatická žena. Vysvětlili mi, že je to jedna z nesmiřitelných odpůrkyň bývalého režimu bin Alího, občanská aktivistka, která prošla vězením. FIDH uspořádala ve Francii kampaň za její osvobození. Ted' je členkou komise pro přípravu nové tuniské ústavy a má zde navrhnout schválení provolání k Bělorusům.

Žena mluvila o aktuálních problémech Tuniska a o důležitosti toho, aby se nezničily a neskrývaly archivy tajných služeb, a pak zmínila Bělorusko. Její řeč byla emotivní a rozhodná. Navrhla podpořit demokratickou část běloruské společnosti provoláním jménem účastníků konference a řekla, že by to bylo velmi důležité a symbolické gesto ze strany mladé tuniské demokracie, které se podařilo porazit autoritativní režim. Na konci svého vystoupení poeticky prohlásila, že „Ales, který je dnes mezi námi, se při své práci v Bělorusku vystavuje nebezpečí. Ale kdyby běloruský režim Alese pronásledoval, Tunisko se za něj rázně postaví.“

V okamžiku, kdy mi přeložili tuto větu, jsem se usmál. To prohlášení se mi zdálo přehnaně emotivní. Ted' si říkám, že při pohledu na mě možná něco tušila, vycvičeným okem nedávné vězeňkyně viděla mou brzkou budoucnost.

Provolání bylo schváleno jednohlasně a s hromovým potleskem.

 V průběhu konference jsem měl dvě další zajímavá setkání. První a kratší bylo s předsedou Evropského parlamentu Jerzym Buzkem. Představil nás polský velvyslanec v Tunisku, s nímž jsem se o přestávce seznámil a prohodil pár slov o běloruské situaci. Jerzy Buzek je starý „solidarista“, zkušený a znalý politik, který se dobře orientuje v běloruských otázkách. Mluvili jsme spolu doslova několik minut před jeho vystoupením na konferenci. Řekl jsem, že demokratická veřejnost v Bělorusku očekává pomoc od Evropské unie. Odpověděl mi, že Evropská unie je odhodlaná důrazně podporovat lidská práva v Bělorusku. A to bylo nejpodstatnější.

Nikdy jsem se neostýchal požádat o pomoc ve prospěch občanských a politických práv v Bělorusku. Zaprvé, o tu pomoc nežádám pro sebe osobně. Zadruhé, je potřeba vědět, že podpisem mezinárodních smluv demokratické země deklarovaly, že jsou připraveny poskytnout tuto pomoc zemím a společnostem, které ji potřebují, kdekoliv na světě. Zatřetí, v mezinárodních vztazích to chodí tak, že dnes někdo pomáhá vám a zítra budete pomáhat vy. Taková pomoc totiž zvyšuje důvěru mezi národy, přispívá k mezinárodní stabilitě, k otevřenosti a nakonec i prospívá lidské dimenzi v donorské zemi. Poláci, kteří prožili několik desetiletí útlaku ze strany totalitní komunistické vlády, si velmi dobře uvědomují hodnotu mezinárodní solidarity. Proto jim není nutné cokoli vysvětlovat.

Druhá schůzka se konala během druhého dne konference. Šlo o setkání s ministrem zahraničních věcí Tuniska. O přestávce nás Souhayr představila. Byl to inteligentní a usměvavý diplomat se vzpřímeným držením těla, neobvyklým v jeho starším věku. A byl to Souhayrin starý přítel, který uměl rusky, neboť kdysi, ještě v dobách Sovětského svazu, působil v Moskvě jako velvyslanec. Později byl z Ministerstva zahraničí propuštěn za příliš liberální názory.

Jazyková bariéra tedy mezi námi nebyla a za deset minut jsme si toho stihli říct hodně. Požádal jsem ministra, aby vyvíjel tlak na běloruské partnery, především v OSN, s požadavkem plnění mezinárodních povinností v lidskoprávní oblasti. Doporučil jsem tuniskému Ministerstvu zahraničních věcí, aby se při stycích s Běloruskem drželo pozice definované Evropskou unií. Toto doporučení bylo pochopitelné, protože EU byla největším strategickým partnerem Tuniska.

Ministr souhlasil a slíbil mi, že to splní. Popřál jsem jeho národu úspěšné budování demokratické společnosti. Každý pozitivní výsledek transformace autoritářského režimu je dobrým příkladem pro další nesvobodné národy. Vřele jsme se rozloučili.

■ Moje setkání s tuniským ministrem zahraničí mělo pokračování. O dva měsíce později přijel do Tunisu na oficiální návštěvu generální tajemník OSN Pan Ki-mun. Při rozhovoru s ním se ministr zmínil o našem setkání a zeptal se generálního tajemníka, zda se otázce zastavení represí a porušování lidských práv v Bělorusku věnuje dostatečné úsilí. Pan Ki-mun musel být poněkud zaskočen. Nicméně ten dotaz byl vážný a vyžadoval vážnou odpověď.

■ Druhého dne konference jsem měl o polední přestávce trochu času, abych vyšel ven a podíval se kolem. Hotel, v němž se konference konala, stál na pahorku, v dálce byla vidět modrá hladina moře. Pražilo slunce, nebem se toulala lehká oblaka. Procházel jsem se klikatou stezkou po hotelové zahradě. Pomalu odkvétaly různobarevné tulipány, svěžestí a čistotou zářily bílé narcisy. Přišel jsem k malému amfiteátru. Kolem ležely kusy antických sloupů, které vytvářely uměleckou instalaci a připomínaly dlouhou historii Tuniska.

Poblíž dnešního Tunisu leželo Kartágo, nejmocnější město severní Afriky a úhlavní nepřítel Říma. Odsud slavný Hannibal po desetiletí dráždil římské impérium a tímto směrem ukazoval římský senátor Cato starší přes Středozevní moře, když vyzýval Římany: „Kartágo musí být zničeno!“

Z těchto míst pochází známý křesťanský teolog Augustin.

■ Na prohlídku přece jen zničeného Kartága jsme bohužel neměli čas. Pouze dalšího dne mi zbývaly tři volné hodiny, a tak jsem neodolal a vydal se po obědě z hotelu, kde jsme byli ubytováni, směrem do starého města.

Prošel jsem několik čtvrtí vybudovaných začátkem 20. století v marockém stylu, bohatě zdobených tvarů, až jsem uviděl zdi starého města. Vstoupil jsem do tmavé, ponuré brány a ocitl se v něm.

Hned za bránou začínala městská tržnice. Přízemní patra všech domů byla obsazena malými krámkami s nejrůznějším zbožím – autodíly, nábytkem, koberci, bižuterií, oblečením či obuví. Pulty s ovocem a zeleninou tvořily dlouhé řady uprostřed ulic.

Všiml jsem si hrnčířského krámku, vešel dovnitř a koupil si hliněný džbánec ve tvaru připomínajícím antickou amforu. Pak jsem se zastavil před kavárnou a dal si jakési pečivo s karbanátkem a cibulí, polité pálivou omáčkou. O něco dál jsem vypil sklenici pomerančové šťávy, vymačkané přímo před mýma očima.

„Odkud jsi?“ zeptala se dívka, která obratně zpracovávala pomeranče.

„Z Běloruska,“ řekl jsem.

„Minsk?“ upřesnila.

„Ano, Minsk,“ usmál jsem se na ni.

Odkud může prostá trhovkyně ze starého Tunisu znát moje město? Laskavě se na mě usmála.

Úsměv vypovídá o našem úmyslu, o naší náladě. Úsměv je pro lidské vztahy něco jako heslo. Bělorusové jsou zdrženlivý národ a málokdy se usmějí jako první. A to je škoda.

V úzkých ulicích starého města nebyli žádní turisté, zřejmě je odradila nedávná revoluce. Byl jsem snad jediný turista-zevloun, jako první špaček, který sletěl na zasněženou a ještě zmrzlou zem, a lidé si mě se zájmem prohlíželi... Usmíval jsem se na ně. Svým úsměvem jsem zdravil tuniský národ, jenž uskutečnil onen zázrak – „jasminovou revoluci“. Tento krotký a nesmělý národ, který se podle Souhayriných slov velmi podobá Bělorusům.

8. ZÁŘÍ 2012, NÁPRAVNÁ KOLONIE Č. 2, BABRUJSK

V dubnu 2011 jsem v rámci skupiny Bělorusů dostal pozvání do Parlamentního shromáždění Rady Evropy (PACE) ve Štrasburku. Ve skupině byli dva příbuzní politických vězňů, čtyři obhájci lidských práv a jeden politolog z univerzitního prostředí. Politici mezi námi nebyli.

V té době se měl zasedat politický výbor PACE, který je politickým orgánem rady. Jednou z otázek, kterou měl výbor projednat, bylo dodržování lidských práv v Bělorusku. Byli jsme pozváni, abychom na tomto zasedání vystoupili.

■ Provincie Alsasko, jejímž centrem je Štrasburk, byla po staletí jablkem sváru mezi Francouzi a Němci. Po druhé světové válce nakonec Alsasko připadlo Francii. Ale Alsasané dodnes doma mezi sebou mluví německy.

Ve starém Štrasburku vytiskl Gutenberg první evropskou knihu. Byla to Bible v němčině. Při své práci na překladu a tisku Bible v běloruštině se tímto dílem inspiroval Francysk Skaryna¹¹⁸. Přestože jazykem oficiálního školství a komunikace se státními institucemi je nyní ve Štrasburku francouzština, místní kultura, způsob života a koneckonců i kuchyně jsou převážně německé.

K zachování zdejší jedinečnosti přispělo také to, že hranice mezi Francií a Německem dnes neexistuje. Právě s ohledem na spornou povahu Alsaska a Štrasburku byla tady umístěna sídla evropských institucí. Štrasburk se stal symbolem toho, že éra územních sporů a válek ve staré Evropě skončila.

■ Den před odletem do Štrasburku jsem si rezervoval ubytování. Hotel se nacházel za městem, v příměstské vesnici, přesně na opačné straně od komplexu budov Rady Evropy. Abych se tam dostal, musel jsem absolvovat cestu přes celé město. Nevím, jak se mi to tak šikovně podařilo, ale na jakékoliv změny už bylo pozdě.

■ Přijeli jsme k železniční stanici ve Štrasburku, vystoupili z autobusu, rozloučili se do dalšího dne a zamířili různými směry. Moje cesta vedla za budovu nádraží a dál po mostě přes malou, ale rychlou říčku.

Za říčkou mě ulice zavedla na předměstí, které se skoro nelišilo od samotného města. Chvilku jsem studoval mapu, než jsem našel příslušnou ulici, ale nakonec jsem do ní zabočil a po úzké, točité dlážděné cestě došel ke svému hotelu.

Můj pokoj byl v posledním, čtvrtém patře s mansardovou střechou. Vytáhl jsem žaluzie a otevřel okno. Kolem vládlo naprosté ticho, žádný hluk z aut, žádný lidský šum, jen špičaté střechy okolních domů a věž vesnické zvonice. Někde v dálce se ozývali špačci a jejich štěbetání pouze zdůrazňovalo křehké okolní ticho. Dobrý den, Štrasburku!

■ Po večeri jsem se chystal připravit si zítřejší vystoupení, když jsem dostal zprávu od manželky: „Teroristický útok v metru v Minsku, jsou tam mrtví.“

118 Francysk Skaryna (běl. Францыск Скарына, 1490–1551) – běloruský vzdělanec, humanista, překladatel Bible a zakladatel běloruského knihtisku.

Hned jsem zavolal domů a přesvědčil se, že zpráva byla pravdivá. Patnáct minut před výbuchem manželka projížděla ve vagonu metra stanicí *Kastryčnickaja*, kde se to stalo.

Zapnul jsem notebook, abych se podíval na internet. Měl jsem spoustu otázek, ale nenacházel jsem žádné odpovědi.

Tohle je to naše klidné Bělorusko. Po vesnické idylce ve Štrasburku nezbyla ani stopa. Spánek by ten tam.

■ Vybavil se mi výbuch v Minsku během oslav Dne města v roce 2008, po kterém byly zatčeny desítky bývalých i současných aktivistů z nevládních organizací a demokratických stran a v jejich bytech proběhly policejní prohlídky. Drželi je ve vazbě deset dnů a pak propustili bez jakýchkoliv obvinění. Státní aparát tehdy výbuchu využil k preventivnímu zastrašení svých oponentů. Nebylo těžké si představit, jaký dopad na činnost běloruské demokratické opozice může mít teroristický útok v metru.

Pozdě do noci jsem brouzдал po internetu, hledal jakékoliv informace týkající se útoku, prohlížel si děsivé fotografie. Usnul jsem s těžkou myslí a až dlouho po půlnoci.

■ Další den ráno jsem pěšky vyrazil k areálu Parlamentního shromáždění Rady Evropy. Zase jsem prošel úzkou uličkou a vyšel na širší silnici, kudy jezdí autobusy z nádraží. Nechtělo se mi čekat na autobus, radši jsem absolvoval celou cestu po vlastních.

Opět jsem přešel po mostě a na břehu řeky jsem zahlédl tři přívěsy, auta, rozdělaný oheň a dvě Romky, které na něm připravovaly nějaké jídlo. Uvědomil jsem si, že je to menší romské tábořiště v moderním pojetí, kde jsou koně a povozy nahrazeni osobními auty a karavany.

Minul jsem nádraží a několik čtvrtí za ním a pokračoval po nábřeží řeky, na jejímž druhém břehu leží staré město. Tomu dominují vysokánské věže štrasburské katedrály, skutečné perly gotické architektury. Po každých 200 nebo 300 metrech říčku přetínají mosty.

Mapa mi napovídá, že cesta po nábřeží mě přivede ke správné budově. Kolem projíždějí cyklisti, někteří z nich – v oblecích a kravátách a s nohavicemi sepnutými kolíčky – jedou do práce. Lidé se procházejí se psy. Na břehu řeky, porostlém zelenou trávou, odpočívají kachny, které vylezly z vody.

Konečně jsem dorazil do cílové čtvrti výškových budov ze skla a betonu. Tyto moderní architektonické kolosy sousedí se čtvrtí rodinných domků. Architekti se nesnažili starousedlickou obytnou čtvrť zbourat, srovnat ji se zemí, ale naopak, tímto kontrastem jen poukázali na to, že práce evropských struktur je blízka běžnému lidskému životu v rodinných domcích.

Ta cesta se mi líbila. V dalších dnech jsem také chodil z hotelu do centra pěšky.

■ Před vstupem do budovy na nás čeká Peter. Je zaměstnancem oddělení, které zajišťuje cesty a přijetí nejrůznějších delegací a hostů Rady Evropy.

Na ráno prvního dne jsme měli naplánovaná vystoupení na politickém výboru PACE. Byl jsem jedním ze tří členů naší delegace, kteří měli ten den vystoupit s projevem. Všichni jsme byli zasaženi zprávou o výbuchu v metru. Od rána jsem nemyslel na nic jiného, mluvili jsme také jen o tom, kdo to mohl provést, za jakým účelem a jaká reakce státních orgánů se v této souvislosti dá očekávat.

Než jsme dostali jmenovky, vyjeli do správného patra a přešli dlouhou chodbou k sálu, kde mělo probíhat zasedání politického výboru, přiblížil se okamžik zahájení. Vstoupili jsme do sálu, kde už čekalo hodně poslanců.

■ Připomenu, že Shromáždění Rady Evropy se skládá z poslanců národních parlamentů členských zemí Rady Evropy. Bělorusko je jedinou zemí z celého evropského kontinentu, která není jejím členem.

Po „ústavním převratu“ v roce 1996 a rozpuštění legitimního parlamentu byly v ústavě provedeny změny, které podstatně posílily pravomoci exekutivy. Zmizelo nezávislé soudnictví, zákonodárna moc byla oslabená. V důsledku toho Bělorusko přišlo o status pozorovatelské země a vstup do Rady Evropy se pro ně uzavřel. V posledních letech byly podmínky obnovení statusu pozorovatelské země následující: zrušení trestu smrti, svobodné fungování nevládních organizací, svoboda nezávislých médií a svobodné volby.

Ačkoliv Bělorusko není členem Rady Evropy, tato instituce mu vždy věnovala velkou pozornost jako evropské zemi, která vinou určitých okolností dočasně zůstává za jejími zdmi. Každoročně v Radě Evropy probíhala jednání o situaci v Bělorusku, byl jmenován zvláštní zpravodaj, existovala poslanecká skupina pro Bělorusko. To, že se ono samotné neúčastnilo práce Rady Evropy, vnímali poslanci spíše jako historický paradox.

■ Lidé, před nimiž jsme měli vystoupit, se v běloruské problematice většinou orientovali. Poslance samozřejmě zajímal a znepokojoval situace v oblasti občanských a politických svobod, která nastala v Bělorusku po událostech 19. prosince 2010.

Před vystoupením jsme se doslova za minutu dohodli a rozdělili si témata. Věděl jsem, o čem budu mluvit, neboť za poslední tři měsíce jsem to vícekrát přednášel v různých variantách. Hlavní výzvou pro mě bylo stihnout říct všechno podstatné během osmi minut, které jsem měl k dispozici.

Na konci svého projevu jsem vyzval parlament Rady Evropy i parlamenty jednotlivých zemí, aby všemi legálními způsoby usilovaly o propuštění politických vězňů.

Nebyl jsem s projevem příliš spokojen. Bylo těžké se na něj soustředit. Ta špatná zpráva z Minsku mě vyvedla z míry. Právě jí jsem začal svoje vystoupení a řekl, že jsme ohromeni tím, co se stalo, a netušíme, co mohlo vést k tomuto teroristickému útoku.

Můj projev vyzněl dost pochmurně, možná dokonce nekompromisně. Nešlo vyzývat Radu Evropy k dialogu s běloruskou vládou. Na všechny dosavadní dotazy jednotlivých zemí, Evropské unie, Rady Evropy, OBSE či OSN odpovídalo Bělorusko zarytým mlčením anebo zlostně odsekávalo a obviňovalo Evropu ze zasahování do vnitřních záležitostí svrchovaného státu. Bylo naprostou nutností, aby evropské země zaujaly tvrdý a koordinovaný postoj, který by se projevil v kategorickém odsouzení toho, co se dělo v Minsku během voleb a po nich.

■ Před zasedáním nás Peter varoval, že přítomni budou také Bělorusové z naší delegace při Radě Evropy. Poslední dva nebo tři roky udržovaly rada a běloruská vláda poměrně aktivní styky. Běloruští úředníci jezdili do Štrasburku, účastnili se seminářů, v Minsku na univerzitě bylo otevřeno informační středisko Rady Evropy, s Běloruskem se jednalo o podpisu řady úmluv všeobecného rázu. Proto tady byla běloruská delegace, která podle Peterových slov měla v budově i vlastní kancelář.

Když jsem mluvil o výbuchu v metru, vyjádřil jsem své obavy, že režim může tento čin použít jako záminku k pronásledování opozičních aktivistů.

Po mně vystoupila kolegyně, která Radu Evropy vyzvala k ucelenějšímu postoji vůči běloruským problémům. Manželka politického vězně promluvila o problémech, s nimiž se setkali vězni a zejména její manžel – o mučení vězňů v „amerykance“, o ztíženém přístupu k právní pomoci a o propouštění advokátů.

Měl jsem dojem, že naše projevy poslance zasáhly a zapůsobily na ně. Byly různé: založené na faktech a číslech, emotivní a lidské. Dokonce se skromně odmícela ruská delegace, ačkoliv jsem od ní očekával kritickou reakci.

V mezinárodních strukturách se ruší a běloruští diplomaté a politici vždy navzájem podporují. Jak se říká, ruka ruku myje. Jenže co mohli říct, když pět kandidátů na prezidenta bylo vyšetřováno a šestý uprchl do zahraničí?

■ 9. ZÁŘÍ 2012, NÁPRAVNÁ KOLONIE Č. 2, BABRUJSK ■

Po vystoupení jsme měli schůzku se skupinou poslanců Rady Evropy, kteří spolupracovali s Běloruskem. Poté mě vedoucí skupiny, poslankyně Bundestagu za Zelené Marieluisse Beck, požádala, abych ještě chvíli zůstal.

„Dostáváme od vás informace,“ řekla mi, „a následně tady, na mezinárodní úrovni, přijímáme příslušná opatření, komunikujeme s vaší vládou, a přitom nemusíme mít strach, že nás za to zavřou. V Bělorusku se však za tyto aktivity, za svou práci, můžete dostat za mříže. Musíte postupovat uvážlivě a opatrně. Berte si příklad z *Amnesty International*.“

Odpověděl jsem, že *Vjasna*, stejně jako *Amnesty*, je nezávislou lidskoprávní organizací a nezávisle si určuje taktiku i strategii své činnosti.

„Zavřou vás a my zůstaneme bez informací,“ pokračovala poslankyně.

„Nebudeme sedět s rukama v klíně,“ odpověděl jsem jí. „Když nás zavřou, takový je náš osud.“

Tím náš rozhovor skončil. Oba jsme zůstali nespokojení.

■ Odpoledne jsme se setkali se skupinou poslanců zabývajících se vyšetřováním událostí 19. prosince. Přišel předseda skupiny, zástupce České republiky, a polský poslanec za sociální demokracii. Tato schůzka mě zklamala ještě více. Nabádali jsme je, aby co nejrychleji (uběhly už téměř čtyři měsíce) připravili zprávu o událostech 19. prosince, aby zkoordinovali svou práci se skupinou zabývajících se vyšetřováním stejných událostí, vytvořenou v rámci Moskevského mechanismu OBSE. Ze své strany jsme slíbili, že dodáme všechny relevantní informace a kontakty potřebné ke shromažďování faktů.

Poslanci se ovšem nenechali přesvědčit. Budeme schopní takový dokument připravit bez souhlasu běloruské vlády? Vpustí nás do Běloruska? Budeme moci shromáždit potřebné informace? A nakonec – neuškodí naše zpráva běloruské občanské společnosti?

Trpělivě jsme je přesvědčovali, že taková zpráva je potřebná, povzbuzovali jsme je, jak jsme jen mohli. Nakonec nás to vyčerpalo, vyměnili jsme si výmluvné pohledy a zmlkli. Po několikaminutovém tichu jsme se rozloučili.

„Proč vytvořili skupinu, která nic nedělá?“ rozhořčeně se zeptala manželka politického vězně.

Na tu otázku jsem jí neuměl odpovědět.

■ Dalšího rána jsme se setkali před vchodem budovy Rady Evropy a kolegové mi řekli, že Lukašenko den předtím vystoupil s projevem. Podrážděně a nervózně, takřka výhrůžně, mluvil o představitelích radikální opozice, kteří v době, kdy je země zahalena smutkem za oběti útoku v metru, šíří pomluvy a předvádějí ve Štrasburku tanec mezi mrtvolami. Toto vyjádření zaznělo ve zprávách několikrát na všech státních televizních stanicích. Týkalo se právě nás.

■ Ten den nás zase čekalo několik schůzek. Supěli jsme, ale nevzdávali to – všichni souhlasili, že tam nejsme na dovolené.

Nejzajímavější bylo setkání se zástupci Benátské komise, kterou jsme se snažili oslovit již od roku 2006. Zájem běloruských obhájců lidských práv se soustředil na to, aby tato komise Rady Evropy, složená z renomovaných právníků, prozkoumala a vydala stanovisko ohledně článku běloruského trestního zákoníku, který stanovuje odpovědnost za činnost pro neregistrovanou organizaci. Na základě tohoto článku, číslo 193 odst. 2, byli v roce 2006 souzeni aktivisté organizace *Partnerství*, která usilovala o pozorování předešlých prezidentských voleb. Podle téhož článku bylo odsouzeno několik aktivistů *Mladé fronty*¹¹⁹.

Kdyby Benátská komise uznala, že zmíněný článek neodpovídá mezinárodním normám, dostala by se běloruská vláda do poměrně překerní situace. Pak by se ten represivní článek musel z trestního zákoníku odstranit a spravedlivost odsouzení na jeho základě by vzbuzovala ještě větší pochybnosti.

Podle současných pravidel mohou projednání tohoto tématu v Benátské komisi iniciovat poslanci Rady Evropy. Proto jsme během všech předchozích setkání důrazně žádali poslance, aby s touto iniciativou přišli.

Měli jsme rozhovor s jednou z výkonných pracovnic Benátské komise. Zajímala nás možnost takového projednání a případný časový horizont. Potvrdila nám, že je to možné, a vysvětlila proceduru rozhodování.

S výsledky setkání jsme byli spokojeni. Pokud oslovení poslanci dodrží svůj slib, návrh bude předložen Benátské komisi, která k němu během roku vydá právní stanovisko.

■ Téhož dne se konala i památná a významná schůzka s generálním tajemníkem Parlamentního shromáždění Rady Evropy. Čekali jsme na něj v jeho kanceláři a povídali si s jeho poradcem a asistentem, asi pětatřicetiletým Rusem. Generální tajemník se neukazoval, poradce nám nabídl kávu a mluvili jsme o možnostech další spolupráce Běloruska a Rady Evropy. Jeho prognózy, ostatně stejně jako naše, byly pesimistické. Sotva se nějakým způsobem nastavily pracovní vztahy, bylo otevřeno informační středisko Rady Evropy v Minsku, probíhaly společné semináře – a po 19. prosinci se vše vrátilo zpět.

Podle jeho slov byli evropští politici unaveni z připravování optimistických plánů, protože běloruská strana tyto plány škrtila a házela do koše. Bylo jednodušší zaujmout jasně negativní postoj a čekat, až se v Bělorusku začne něco měnit.

¹¹⁹ Mladá fronta (běl. Малады фронт) – mládežnická opoziční politická organizace.

Měli jsme stejný názor: pouze změny v samotném Bělorusku mohou situaci změnit. Jako obhájci lidských práv však zároveň usilujeme o to, aby evropští politici neuplatňovali vůči Bělorusku dvojí měřítko. Nic totiž nepodkopává důvěru ve spravedlivost demokratické společnosti a nedemoralizuje ji tolik jako rozdílný přístup a rozdílné hodnocení týchž jevů a událostí. Jestliže se Bělorusko prezentuje a hlasitě se hlásí k evropským státům, má s k němu také přistupovat jako k evropskému státu.

Poradce generálního tajemníka souhlasil.

„Je pravda,“ řekl, „že když přijedu do Minsku, mám dojem, že je to evropské město. Mám mezi Bělorysy známé,“ pokračoval, „jsou to vzdělaní a pokrokoví lidé, i když v posledních letech se v našich rozhovorech objevil jeden nepříjemný prvek. Všichni jsme vzešli ze Sovětského svazu, ale když se bavíme neformálně, u piva, všichni Bělorysové jako jeden muž kritizují Rusko. Prý je v Rusku všechno špatně.“

Vyměnili jsme si pohledy a odmlčeli se.

■ Generální tajemník PACE konečně dorazil. Byl rozčilen a znepokojen kritickými slovy režimu na naši adresu. Řekl, že vystoupí s prohlášením a setká se s běloruskými zástupci při Radě Evropy, aby je upozornil na nepřípustnost našeho pronásledování.

■ Večer nás Peter pozval na návštěvu k sobě domů. Toho dne přijel do práce vypůjčeným minibusem. Po absolvování všech schůzek jsme do něj společně nastoupili a odjeli do příměstské vesnice, kde Peter bydlel i s rodinou v pronajatém domě. Ten nebyl velký, ale zato útulný: v přízemí byla prostorná kuchyně a obývací pokoj, v podkrovním patře ložnice a veranda s grilem. Dům měl menší dvorek, kolem dvou set metrů čtverečních trávníku, ohrazených živým plotem. Peterova manželka byla Slovinka, v rodné zemi pracovala v lid-skoprávní organizaci. Měli dva syny. Mluvili s nimi švýcarskou němčinou.

Žádné splnutí jazyků, říkal jsem si. Lidé uprostřed Evropy si udržují své dialekty, nestydí se za ně, nezapomínají, učí je své děti, protože si váží rodné řeči, uvědomují si její důležitost pro vlastní identitu. A my, Bělorysové, nejenže opouštíme dialekty, ale zanedbáváme i spisovný jazyk.

Pochutnávali jsme si na brambůrkách, oříšcích, grilovaných párcích a roštěnkách s pivem. Příštího dne jsme odlétali domů, program naší návštěvy skončil.

Peter se rozpačitě omlouval, že nás tato cesta dostala do ohrožení, a pak řekl, že pokud někdo z nás chce přečkat tuhle neklidnou dobu, může tak měsíc zůstat u nich doma. Se smíchem a žerty jsme mu poděkovali. Vracet letenky se nikdo z nás nechystal.

Večer mi na mobil zavolal přítel a kolega z *Vjasny* a řekl, že pro mě přijede na letiště.

■ Další den jsem přiletěl na minské letiště a bez jakýchkoliv problémů prošel hraniční a celní kontrolou. Čekali na mě moji kolegové. „Obávali jsme se, že tě hned na letišti zatknou.“ řekli mi. Jejich starost mě potěšila. Vypadalo to, že chvíle mého zatčení ještě neměla přijít.

■ 20. LISTOPADU 2012, NÁPRAVNÁ KOLONIE Č. 2, BABRUJSK ■

Na jaře 2011 uběhlo patnáct let od založení *Vjasny*. Už dvakrát jsem o tom psal ještě na svobodě a pokaždé mám pocit, že jsem neřekl všechno, že jsem zapomněl na něco podstatného, nejdůležitějšího. Slova napsaná na papíře obsahují útržky, fragmenty, vzpomínky na okolnosti a touhy. Z popisu se vytrácí duch *Vjasny*. Zůstávám zklamaný, protože se mi nedaří vystihnout atmosféru jejího početí. Udělat to bylo nakonec jednodušší než zprostředkovat ten elán, vír emocí a pocitů, který vyústil ve zrození *Vjasny*. Byl to důležitý a osudový okamžik jak pro mě, tak pro stovky kolegů a dalších lidí, kteří se větší či menší mírou podíleli na lidskoprávní činnosti ve *Vjasně*, společně s *Vjasnou* a vedle *Vjasny*.

Velký význam měla a stále má práce zaměřená na pomoc, shromažďování a šíření informací a na vzdělávací aktivity. Ale ještě větší a důležitější je symbolická, duchovní dimenze tohoto dítěte, které bylo počato z Černobylského průvodu v Minsku v roce 1996, z napadení demonstrantů a hromadného zatýkání. Jen co se *Vjasna* postavila na vlastní nohy, zbavilo ji Ministerstvo spravedlnosti v roce 2003 zákonného práva na existenci. Jenže ona nezemřela, vzchopila se a dychtivě, optimisticky se držela života a působila naplno během dalších nelehkých roků.

To, že *Vjasna* vydržela patnáct let v tak nepříznivých podmínkách, že obstála, ale nejen to, stala se z ní neaktivnější, ne kreativnější, nevlivnější a neznámější lidskoprávní organizace v Bělorusku, se dá se považovat za zázrak.

Největším zázrakem a základem *Vjasny* jsou lidé, kteří tu byli od začátku, kteří formovali tvář *Vjasny*, její ráz a specifika. *Vjasna* naštěstí není jediná organizace, která se může pyšnit patnáctiletým věkem a historií. Desítky a dokonce stovky dalších běloruských nevládních organizací mají za sebou dlouhou životní cestu plnou událostí.

Vjasna je jednou z mnoha dalších organizací, ale nachází se také v avantgardě, v popředí, tam, kde má být v souladu se svou ideou, svým smyslem a posláním. Za tu dobu jsme nejenže nezeslábli, nezchřadli, ne marginalizovali se – naopak, nabyli jsme zkušenosti, životaschopnost, kreativitu.

■ To jsou myšlenky, které mě ovládly v předvečer výročí. Už v roce 2010 v různých debatách vykristalizovalo několik bodů, které jsme chtěli uskutečnit před jubileem, do dubna

2011. Byla mezi nimi kniha rozhovorů s aktivisty *Vjasny*, kniha esejů a vzpomínek na práci ve *Vjasně*, na naši lidskoprávní činnost, fotografická výstava i řada akcí a setkání.

Já, který jsem stál u zrodu *Vjasny*, jsem možná jako nikdo jiný vnímal nezastavitelnost času. Těch patnáct let uběhlo jako patnáct dní. Cítil jsem nutkavou potřebu zafixovat to, co jsem zažil a co jsem za ty roky ve *Vjasně* získal.

Rozhovory jsme začali připravovat ještě v roce 2010, ale události 19. prosince 2010 vydání obou knih oddálily. Výstavu velkoformátových, v pěkných rámech zasazených fotografií mapujících patnáct let života a činnosti organizace jsme umístili na zdech své kanceláře. Její vernisáž jsme spojili s jubilejní recepcí pro diplomaty a novináře. Přišlo na ni pět velvyslanců a další diplomatičtí pracovníci zastupující velvyslance, kteří se nemohli dostavit.

■ Stručně (i když můj projev nebyl krátký) jsem tam popsal vývoj lidskoprávní myšlenky a hnutí lidskoprávních aktivistů v Bělorusku. Začal jsem druhou polovinou 18. století. Litevské velkoknížectví, společný stát Bělorusů a Litevců, toho času ve svazu s Polskem tvořilo Republiku obou národů. V naší mnohonárodnostní a nepochybně evropské a nábožensky pluralitní zemi se pěstovala mimořádně bohatá a na svoji dobu progresivní filozofie a společensko-politické myšlení.

V Bělorusku tenkrát naplno probíhalo uvědomování si lidského já a lidskoprávních hodnot v jejich moderním pojetí. Vznikaly teoretické filozofické traktáty věnované rovnosti lidí, zkoumala se další fundamentální lidská práva, předkládaly se teorie a plány na spravedlivější uspořádání společnosti. Směr občanského, duchovního a politického myšlení často udávali kněží inspirovaní idejemi lidské rovnosti, které hlásalo evropské křesťanství.

Rovnost všech lidí podporovali také příslušníci vyšších stavů, kteří se vzdělávali v Evropě. A nejen to. V ekonomice a školství Litevského velkoknížectví se prováděly změny v duchu osvícenství, reformátorství a nových ekonomických teorií. Slabost královské moci výrazně prospívala toleranci a volnomyšlenkářství.

Dá se říct, že v otázce chápání svobod, hodnoty lidských práv a aktivní propagace a šíření nových idejí v širokých kruzích vzdělané společnosti – a prostřednictvím vzdělanců ještě hlouběji a šířeji – šlapalo Litevské velkoknížectví jako součást Republiky obou národů na paty Francii, kde vypukla demokratická revoluce a byla schválena a vyhlášena *Deklarace lidských práv*.

„Virus“ volnomyšlenkářství potlačily v Republice obou národů sousední absolutistické a totalitní státy – Rusko, Prusko a Rakousko. Právě kvůli strachu, že se volnomyšlenkářství začne šířit, byla Republika obou národů rozdělena na tři části, což vedlo k okupaci

Litevského velkoknížectví ruským impériem. Tato událost zásadním způsobem změnila směr vývoje Běloruska a vtáhla je do nekonečného sledu ztrát a tragédií.

Povstání, která vypukla v Bělorusku v letech 1794, 1830 a 1863, měla osvobozenou a demokratickou povahu. Už v roce 1794, dva týdny poté, co se chopil moci ve Vilniusu, vyhlásil vrchní velitel povstaleckých vojsk Litevského velkoknížectví Jakub Jasiński historický akt – zbavení rolníků Běloruska a Litvy nevolnictví. Díky tomuto dokumentu, který nestihl vstoupit v plnou platnost, polovinu narychlo svolaného vojska tvořili rolníci, kteří s kosami v rukou šli do boje proti Moskvanům, aby bránili svou svobodu. Nevolnictví bylo tedy v Bělorusku poprvé zrušeno 65 let před stejným rozhodnutím v rámci ruského impéria.

Jsou známá slova vůdce povstání z roku 1863 Kastuse Kalinowského¹²⁰, která zakřičel těsně před svou popravou v roce 1864. Když byl v rozsudku nazván „šlechticem Kalinowským“, ohradil se: „Mezi námi šlechtici nejsou. Všichni jsme si rovni!“

Občanská a politická rovnost, stejná lidská práva pro všechny obyvatele Litevského velkoknížectví bez výjimek – toho se v roce 1863 dožadovali povstalci pro celý běloruský národ.

Ani ve 20. století Bělorusové nepřestali bojovat za rovnost a lidská práva. V zakládacích listinách Běloruské lidové republiky, vyhlášené v roce 1918, stát zaručoval dodržování základních občanských a politických práv na území obývaném Bělorusy.

Ve třicátých letech se běloruské politické strany v Západním Bělorusku ve svých politických programech oficiálně vyslovovaly proti trestu smrti. V poválečných letech měly podzemní běloruské mládežnické organizace za cíl vybudování nezávislého a demokratického Běloruska. V roce 1968 běloruští disidenti vystoupili proti invazi sovětských vojsk do Československa.

V důsledku boje za lidská práva se stovky Bělorusů staly v poválečném období oběťmi totalitních komunistických vlád, byli odsuzováni, posíláni do vyhnanství či jinak perzekvováni. Běloruský disident a bojovník za lidská práva Michas Kukabaka strávil osmnáct let v bláznivých nebo táborech a byl posledním vězněm svědomí, propuštěným z tábora v roce 1989.

V roce 1988 se v Minsku zformovala první běloruská lidskoprávní organizace *Martyraloh Belarusi* (Běloruské martyrologium). V 90. letech pak vznikla celá řada takových organizací. Z toho vyplývá, že vznik a působení *Vjasny* má logický historický kontext. Její zrod byl důsledkem velké potřeby lidskoprávní pomoci v běloruské společnosti po roce 1994.

Moje vystoupení před zahraničními velvyslanci bylo stručné, ale konceptuální. Ani sami nevíme, nakolik byli Bělorusové v minulosti zapojeni či integrováni do společných evropských procesů. Cizinci o tom vědí ještě méně. Tohle byl tedy začátek oslav patnáctin *Vjasny*.

120 Kastus Kalinowski (běl. Кастусь Каліноўскі, polsky Konstanty Kalinowski, 1838–1864) – běloruský spisovatel, obrozenec a revolucionář, vůdce povstání proti ruskému carismu v Bělorusku v letech 1863–1864.

Na jaře roku 2011 jsme se stačili sejít a oslavit naše výročí společně s regionálními aktivisty. Uspořádat setkání s kolegy v Minsku jsme už nestihli, i když jsme ho měli v plánu. Stejně tak jsme nestihli vydat dvě knihy, o kterých jsem se už zmínil. Kniha rozhovorů s aktivistou *Vjasny* nakonec vyšla v roce 2012, k šestnáctému výročí založení organizace.

Snad nejvýraznějším zlomem, který udělal symbolickou čáru za patnáctiletou historii *Vjasny*, byl příběh spojený s mým zatčením. Byla to událost, kterou jsme zdaleka neplánovali, ale která se stala určitým důsledkem a vrcholem naší práce. Na slabé se neútočí. Historie *Vjasny* není u konce, ta pokračuje dál.

NÁPRAVNÁ KOLONIE Č. 2, BABRUJSK

V květnu 2011 jsem zase jel do Moskvy. Dvanáctého května slavila Moskevská helsinská skupina 35 let od svého založení. Vznikla v roce 1975 po podpisu helsinských dohod mezi SSSR a západním světem a po založení OBSE. Každá strana těchto dohod měla na jejich uzavření vlastní zájem.

Pro SSSR bylo důležité dosáhnout uznání poválečných hranic a zmírnit závody ve zbrojení, neboť sovětské hospodářství nestačilo na šilené tempo nasazené Spojenými státy. Evropa fakticky souhlasila s okupací Pobaltí a části Finska spáchanou Sovětským svazem v roce 1940. Na oplátku získala větší bezpečí a klid ve vztazích s po zuby ozbrojeným Sovětským svazem.

Demokratická Evropa se bála komunistického moru. Napětí mezi NATO a blokem takzvaných „socialistických zemí“ v čele se Sovětským svazem bylo vysoké a každou chvíli se mohlo překloupat do ozbrojeného konfliktu. Už jen jeden detail, o kterém jsem se dozvěděl z rádia v době psaní těchto řádků, evidentně ukazuje na nejistotu a obavy evropských zemí. Zlatá rezerva SRN se uschovala v bankách Anglie a USA. Mít ji v Německu považovali západní Němci za nebezpečné.

Helsinské dohody byly tedy nutným kompromisem mezi dvěma politickými systémy. Ale využít je mohli také ochránci lidských práv.

Nápad zavést veřejný dozor nad plněním povinností v oblasti občanských a politických práv, formálně uvedených v helsinských dohodách, přišel od ruského disidenta, doktora matematicko-fyzikálních věd Jurije Orlova.

Byl to jeden z mnoha nápadů, které se rodily a rodí v kuloárech lidskoprávního prostředí. Podobných iniciativ za účelem dohledu nad dodržováním Ústavy SSSR, *Všeobecné deklarace lidských práv* a dalších mezinárodních smluv bylo zahájeno nespočet. Aktivisté

stále hledají prostředky, cesty a nástroje boje za demokratická práva a svobody, dožadují se, aby je státy a vlády dodržovaly.

Nápad Jurije Orlova byl mimořádně významný a měl úspěšnější (šťastnějším se dá nazvat stěží) osud. Tato forma lidskoprávního dohledu nad prací vlády, která byla v podmínkách tehdejší doby spojena s významnými projevy nenásilného odporu, se setkala s velkým ohlasem a podporou mezi sovětskými i evropskými disidenty.

Helsinské výbory začaly vznikat v Rusku, Litvě, Gruzii, Arménii, Ukrajině i v evropských zemích. V Evropě se zakládaly především proto, aby poskytovaly solidární pomoci disidentům v Sovětském svazu a dalších „socialistických“ státech.

V Sovětském svazu byli členové helsinských výborů objektem tvrdého pronásledování. Téměř všichni prošli vězením, nápravnými pracovními koloniemi nebo vyhnanstvím. Někteří byli zavřeni do psychiatrických léčeben, další byli nuceni emigrovat. Sedm let strávil v táborech a ve vyhnanství i samotný zakladatel Moskevské helsinské skupiny Jurij Orlov. K emigraci byla dotlačena Ljudmila Aleksejevová. Orlov a Aleksejevová, dnešní předsedkyně Moskevské helsinské skupiny, vydali skvělé knihy o dobách dramatického a na první pohled marného boje hrstky zoufalých a nerozumných troufalců proti mocnému a agresivnímu státnímu systému.

■ Někdejší zakladatelé a aktivisté Moskevské helsinské skupiny Jurij Orlov a Ljudmila Aleksejevová pozvali na oslavy jubilea své organizace také několik aktivistů z Běloruska. Máme s ruskými ochránci lidských práv dobré, přátelské vztahy a jejich pozvání jsme samozřejmě přijali.

Na jubilejní konferenci jsme měli příležitost setkat se a promluvit si s kolegy z mezinárodní lidskoprávní pozorovatelské mise, které úřady vyhostily z Běloruska a na několik let jim zakázaly vstup do země.

Shledal jsem se i s dvěma aktivistkami z regionálních ruských lidskoprávních organizací, s nimiž jsem se naposled viděl v Minsku. Vřele jsme se pozdravili. Naše setkání v Minsku bylo mnohem dramatictější.

■ Byl to květnový pátek. Večer jsem byl doma a stihl jsem si dát k jídlu skleničku koňaku. Naštěstí jen jednu, protože mi nečekaně zavolala kolegyně z *Vjasny* a řekla, že nedaleko mého bydliště, v Čyrvoné ulici, se policisti dobývají do bytu, kde se zamkly tři Rusky, příslušnice mezinárodní pozorovatelské mise. Bojí se jim otevřít a ptají se, co mají v dané situaci dělat.

„Dobře,“ řekl jsem, „za patnáct minut jsem tam.“

Popadl jsem žvýkačky, abych potlačil pach koňaku, nahmatal v kapse pas a poklusem vyrazil do Čyrvoné.

Když jsem se přiblížil k domu, před vchodem jsem uviděl postávat dva amapovce. Zastavil jsem se vedle nich, vytočil číslo ruských kolegyní uvězněných v bytě a zeptal se, jak to u nich vypadá.

„Vypnuli nám světlo,“ stěžovaly si, „a vyhrožují, že vyrazí dveře.“

Zavolal jsem kolegovi z *Vjasny*, abych se poradil, co teď můžeme dělat. Zdálo se, že nic moc, obzvlášť když jsem u sebe neměl žádné jiné doklady, a mohl jsem tedy zastupovat jen sám sebe. Rozhodl jsem se, že budu svědkem konfliktu mezi ruskými aktivistkami a policií tak dlouho, jak to bude možné. Moje přítomnost by mohla být pro policisty určitým zdržujícím faktorem.

Když amapovci slyšeli telefonní rozhovory, které jsem záměrně vedl v jejich přítomnosti, zeptali se mě:

„Kdo jste?“

„Ochránce lidských práv,“ odpověděl jsem pevným hlasem. „Jsem jejich kolega,“ ukázal jsem prstem na vchodové dveře, „ale místní, zdejší.“

Pokračoval jsem rozkazovacím tónem:

„Řekněte svému šéfovi, že jsem vyjednaváč.“

Amapovci si vyměnili pohledy a řekli:

„Vaše kolegyně odmítají otevřít policii.“

Pak se poradili přes vysílačku, dostali souhlas druhé strany a otevřeli dveře do budovy. Na schodech a odpočívadlech postávalo asi deset lidí v uniformách i v civilu.

„Kdo to je?“ zeptal se zřejmě nejvýše postavený policista mužů, kteří mě pustili dovnitř.

„Vyjednaváč,“ odpověděl jeden z nich.

„Vyjednaváč, vyjednaváč,“ šeptali si muži na schodech a ustupovali mi z cesty.

■ Kde jsem vzal to slovíčko „vyjednaváč“? Asi z nějakého amerického akčního filmu. Zdálo se, že policisté se dívali na stejné filmy. Vyrážet dveře a dělat rozruch se jim v pátek večer asi příliš nechtělo. Proto se chytili toho mého „vyjednaváč“.

■ Přiblížil jsem se ke dveřím a řekl jim, aby zapnuli proud, protože zvonek u dveří bez něj nefungoval. Zazvonil jsem a současně zatelefonoval obléhaným kolegyním, že stojím přede dveřmi a že se o tom mohou přesvědčit, když se podívají do špehýrky, a pak ať otevřou. Ženy se podívaly, zámeček zašramotil a dveře se otevřely.

Bez zaváhání jsem vstoupil. Za mnou vešlo několik policistů. Jeden z nich, uniformovaný, se představil jako zaměstnanec útvaru pro migraci obvodního oddělení Ministerstva vnitra a navrhl ženám, aby ho i s osobními věcmi následovaly na policejní oddělení.

Pozorovatelky nebyly první, koho potkalo podobné dobrodružství. Bylo jasné, že na policii jim sdělí, že dostaly zákaz vstupu do Běloruska, a budou vyhoštěny. Ženy si sbalily věci a pak jsme všichni odešli.

Dva amapovci, kteří stáli před domem, se mě z nějakého důvodu rozhodli iniciativně legitimovat. Třeba měli podezření, že jsem cizí státní příslušník – mluvil jsem totiž nějak divně, bělorusky. S jistotou jsem si sáhl do kapsy a vytáhl místo pasu červený průkaz Běloruské asociace novinářů... Je podobně velký jako pas, a tak jsem oba doklady nevědomky zaměnil. Ještě nepříjemnější bylo, že jsem kdysi nepolepil stránku s textem a razítkem průhlednou fólií, a údaje proto vybledly natolik, že se nedaly přečíst.

„Skvěle!“ s výhrušným optimismem v hlase řekl policista. „Budete muset jet s námi.“

„Když musím, tak musím,“ odpověděl jsem a sáhl do kapsy pro další žvýkačku. Ještě chybělo, aby zacítili koňakový dech. Dokazovat cokoliv dvěma silákům v policejních uniformách nemělo v dané situaci žádný smysl.

Najednou jeden z těch, co byli v civilu, mávl na policisty, ti mi vrátili opotřebovanou novinářskou průkazku a nechali mě být. Muž v civilu se mě zeptal:

„Tak co, Alesi Viktoraviči, slavíte patnáctiny *Vjasny*?“

„Ano,“ odpověděl jsem s mimovolným úsměvem. „Čtete naše stránky?“

„Pravidelně,“ řekl muž.

Byl to zřejmě příslušník KGB.

Policisti mezitím vyvedli moje ruské kolegyně na ulici a pokynuli jim, aby nastoupily do autobusu. Po nich nastoupili sami amapovci. Začal jsem ženám energicky mávat. Usmívaly se a také jemně mávaly. Amapovci se na mě dívali jako zlostní ovčáci, jako kdyby v duchu litovali: mít tě v rukou aspoň cestou na oddělení, dostal bys za vyučenou.

„Nemějte o ně strach,“ řekl mi muž v civilu.

„Kdyby něco, hned volejte, nenecháme vás v tom!“ zakřičel jsem na ruské kolegyně.

Autobus se rozjel a já jsem vyrazil domů. Přemýšlel jsem o rozhovoru s mužem v civilu. Jeho informovanost se mi vůbec nelíbila. Raději bych byl zadržen amapovci, než aby mě propustili na velitelské gesto neznámého člověka v civilu.

 A právě s dvěma z těchto odvážných žen jsme se znovu setkali v Moskvě na jubilejním večírku Moskevské helsinské skupiny.

Tehdy v Minsku je propustili až pozdě večer a v pasech měly razítka zakazující vstup do Běloruska. Noc strávily ve svém „kospiračním“ bytě a ráno odjely vlakem do Moskvy.

Ted' jsme si spolu zavzpomínali na jejich minské dobrodružství.

„Budu se muset k vám vrátit, aby mě zatkli, odsoudili a poslali do vězení, pak budu moci připravit kvalitní zprávu o podmínkách v běloruské ženské kolonii,“ řekla jedna z kolegyně.

„To radši ne,“ odpověděl jsem.

■ V Moskvě jsme strávili necelé dva dny. Další den večer jsme se museli vrátit do Minsku. Na večeri, po které jsme odjížděli na letiště, přišla šéfredaktorka webových stránek *Chartyja 97*¹²¹ Natallja Radzinová. Bylo to pro nás překvapením. Devatenáctého prosince, v den prezidentských voleb, byla Natallja zadržena a umístěna do vazební věznice KGB. Později byla podpisem zavázána k neopuštění rodného Kobrynu¹²². A pak zmizela z Běloruska, když z Kobrynu vyjela do Minsku na výslech a do cíle nedorazila. Jak jsme zjistili, uprchla do Moskvy a skrývala se tady. Ted' měla takovou chuť potkat známé z Běloruska, že přemohla strach a přišla na konferenci.

O několik minut později jsme se museli rozloučit a odjet. O našem setkání jsme samozřejmě nemluvili. Věděli jsme, že běloruské úřady se opakovaně dožadovaly povolení k zatýkání běloruských občanů i v Rusku. To byl případ anarchisty Ihara Aliněviče, kterého v Moskvě fakticky unesli a dopravili do Běloruska. Natallji Radzinové se později podařilo odjet z Moskvy do Litvy, kde mohla pobývat v relativním klidu.

■ Cestou z Moskvy jsem cítil roztrpčení. Proč je to naše milované Bělorusko tak nesmělé, zastrašené a utrápené? Copak je to za evropský fenomén? Žije si snad izolovaně od evropského světa, v nějaké pošetilosti nebo postsovětské skleslosti? Země a národ bez minulosti i budoucnosti, s pacifistickým heslem „jen aby nebyla válka“ v duši? Měl jsem těžké a ponuré myšlenky.

Duševně jsem si odpočinul na letišti, když jsem si v notebooku pročítal zatím naprosto neznámé básně mého zemřelého přítele a geniálního běloruského básníka Anatola Syse.

121 Chartyja 97 – občanské sdružení a informační internetový portál. Postupně se stal nejvýznamnějším opozičním zpravodajským portálem.

122 Kobryn (běl. Кобрын) – město na jihovýchodě Běloruska.

30. ŘÍJNA 2012, NÁPRAVNÁ KOLONIE Č. 2, BABRUJSK

Devátého května 2011 jsme spolu s mým přítelem a básníkem Eduardem Akulinem vyrazili do obce Haroškov, která leží na břehu Dněpru v Rečickém okrese nedaleko ukrajinské hranice, v rodišti našeho kamaráda Anatola Syse, kde jsme se měli setkat s jeho sestrou Tamarou.

Na podzim roku 2010, na konci října, se první neděli po dni narození Anatola Syse pořádala na dvorku jeho domu poetická slavnost na jeho památku. Byla to tradiční akce, která se konala od roku 2005 – data jeho úmrtí.

Autorem nápadu a hnacím motorem těchto literárních akcí byl Eduard Akulin. Společnými silami uvědomělých Bělorusů a příznivců poezie Anatola Syse jsme shromáždili peníze na pozoruhodný pomník na jeho hrob a na umístění pamětní desky na domě, kde se narodil. Každý rok se na literární akci na jeho počest sjíždějí Anatolovi přátelé a milovníci jeho poezie z Minsku, Homelu, Rečicy a dalších míst.

Akce se pořádá zásadně na úrovni občanské iniciativy. Ani jednou se jí nezúčastnili zástupci státu. Nikdy tu nebyla žádná podpora ze strany státních nebo místních orgánů – jen policejní auta a mlčenliví lidé v kožených bundách, kteří se v ten den vyskytují po obvodu vesničky Haroškov.

V roce 2010 Eduard stonal a necítil se dobře, proto nemohl do Haroškovu dorazit. Z Minsku přijeli básník a novinář Sjaržuk Sys, Anatolův jmenovec a krajan, a náš společný kamarád ze studentských dob. Začátkem 80. let jsme všichni – Anatol Sys, Eduard Akulin, Sjaržuk Sys a já – spolu studovali na Historicko-filologické fakultě Homelské univerzity. Sjaržuk, Eduard a já jsme byli ve stejném ročníku, Anatol byl o dva roky starší.

Byli jsme dobří kamarádi a drželi se pohromadě. Naše přátelství se zakládalo na lásce k Bělorusku, ke krásné literatuře, k běloruštině. Všichni tři moji přátelé jsou básníci. Na pamětní desce věnované Anatolu Sysovi je však napsáno „geniální básník“. A je to bez jakékoliv nadsázky pravda.

Anatol Sys je skutečně geniální běloruský básník konce 20. století. Dokázal důstojně navázat na tradici klasiků běloruské poezie, umělecky ji obohatit a rozvinout. Dosáhl nedsažitelné výše básníka a proročka, který mluví ve jménu běloruského národa o jeho nejdůležitějších a nejbolestivějších problémech. Jeho básně jsou výsostně umělecké a občanské. Dílo Anatola Syse je symbolem a odrazem nové vlny běloruského obrození 80. a 90. let 20. století.

V době, kdy se zdálo, že během předchozích desetiletí komunistický řád vyprázdnil běloruský národ a nechal ho definitivně vykrvácat, donutil ho zapomenout na vlastní

důstojnost, na svou historii a minulost, kdy se zdálo, že se Bělorusové definitivně proměnili na sovětské „mankurty“¹²³ bez vlastní identity – právě tehdy do popředí vystoupila nová generace aktivních, nadšených a talentovaných lidí, kteří se projeví v různých sférách veřejného života, v literatuře, vědě či politice.

Anatol byl nejvýraznějším poetickým hlasem naší generace. Proto v nás (a nejen v nás) jeho dílo a osobnost vzbuzuje takový respekt a úctu. Odešel v sedmačtyřiceti, ve věku, který jsme jako jeho mladší přátelé dnes už překonali.

■ V říjnu roku 2010, po literární akci na dvorku Sysovy chalupy, nám jeho sestra Tamara ukázala neroztříděné Anatolovy papíry. Byly mezi nimi stránky se strojopisnými básněmi a také sešit s nanečisto psanými rukopisnými texty. Když jsem do toho sešitu nahlédl a pak rychle prolístoval stránky napsané na stroji, zatajil se mi dech. Bylo to pro mě největší překvapení. Držel jsem v rukou štos stránek s neznámými básněmi mladého Anatola Syse!

Moje pocity se dají přirovnat snad jen k pocitům archeologa, který narazil na zlatý poklad, nebo k emocím historika umění, jenž objevil dosud neznámý obraz slavného malíře.

Kde se ty básně vzaly a jak se mohly zachovat? V době, kdy bydlel v Minsku, se Anatol nejednou nechal slyšet, že své rané básně spálil. Věřil jsem mu, protože před mými očima trhal a vyhazoval stránky s texty, které považoval za nezdařilé. A teď jsem si podle některých veršů, které si pamatuji z mládí, byl jistý, že jde o stejné básně z homelského studentského období.

V naprostém ohromení jsem vysvětlil Sjaržukovi, o jaké texty jde. První myšlenka, která mi napadla, jakmile jsem se vzpamatoval, byla: Ty básně by se mohly ztratit!

Totíž, zatímco jsme si prohlíželi nalezené papíry, milá a hodná Anatolova sestřička Tamara nám řekla, že jeden sešit s rukopisnými básněmi se už ztratil. Není divu, když všechny ty stránky ležely v obyčejné staré domácí skříňce, nezamčené a bez jakékoliv ochrany před milovníky poetických rarit.

Požádal jsem Sjaržuka, abychom si promluvili s oběma Anatolovými sestrami, Tamarou a Valjancinou. Znal se s nimi lépe než já. Sjaržuk si povzdechl a souhlasil.

„Jsou to s největší pravděpodobností Anatolovy básně,“ řekl jsem.

„Musíme je vydat,“ navázal Sjaržuk.

„Když je tady necháme ležet, mohly by se ztratit,“ pokračoval jsem.

123 Mankurt – výraz pocházející z turkické mytologie a označující osobu, která ztratila identitu a zapoměla na své historické kořeny. Do běloruštiny se tento pojem dostal z díla kyrgyzského spisovatele Čingize Ajtmatova.

Přesvědčovali jsme Anatolovy sestry, aby nám ty básně půjčily za podmínky, že jim je po vydání vrátíme. Tamara a Valjancina váhaly. Než nám Tamara ty papíry ukázala, nebyla si jistá, že básně jsou skutečně Anatolovy.

Tamara se chvíli procházela po pokoji, přemýšlela a nakonec nám sdělila své rozhodnutí: „Půjčím vám je, pokud u toho bude Eduard.“ Měla v něj důvěru. Tak tedy ano, řekl jsem si. Budeme muset přijet ještě jednou spolu s Eduardem, už jen pro ty básně.

■ Když jsem po návratu z Haroškavu do Minsku pověděl Eduardovi o nalezeném Anatolově archivu, v první chvíli tomu nevěřil. Stejně jako já byl totiž přesvědčen, že Anatolovy studentské básně – kromě těch, které tehdy vyšly v tisku – se nedochovaly. Anatol měl přirozený herecký talent a vždy byl pro každou legraci. Neustále vymýšlel všelijaké scénky. Texty jiných básníků, zejména svých vrstevníků, tvrdě kritizoval a sebevědomě prohlášoval, že vlastní rané básně už spálil.

„Jste si jistí, že jsou to jeho básně?“ opatrně se zeptal Eduard.

„Ano,“ řekl jsem, „stoprocentně. Je jich tam hodně, jsou schované ve skřínce spolu s dalšími papíry.“

Řekl jsem mu také o Tamařině podmínce. Básně je ochotná půjčit jen v jeho přítomnosti.

Eduard zavolal Tamaře. Domluvili jsme se, že přijedeme.

■ Podařilo se nám to až za půl roku. Před Vánoce to nevyšlo a pak mě zavalily povinnosti po 19. prosinci. Eduard měl vlastní starosti – aktivně jezdil a vystupoval s poezií a písněmi po celém Bělorusku. Domluvili jsme se, že dokud se do Haroškavu nevydáme a pozorněji se na básně nepodíváme a dokud nepřipravíme první publikaci, nebudeme o svém objevu příliš mluvit. Po pravdě řečeno, obával jsem se, že jakmile vyjde najevo, že existují nepublikované básně Anatola Syse, mohly by se ztratit.

Půl roku jsem žil s tímto příjemným tajemstvím, ale i s obavami, aby se nestalo nic špatného. Velmi mě to zaměstnávalo. Tušil jsem, že by se mi mohlo něco stát a kluci na to nebudou mít čas, nebo se přihodí něco jiného a básně se vypaří, zmizí, jako kdyby ani nebyly.

Říká se sice, že rukopisy nehoří¹²⁴, ale ony hoří a docela dobře. Shořely přece rukopisy běloruských spisovatelů, kteří se stali oběťmi represálií třicátých let. Spálila je NKVD. Anebo také archiv Janky Kupaly, který shořel v prvních dnech druhé světové války, když jeho dům zasáhla německá puma. Během předválečných desetiletí toho musel ze strachu dost

124 Věta z románu Michaila Bulgakova *Mistr a Markétka*.

spálit sám. Sovětský státní aparát totiž proti němu zahájil válku mnohem dříve. Co nestihl spálit sám, dokonali nacisté. Kágébáci a nacisté proměnili na popel a rozprášili do větru literární díla, která představovala plody duševní práce stovek synů běloruského národa.

Kde je dávný *Polacký letopis* – tisíc let stará kronika běloruské historie? Kde jsou stovky běloruských knih a rukopisů ze středověku, po nichž zbyly jen názvy, a někdy ani ty ne?

Vím, jak jsou rukopisy křehké a bezbranné, proto jsem měl velmi silný pocit, že pokud básně našeho přítele Anatola Syse, které jsme už viděli na vlastní oči, nedejbože zmizí kvůli naší nešikovnosti nebo nedbalosti, nikdy si to neodpustím. Jsou pro běloruskou kulturu příliš významné.

■ Hvězdy dopřály, aby se to stalo 9. května, přesně v den Anatolovy smrti. Nemusel jsem nikam jet, Eduard neměl vystoupení, Tamara souhlasila, že přijede z Rečicy do Haroškavu. Sjaržuk Sys se k nám připojit nemohl, ale řekl, abychom vyrazili bez něj.

Měli jsme potíže s dopravou. Eduardovo auto bylo v opravě. Zrovna se hodil můj citroën, který formálně patřil mně, ale používal ho můj syn Adam. Já jsem nikdy ani neměl řidičák, pokud nepočítám onen na samohybné dělo nebo transportér, získaný na vojně. Tím mým citroënem – Eduard za volantem, já vedle něj – jsme brzy ráno vyrazili do Haroškavu.

Když se Adam dozvěděl, že se chystáme ujet za den 600 kilometrů, zapochyboval, zda to vůz zvládne. Nebyl zkušební řidič a v zimě už stihl rozmlátit nárazník, který teď přivázel k autu nějakým provazem.

„To je to nejmenší!“ řekl jsem. „Po lesních výmolech a jámách stejně nepojedeme. Nějak to ukočírujeme.“

A tak jsme se vydali na cestu.

■ 30. ŘÍJNA 2012, NÁPRAVNÁ KOLONIE Č. 2, BABRUJSK ■

Krása jarní běloruské krajiny se nedá vyjádřit slovy. Květen oblékl zemi do různých odstínů svěží zelené barvy, ozdobil modré nebe stádem huňatých bílých oblaků. Cesta z Minsku na jihovýchod, na Homelsko, vede v rovinaté krajinně, mezi nekončícími poli a hustými lesy. Za Asipovičy začíná Polesí – obrovské lesní plochy a ještě ne zcela zničené močály. Tady se stále méně vyskytují smrky a v lese převládá mladá zeleň listnatých stromů: bříz, dubů, topolů a dalších.

Cesta autem skýtá nepopsatelný pocit, zcela neznámý našim předkům. Nikdy nejezdili takovou rychlostí a neměli takové cesty, jako jsou ty dnešní. Za sklem se plynule

a rychle mění rozmanité obrázky. Uvnitř je teplo, hraje hudba, člověk sedí jako v divadle, kde se před očima místo scény s kulisami otevírají milé a blízké scenérie rodných míst.

Běloruská země, obrozená jarem a umytá teplými a hustými květnovými dešti! V desítkách generací mých předků, kteří tady žili, bojovali, bránili tě a pečovali o tebe, jsi vyvolávala stejné pocity jako ty, které naplňují moji duši během této cesty. Laskavě jsi přitulila jejich těla, splynula s jejich dušemi. A v odvěké polyfonii astrálního vyzvánění slyším jejich slabé hlasy.

Devátého května je Den vítězství, svátek. Aut na cestě není moc. Za Paryčy jsme přijeli ke Kurhanu slávy, známému svetlahorskému památníku. Nevím, zda to pořád platí, ale dříve k této mohyle jezdili vzdát hold a položit květiny všichni novomanželé. Ne každá dvojice se za sovětu odvážila brát v kostele – báli se restu. Ale sem, k této umělé hromadě hlíny se zeleným dělem na podstavci, třicet kilometrů za městem, každý svatební konvoj povinně dorazil. V tomto uctívání „boha války“ bylo cosi pohanského a pověřčivého, co nesouviselo ani s minulou válkou, ani se vzdáváním holdu bezejmenným hrdinům, kterých v těchto místech padlo nepředstavitelné množství – na těchto metrech a kilometrech lesů a močálů vysušených v 70. letech.

Právě tady byla za války v roce 1944 zahájena obrovská frontová operace Bagration, která prolomila pevnou německou obranu pomocí živých, dýchajících a slabých lidských těl. Byly to nevidané krvavé, tvrdé boje a nic nemohlo zastavit stovky tisíc vojáků, kteří prorazili německou obranu a vrhli se dál na západ, až k Berlínu.

Tady, na této válkou zmrzačené zemi, zůstaly obrovské hromadné hroby-mohyly. Jsou téměř u každé běloruské vesnice, ale také ve městečkách, jako jsou Paryčy nebo Šacilki, které „budovatelé komunismu“ přejmenovali na Svetlahorsk. Na pamětních deskách jsou stovky a stovky příjmení či jen třímístná čísla před jmény. Kolik tisíc zabitých vojáků zůstalo ležet jen tak zahrabaných v zemi? Tito bezejmenní rukojmí války nikdy nebyli pohřbeni.

Nikdy nebyl lidský život tak bezvýznamný jako ve 20. století. V dětství se mi vždy zdálo neuvěřitelné, jak na tak malých kouscích země, jako jsou hromadné hroby ve Svetlahorsku nebo u vesnice Stuzki, šlo pohřbit tak velké množství lidí. Jak se dá na stovce metrů čtverečních pohřbit půldruhého tisíce lidí? A jaká koncentrace zoufalství, bolesti, smrti a lidských duší byla a zůstává na těchto místech hromadných pohřebišť...

U Kurhanu slávy, na okraji úzké silnice, stálo několik autobusů – zřejmě sem přijeli straničtí funkcionáři a svetlahorské špičky položit věnce. Silniční policie regulovala kyvadlový provoz jednou stranou vozovky. Zastavili nás. Počkali jsme, než z protisměru projede několik aut, a pak jsme pomalu pokračovali v cestě kolem kurhanu.

Všiml jsem si stařenek v květovaných šátcích a zástěrách, které pomalu a potácivě kráčely ke kopci z vedlejší vesnice. Pro tyto ženy má dnešní uctění památky skutečný životní význam. Byly tehdy malé děti a válka se pro ně stala hroznou životní zkušeností.

Nedaleko odsud, asi dvacet kilometrů směrem ke Kalinkavičům, ležel u Azaryčů jeden z nejstrašnějších táborů smrti. Sem do močálů Němci naháněli místní obyvatelstvo, předem nakažené tyfem, především ženy a děti, které pak zde po tisících umíraly na nemoci, hladem a zimou.

Zdá se, že tato zem je nasáklá krví a slzami.

 Pokračujeme v cestě, vjíždíme do Rečycy a kupujeme květiny na Anotolův hrob. Vzpomínám si, jak v roce 1986, když jsem byl na vojně, mi Eduard poslal dopis, v němž napsal, že v Rečyce potkal Anatola Syse, který tam přijel koupit věnec na pohřeb Dzedzila, kamaráda z vesnice. Byl to statný a silný kluk, častý host Anatolova pokoje na homelské studentské koleji. Zabili ho někde v Rusku, kam jel za prací. Bylo mu tehdy 26 let. Dnes, pokaždé když procházím hřbitovem k Anatolovu hrobu, mijím Dzedzilův náhrobek. Po devatenácti letech se nakonec navždy setkali pod bílými břízami.

Koupili jsme květiny a zkontrolovali auto. Nárazník se přece jen trochu sesunul, umělohmotný spodek se odřel o asfalt. Sehnali jsme ve stánku nějaký provázek a Eduard nárazník přitáhl, jako kdyby upevňoval chomout. Pak jsme vyrazili do Haroškavu.

Devátého května 2005, v Den vítězství, zemřel Anatol Sys. Přemýšlím, zda je na tom něco symbolického, nějaká shoda náhod, a nenacházím odpověď. Dvaadvacátého června začala válka a zemřel Vasil Bykav, devátého května válka skončila a zemřel Anatol Sys.

Nejdříve jsme jeli na hřbitov, abychom položili květiny k náhrobnímu kameni s Anatolovou podobiznou, kterou vytesal z žuly jeho kamarád a sochař Henik Lojka. Hřbitov v Haroškavu je úhledný, porostlý vysokými bílými břízami. Je to hřbitov v březovém háji. Chvilí spolu mlčíme a pak jedeme dál do vesnice.

V domě už na nás čekala Tamara. Přijela do Haroškavu i se sousedkou. Ženy narychlo připravovaly občerstvení.

„Nechme to na později,“ říkáme jim, „nejdříve se podívejme na ty papíry.“

V domě je pořádek. Tamara otvírá skříňku a vytahuje štos papírů, sešitů, rukopisů. Pozorně si čteme řádky básní. Jsou nepochybně Anatolovy, některé z nich si vybavujeme z univerzitních dob. Přece jen jsem se na podzim nemýlil a nepřijeli jsme dnes do Haroškavu nadarmo.

Byl jsem editorem sbírky vybraných básní Anatola Syse *Alaiza*, vydané k padesátému výročí jeho narození. Vybíral jsem do ní ty nejlepší a snažil se vybudovat vnitřní strukturu sborníku, aby zněl tak, jak zní dokonale naladěný klavír. Mám pocit, že se mi to podařilo. Všiml jsem si jedné věci, která možná čtenáře nenapadne – jak málo je Anatolových básní vydaných v mládí.

Ze své první sbírky vystává Anatol Sys jako zformovaný, odvážný a dokonalý básník. Ta sbírka, nazvaná *Ohniště*, se skládá ze skvělých básní a ještě lepší poemy *Alaiza*. Così však zůstává nevyřčené: co napsal autor dříve, co vzniklo před *Ohništěm*?

Do sborníku jsem chtěl zahrnout také jeho rané básně, aby se lépe dala pochopit cesta vývoje jeho tvorby, etapy jeho básnického růstu, který ho nakonec přivedl ke genialitě. Jenže Anatolových raných básní bylo poskrovnu.

A teď jsme tady v Haroškavu listovali v básních, které složil v mladých letech. Domluvili jsme se s Tamarou, že si je půjčíme spolu s dalšími dokumenty, které by mohly být zajímavé a důležité pro pochopení Anatolovy tvůrčí a životní cesty.

Vzali jsme si také ročníkovou práci, kterou Anatol napsal během univerzitních studií a která byla věnována poetice sonetu. Kdysi, ještě na univerzitě, nám ji Anatol půjčil k přečtení. Chválili jsme ji a zároveň nás pobavila jedna otázka. „V čem je ‚sůl‘¹²⁵ sonetu?“ ptal se pateticky Anatol ve své práci a snažil se tu sonetovou „sůl“ objevit. Ještě dlouho jsme mu tu otázku připomínali.

Půjčili jsme si též jeho středoškolské pochvalné listy, školní zápisník s prvními, spíše dětskými básněmi, plakát divadelního představení v Homelu, které Anatol navštívil, a další papírové připomínky Anatolova života.

„Naskenujeme si je a vrátíme,“ ujistili jsme Tamaru.

Měl jsem při prohlížení těch zežloutlých a navlhých stránek zvláštní, tíživý pocit. Anatol kdysi sbíral různé etikety, květiny, novinové ústřížky, plakáty a dokumenty. Byly pro něj důležité, jako určité životní milníky, záložky na památku o minulých a uhaslých emocích, s nimiž se spojovaly vzpomínky a pocity. Teď už tady není – a tyto papírky, etikety a pochvalné listy zůstaly jako nepoužitelné klíče k paměti, která navždy uhasla spolu s ním.

To všechno bylo a pominulo. „Odplavalo s vodou,“ jak kdysi napsal Maksim Bahdanovič, který se snažil uchopit a zaznamenat ten úzkostný pocit vnímání nezvratnosti času.

Od nepaměti se spisovatelé, básníci, malíři a hudebníci snaží chytit Ptáka Ohniváka času a bytí, zkrotit ho a usídlit ve své tvorbě, anebo aspoň na okamžik zachytit jeho odraz. Leckomu se to podařilo a tato snaha bude přítomná vždy, dokud na světě žijí lidé. I v posledních chvílích lidstva, až budou s očima dokořán a hrůzou sledovat vlastní skon, budou se lidé snažit porozumět této katastrofě a zachytit ji nějakým, možná pro nás dnes neznámým druhem umění.

Nemají zcela pravdu ti, kteří tvrdí, že umění je věčné. Bude žít přesně tak dlouho, jak bude existovat lidstvo. Umění také zmizí, skoná, zemře – Michelangelovy sochy, Čajkovského

¹²⁵ Výraz se používá ve smyslu „pointa“: V čem je pointa sonetu?

hudba, tisíciletá architektura, obrazy, které dnes stojí miliony dolarů, už nebudou uměním, až nezbude nikdo schopný porozumět jejich podstatě.

Anatol to cítil nebo snad i věděl. Viděl vlastní tvorbu pouze v kontextu existence běloruského národa a jazyka, běloruské kulturní civilizace. Je našim současným běloruským géniem. Ne nadarmo zakázal překládat své básně do ruštiny – věděl, že je to marné. Skutečná poezie se přeložit nedá.

Když jsme dokumenty sbalili, Tamara nám nabídla občerstvení. Dali jsme si spolu skleničku. Eduard řídil, takže se nepřipojil. Když jsme se vraceli zpátky, akce u Kurhanu slávy už byla u konce. Přes silnici před námi přecházely dvě mladé ženy v pestrých letních šatech. Kráčely pomalu a nejspíše a držely se kolem ramen. Měly něco vypito. Nesoudil jsem je. Slavit vítězství je správné.

18. LISTOPADU 2012, NÁPRAVNÁ KOLONIE Č. 2, BABRUJSK

V červnu roku 2011 přijely do Minsku naše kolegyně a přítelkyně z Osla – Berit, Inna a Olga. Přesněji řečeno, chtěly přijet. Pohraničníci na minském letišti nechali projít jen Berit s jejím norským pasem. Innu, která měla ruský doklad s dvouhlavým orlem, a Olgu s ukrajinským pasem s trojzubcem poslali zpátky. Do Běloruska je nevpustili. Možná se obávali, že se připojí k mezinárodní pozorovatelské misi. Členy této mise – Rusy a Ukrajince – vyhledávali a vyhošťovali z Běloruska. Třeba to dělali z nějakých jiných důvodů, nebo i bezdůvodně. V takových případech úřady skoro nikdy neuvádějí příčiny zamítnutí vstupu.

Děvčata strávila noc na letišti v tranzitní zóně, kde nejsou žádné podmínky k přenocování, a další den ráno odletěla zpátky do Norska.

Berit zamířila z letiště rovnou k nám. Byla rozrušená. Když se její kolegové z Norského helsinského výboru v Oslu dozvěděli o problémech jejích kamarádek na letišti, nabádali ji, aby neriskovala a neodkladně se vrátila.

Berit tu byla před půlrokem, během voleb, a viděla, co se dělo 19. prosince 2010 v minských ulicích.

„Alesí, co mám dělat?“ zeptala se.

Berit – vyškolená právnička s mezinárodním renomé, ochránkyně lidských práv, atraktivní blondátka s modrýma očima, matka tří dětí a moje stará přítelkyně – se na mě teď tázavě dívala.

„Nemáš se proč znepokojovat,“ odpověděl jsem. „Když už tě nechali vstoupit do země, využíj toho.“

Berit se uklidnila. Koneckonců to nebylo poprvé v její lidskoprávní kariéře, kdy se dostala do složité a nepříjemné situace.

■ Seděli jsme v kuchyni u čaje se sladkostmi, které nám Berit přivezla, když jí zazvonil mobil. Byl to náš společný známý, Švéd, který den předtím přiletěl do Minsku. Chtěl se s námi sejit, ale už se dozvěděl o nepříjemnostech, které zažily na letišti Inna a Olga, a byl tím velmi znepokojen. Netroufal si přijít k nám do kanceláře a chtěl, abychom se sešli někde ve městě.

„Ať navrhne místo, přijedeme tam,“ řekl jsem Berit.

Švédové a Norové spolu mluví obvykle každý svým jazykem a dobře si rozumí, přibližně jako Bělorusové a Ukrajinci.

Dohodli se, že se sejdeme za hodinu u metra *Kastryčnickaja* na třídě Nezávislosti, naproti GUMu.

V klidu jsme dopili čaj, trochu si popovídali o povolební situaci v Bělorusku a za půl hodiny vyrazili na schůzku.

■ Když jsme vešli do metra, zjistili jsme, že vlaky ve stanici *Kastryčnickaja* nezastavují...

„Dnes je další akce občanské neposlušnosti,“ vysvětlil jsem Berit, „lidé se shromažďují a mlčky se procházejí hlavní třídou, někdy tleskají.“

Na předchozí akce, svolávané přes internet, přišlo několik stovek lidí. Byla to z větší části politicky neangažovaná mládež. Tyto protesty byly důsledkem děsivé inflace a pádu běloruského rublu.

Přijeli jsme na náměstí Vítězství, vystoupili z metra a vydali se pěšky po hlavní třídě.

Šli jsme po pravé straně ulice, kolem Řijnového náměstí. Na náměstí se poblíž obchodního domu *Centralny* shromažďovali lidé. Byly jich tam tak dva tisíce, neobvykle hodně na virtuálně svolanou akci. Prošli jsme davem. Panovalo tam nadšení, lidé se usmívali a družně tleskali. Okamžitě se to přeneslo i na nás.

Kolegu jsme našli na autobusové zastávce poblíž GUMu, na opačné straně ulice. Byl velmi rozrušen. Myslel si, že si domluvil schůzku na klidném místě, a narazil na spousty lidí, policii, davy, které se pohybují tam a zpátky a tleskají. Nechápal, kde se to ocitl.

Vysvětlil jsem mu, co se děje, a povzbudil ho.

Poodešli jsme stranou od „mlčenlivých“ protestujících, abychom si promluvili. Po této schůzce jsem se s Berit rozloučil. Vyděšený Švéd se po zbytek svého pobytu v Bělorusku usilovně skrýval a už se ani neozval. Berit zamiřila na další setkání. Dohodli jsme se, že kdyby se něco dělo, hned mi zavolá.

■ Ještě ten den mi však zavolala jiná žena. Byla to úřednice z daňového úřadu Peršamajského obvodu Minsku, do jehož gesce jsem spadal. Požádala mě, abych se k nim dostavil.

„O co se jedná?“ chtěl jsem vědět.

Zarazila se a hledala slova, pak řekla:

„Přijďte sem, vysvětlíme si to na místě.“

Že by to bylo ohledně přiznání za loňský rok? hádal jsem v duchu. Třeba chtějí něco upřesnit. V roce 2008, když jsme během parlamentních voleb pořádali kampaň *Ochránci práv za svobodné volby*, si mě úředníci z daňového úřadu zavolali, zkontrolovali moje příjmy a výdaje snad od začátku 90. let a zařadili mě do evidence. Od té doby jsem musel každý rok vyplňovat daňové přiznání.

■ Další den ráno jsem se dostavil na daňový úřad. Úřednice mi nabídla židli a pak mi roztřeseným hlasem oznámila, že z ministerstva přišel pokyn ke kontrole mých příjmů. A také nějaké dokumenty, ke kterým jsem se teď měl vyjádřit.

Ukázala mi výpisy z litevské banky. Vyjadřovat jsem se nechtěl a požádal jsem ji o kopii těch výpisů, abych mohl doma připravit odůvodněné vysvětlení.

Úřednice až překvapivě rychle souhlasila. V místnosti, kde sedělo několik dalších referentek, zavládlo ticho. V jejich uhýbavých a letmých pohledech jsem viděl soucit. Měl jsem pocit, jako kdyby v místnosti byla mrtvola. Vzal jsem si xerokopie a rozloučil se s úřednicí. Věděl jsem, že v blízké době se s daňovými úředníky budu muset znovu setkat. Jsou totiž jako lovečtí psi – jakmile zavětrí stopu, už ji neopustí.

■ Když jsem přišel do kanceláře, Berit už tam byla. Ukázal jsem dokumenty kolegům. Cítil jsem se jako na akutním příjmu v nemocnici. Vrhli se k počítačům, aby zjistili možné sankce. Vypadalo to až na pět let nápravných prací s omezením svobody nebo tři až sedm let v trestní kolonii, případně také zabavení majetku.

Berit s očima dokořán rozpačitě sledovala zmátek, který zavládl kolem ní.

„Tak vidíš, Berit,“ řekl jsem jí, „pokaždé, když přijedeš, začne se tady něco dít. Tak to bylo v roce 2006, když jsi přijela do Minsku a policie pozatýkala celé stanové městečko, tak to bylo 19. prosince 2010, když byla potlačena demonstrace na náměstí Nezávislosti, a teď tohle. Jsi tady a vypadá to, že mě zavrou,“ káral jsem ji z legrace.

„Já za to nemůžu!“ upřímně se ohradila Berit, pak se na mě podívala a oba jsme se zasmáli.

„Je to velmi vážné, Alesí,“ řekl kolega právník.

„To je mi jasné,“ odpověděl jsem.

2. PROSINCE 2012, NÁPRAVNÁ KOLONIE Č. 2, BABRUJSK

Koncem června 2011 se mělo konat další zasedání mezinárodního předsednictva FIDH v Paříži. Předsednictvo obvykle zasedá třikrát ročně. Na tato setkání se vždy sjížděli viceprezidenti a tajemníci organizace ze všech koutů světa.

Diskutovalo se zde o aktuálních taktických otázkách působení federace v místech válečných konfliktů, kde naši kolegové statečně a často s nasazením vlastního života brání práva civilního obyvatelstva. Rovněž se tu předkládaly a projednávaly regionální zprávy o situaci v oblasti lidských práv v Latinské Americe, Africe, východní Evropě... Jednali jsme také o strategických směrech činnosti Mezinárodní federace lidských práv, která sdružuje téměř 200 lidskoprávních organizací z celého světa.

Hlavním tématem setkání byly tentokrát události v arabských zemích severní Afriky, zejména v Tunisku. Tamější „jasmínová revoluce“ byla světovou událostí roku. Jako zástupci federace jsme byli pozváni na pařížskou radnici. Jednání bylo zaměřeno na celý region – Tunisko, Egypt, Libyi, Maroko.

Zasedání mezinárodního předsednictva se konalo přímo v budově pařížského magistrátu, v jednom z historických sálů. Zdi obrovské síň, rozdělené objemnými sloupy, zdobily barvené fresky a velké tmavé obrazy s historickými motivy. Oblouková okna se starými vyřezávanými výplněmi začínala u podlahy a stoupala až ke stropu. V jednom z oken svítila barevnými skly vitrážová výplň. Štuková výzdoba a stropní malby připomínaly sváteční dort, umístěný nad našimi hlavami.

Uprostřed této barokní krásy stály ve tvaru oválu stoly, tlumočnické kabiny, na vedlejším stole číšníci rozmístili konvice s kávou a čajem, zákusky, džusy a vodu.

Jakmile se naše národnostně pestrá a mnohojazyčná společnost rozesadila u stolů, začala práce. Z portrétů nás udiveně sledovaly tváře někdejších pařížských politiků. V době, kdy tito lidé schvalovali deklaraci lidských práv pro francouzské občany, pouhé dva roky po zrušení nevolnictví a po vyhlášení rovnosti, svobody a odpovědnosti všech Francouzů, si nejspíše nemohli ani pomyslet, že se „nákaza“ volnomyšlenkářství rozšíří po celém světě a že se boj za svobodu a práva stane jedním z hlavních sociálních a společenských cílů ve světě na dalších dvě stě let. A že po té opojné svobodě, na kterou se nedá fyzicky sáhnout, ale která je cítit ve vzduchu, bude toužit každý, ať Vietnamec, Egypťan anebo Kolumbijec.

Bělorusové, kteří v osvicenské době kráčeli ve šlépějích francouzských myslitelů, cestou společenských a politických proměn, se v důsledku rozdělení a okupace státu ocitli v ruském impériu. Byli jsme navraceni zpět a zbrzděni ve vývoji v některých ohledech

o století, v jiných o dvě, byli jsme připraveni o hodně a dodnes jsme nedosáhli přijatelných životních podmínek.

Proč se to stalo? Podle mého názoru nesmíme přestat hledat odpověď na tuto otázku. Možná že díky pátrání v minulosti budeme schopni postavit se k naší současnosti a budoucnosti s větší odpovědností.

■ Z vystoupení tuniských obránců lidských práv pozvaných na zasedání číselá hrdost na vlastní národ. Všichni jednohlasně mluvili o tom, že nečekali tak prudký vývoj. Autoritářská vláda, která se formovala během několika desetiletí, měla silný represivní aparát, ovládala média a zdánlivě pevně držela lidi ve strachu a podřízenosti, se v mžiku oka zhroutila, nevydržela několik vln občanského nátlaku.

Současně s hrdostí vyjadřovali tuniští kolegové rovněž obavy. Byli znepokojeni zesílením islámského vlivu a tím i nárůstem nesnášenlivosti ve společnosti. Měli také hodně jiných problémů. Struktura tunické společnosti se měnila, na povrch vylezly bolíšťky, které dřívější režim násilím a donucováním zatlačoval dovnitř. Ale když jsem viděl jejich rozzářené a energií čišící tváře, v dobrém jsem jim to záviděl.

■ Zajímavé bylo vystoupení libyjského hosta. V Libyi v té době naplno zuřila občanská válka. Mluvil ještě emotivněji než Tunisáné. Vyprávěl o hrůzném teroru vůdce „džamáhírije“, který mučením a vražděním proměnil lidi v mlčenlivý a zastrašený dav. A nenávisť, která se hromadila desítky let, vytryskla ven. Teď v Libyi probíhal tvrdý, krvavý ozbrojený boj za demokracii a lidská práva a libyjská opozice hodně spoléhala na mezinárodní podporu.

Toto vystoupení vyvolalo rozporuplné reakce. Ochránci lidských práv z arabských zemí svého kolegu podpořili. Evropané taktně mlčeli nebo říkali, že použití zbraní evropskými spojenci opozice je velice citlivá otázka. Už byly k dispozici informace o obětech mezi civilním obyvatelstvem v důsledku bombardování evropskými letouny. Bomby mířily na libyjskou armádu, ale zasahovaly ženy a děti.

Jihoameričané vojenskou pomoc jednohlasně odsuzovali a považovali ji za zásah do vnitrostátních záležitostí svrchované země. Vystoupil generální tajemník FIDH Luís Guillerme Peréz, který řekl, že kdyby se Kolumbie ocitla v podobné situaci, raději by se nechal zavraždit, než aby okupanti bombardovali jeho národ. Mluvil stejně pateticky jako Libyjec.

Ne, řekl jsem si, taková cesta není pro nás. Není náhoda, že před dvěma sty roky vítali v Minsku Napoleona chlebem a solí. Tehdy se totiž zdálo, že ruská tyranie navždy mizí a spolu s Napoleonem přichází svoboda, rovnost a bratrství. Mimochodem, ve stejné době se téměř celá Latinská Amerika, všechny španělské kolonie dokázaly postavit své

metropoli a získaly nezávislost. Využily vítězství Napoleona nad Španělskem a následné změny v královské dynastii. Brzy nato Brazílie, portugalská kolonie v Latinské Americe, rovněž získala nezávislost a zvolila si vlastního krále.

Jak jsme však mohli podpořit bombardování Libye, k čemuž nás vyzýval libyjský kolega? Byl to problém, který neměl jednoduché řešení. Stála svoboda šestimilionového národa za několik desítek, stovek nebo tisíc náhodných obětí? Jsme povinni tuto volbu učinit? My, obhájci lidských práv, pro které je hodnota lidského života základem práce a ideologie?

Kdokoliv z nás osobně je připraven obětovat – a také obětuje – hodně: blahobyt, jistoty, zdraví, svobodu, někteří dokonce i holý život. Ale když se dostaneme do situace, kdy je pro záchranu většího počtu lidí potřeba obětovat menšinu či dokonce jen jeden život, nejsme schopni se rozhodnout, a pokud ano, tato volba už je za hranicí lidskoprávní sféry.

■ Vzpomněl jsem si na jeden příběh, který mi vyprávěla matka. Za války se její teta, tehdy ještě mladá, pětadvacetiletá žena, schovávala spolu s dalšími ženami a dětmi v obilí. Sotva stihly uniknout před Maďary, kteří přišli vypálit jejich vesnici. Když za nimi přiběhl známý policista, aby je varoval, její roční synek se leknutím rozbrečel.

„Uškrť ho, nebo všechny umřeme!“ rozkázaly jí sousedky.

Neodvážila se, nedokázala to. Dopadlo to dobře, Maďaři si dětského pláče nevšimli. Ale co kdyby ho uslyšeli?

■ Těto otázky se dotýká také Bible. Ve dnech, kdy píše tento dopis, si v šici dílně před koncem směny čtu Evangelium podle Jana (někdo přinesl a nechal v dílně Nový zákon). Vybavila se mi jedna méně známá epizoda z pronásledování Krista. Podle Jana byl hlavní důvod, proč velekněží a farizejové chtěli zabít Krista, následující: „Co si počneme? Ten člověk činí mnohá znamení. Když proti němu nezakročíme, všichni v něj uvěří, a přijdou Římané a zničí nám toto svaté místo i národ.“ Jeden z nich, Kaifáš, velekněz toho roku, jim řekl: „Vy ničemu nerozumíte. Nechápete, že je pro vás lépe, aby jeden člověk zemřel za lid, než aby zahynul celý národ.“ (Jan 11:47–50).

Velekněží a farizejové „byli tedy smluveni, že ho zabijí“ (Jan 11:53). Měli pravdu, když přijali toto pro židovský národ a pro celý svět politicky obezřetné rozhodnutí?

Před dvěma tisíci lety měl Kaifáš Ježíše za člověka a nastolil otázku, která svět trápí dodnes a na kterou si není schopen odpovědět. Vlastně – ne všechny tyto otázky trápí.

■ Vracím se na pařížskou radnici. Před dvaceti lety bych tuto volbu asi učinil. Dnes už nikoliv.

Náš libyjský kolega byl zklamán výsledkem diskuze a textem rezoluce týkající se situace v Libyi, který schválilo naše mezinárodní předsednictvo.

O přestávce jsem oslovil Souhayr, která se díky svému původu lépe vyznala v tamější situaci.

„Souhayr,“ zeptal jsem se jí, „byli v Libyi před válkou nějací ochránci lidských práv?“

Ukázala mi prsty jedné ruky, čímž chtěla říct – málo, velmi málo.

„Známe dvě nebo tři jména,“ odpověděla, „a o něco více v emigraci.“

Je to mnohem horší než u nás, pomyslel jsem si.

■ Po oficiálním zasedání jsem informoval vedení federace o svých potížích s daňovým úřadem a o tom, že to pro mě může skončit vězením.

Večer se na radnici konala recepcce na počest tuniských kolegů. Ženy byly oblečeny do krásných šatů, starosta pronesl projev. Připili jsme si francouzským šampaňským.

Program zasedání skončil další den kolem poledne. Saša (pracovnice pařížské kanceláře FIDH Alexandra Kulajevová) se nabídla, že vezme mě a našeho přítele Artaka, obhájce lidských práv z Arménie a zároveň tajemníka FIDH, na procházku.

Ted' musím končit, budu pokračovat v dalším dopise.

■ 4. PROSINCE 2012, NÁPRAVNÁ KOLONIE Č. 2, BABRUJSK ■

Pokračování vyprávění o cestě do Paříže.

■ Budova pařížské radnice se nachází v centru města, ačkoliv „centrum“ v patnáctimilionovém městě znamená něco jiného než v Minsku nebo Babrujsku.

Vyšli jsme ven a zamiřili ke katedrále Notre-Dame, na místo, které se stalo dějištěm událostí jednoho z románů Victora Huga.

Když jsem Notre-Dame viděl poprvé, asi před pěti lety, byl jsem po pravdě řečeno trochu zklamán. Plocha před chrámem byla posypaná světlým šterkem, samotnou katedrálu očistili od staletých sází a udělali z ní turistickou atrakci.

Něco podobného se děje při restaurování památek v Bělorusku, když v kasárnách Brestské pevnosti¹²⁶ vsazují plastová okna a kolem Mirského zámku¹²⁷ pokládají moderní dlažbu. Snaha o modernizaci minulosti je univerzální. Jenže rekonstrukce a obnovování ničí ducha staletí.

126 Brestská pevnost – komplex pevnostních staveb z 19. století ve městě Brest.

127 Mirský zámek – šlechtický zámek z 15. století u městečka Mir v Bělorusku.

■ Blížili jsme se ke katedrále zezadu. V těchto uličkách obvykle přespávají pařížští bezdomovci. A přestože vypadali čistější, měli na sobě lepší oblečení než ti naši a spali ve spacích pytlích, ze zákoutí u litinové ohrady se šířil pach lidských exkrementů.

Místo ke katedrále jsme zamířili k bráně zoologické zahrady. Saša nás upozornila, že pařížská ZOO není tak velká jako berlínská, ale my jsme stejně měli chuť podívat se na divoká zvířata. Lidí u pokladen bylo málo – my a ještě dvojice turistů. Pokladní nám sdělila, že ZOO se za hodinu zavírá, a pokud chceme jít dovnitř, nemáme více než tu jednu hodinu.

Saša se na nás tázavě podívala. Rozhodli jsme se, že tam přesto půjdeme.

„Pojďte, ukážu vám rodinu orangutanů,“ navrhla Saša, „jsou tady velmi oblíbení.“

Minuli jsme výběhy s nějakými kozami a ptačí voliéry a přišli k samostatnému pavilonu. Uvnitř budovy za sklem byla na lanech zavěšena velká hnízda pro orangutany. Vypadala jako houpací síť s větvemi a listím naházeným dovnitř. Lana zřejmě měla nahrazovat lesní liány. V každém hnízdě seděl jeden orangutan. Byla to rodina: břichatá a prsaté kaštanové sestry a dva stejní synkové. Orangutaního tátu chovali v oddělené ubikaci. Nejmenší mládě, velké asi jako tříleté lidské dítě, jasně zrzavé a s legračním pramínkem vlasů na šišaté hlavě, jeho matka odvrhla. Mnozí Pařížané se zajímali o osud opuštěného mláděte. Zaměstnanci je krmili z lahvičky. Když mládě povyroستlo, ujala se ho jeho teta.

Orangutani se pomalu houpali ve svých hnízdech a pak postupně po jednom vylezli ven, dali si ovoce, sežrali banány, ochutnali nějakou nať a odešli otvorem, který vedl do venkovního výběhu.

Vyšli jsme ven a obešli pavilon, abychom se podívali, co budou dělat venku. Pomalu a důstojně se procházeli a nevěnovali nám prakticky žádnou pozornost, jen se občas líně koukli naším směrem. Mávali jsme jim a dokonce i poskakovali na místě, jako děti – chtěli jsme tu ospalou rodinku trochu rozhýbat. Matka na nás nereagovala, ale malý sameček měl chuť skotačit: vyšplhal po vnější síti, aby se k nám přiblížil, zhoupnul se na ruce, pak na noze, kde měl stejné prstíky jako na rukou. Občas se na nás podíval, jako kdyby říkal: Koukejte, co dokážu! Pak se všema rukama i nohama chytil síť a přitiskl se k ní celým tělem. Bylo to zajímavé a zábavné. Povzbuzovali jsme ho bezstarostným smíchem.

Zůstali jsme u orangutanů celou zbývající hodinu, jako v muzeu před jedním exponátem.

■ Mimochodem, to jsme s Artakem rok předtím udělali také. Jednou odpoledne, po skončení práce, jsme stihli dojet metrem k Louvru a vběhnout dovnitř minutu před zavírací dobou. Byl to den bez vstupného. Přístup do všech sálů s expozicemi byl už uzavřen, stačili jsme jen proklouznout do prostor, kde byly vystaveny mramorové sochy.

Než všichni návštěvníci opustí tak rozsáhlé muzeum, trvá to dlouho, možná i čtyřicet minut. Za tu dobu jsme se stihli podívat na skvělé reliéfy a sochy starých Egyptanů, Řeků, Římanů, Francouzů. Zastavili jsme se u sochy Venuše Mélské a nadlouho zůstali před ní stát v davu drobných Japonců.

Ta návštěva Louvru se nám uchovala v paměti jako návštěva Venuše. A teď se zdálo, že do ZOO jsme přišli za orangutany. A ani trochu jsme toho nelitovali.

Nakonec jsme museli orangutany opustit. Vyzazili jsme neznámými pařížskými uličkami směrem doprava.

■ Byl jsem v Paříži víckrát a pokaždé pracovně, jako viceprezident FIDH. Všiml jsem si – a nejsem jediný –, že většina starého města je zastavěna výškovými budovami z 19. a začátku 20. století. Nekonečný řetězec čtvrtí, přetínaný zelenými bulváry a proložený náměstími a parky.

Saša mi vysvětlila, že už v 19. století jistý císař, obáváje se povstání, zboursal těsné a křivolaké uličky Paříže a nechal připravit nový plán města s širokými a rovnými ulicemi a bulváry. Udělal to proto, aby se proti povstalcům v ulicích dalo používat dělostřelectvo. Z původní středověké Paříže tedy zbylo jen málo a člověk musí vědět, kde ji má hledat.

Tentokrát Saša navrhla, že nám ukáže Paříž římských dob. Souhlasili jsme. Minuli jsme několik bloků, když nás najednou upozornila na silné a tmavé cihlové zdi nějaké zříceniny, táhnoucí se podél ulice. Byly to zbytky římských lázní.

Dívali jsme se na tu velkolepou stavbu, nebo na to, co z ní zbylo. Bylo vidět, že kdysi to bývala velká budova. Není divu – lázně pro Římany plnily roli městského klubu. Lidé se sem chodili nejen umýt, ale i probrat životní problémy.

„Tady, v přední části, měli studenou a vlažnou vodu,“ řekla Saša a pak ukázala na zbytky nějakých nádob, „a tady byly horké lázně.“

■ Bylo to zvláštní: dívali jsme se na obrovské – jak se mi zdálo – lázně, pozůstatky každodenního života a kultury velké římské civilizace, která existovala už v dobách, kdy naši předci, slovanští Protobělorosové, ještě neosídlili Bělorusko, ale žili níže, na jih od Prypjace. Téměř celé území Běloruska bylo osídleno baltskými Protobělorusy. Slované žili tehdy v malých chaloupkách zahluobených asi metr pod úrovní povrchu. Od těchto polozemnic se odvíjí dosud přítomný zvyk zasypávat vnější strany spodních klád srubu pískem. Budoucností byly doby, kdy se smíchala slovanická a baltská krev, což dalo vzniknout osobitému běloruskému národu.

Tyto lázně se zachovaly a přestály zrození našeho i mnoha jiných národů. Po lidech, kteří vypalovali a pokládali tyto cihly, nezbyl ani prach. Bělorusko se zrodilo, prožilo svůj zlatý věk a možná zmizí, zatímco lázně budou stát dál.

Ostatně kdoví, říkal jsem si. Celý život se snažím o to, aby se to nestalo, aby Bělorusko nezmizelo. A díky Bohu nejsem první ani poslední, nejsem jediný.

 Pokračovali jsme v cestě. Zahnuli jsme do boční ulice a dostali se na rozlehlé otevřené prostranství. Hned za ním byly domy, otočené k parku zadní stranou.

Uprostřed parku, který se trochu svažoval, stál prakticky nepoškozený starořímský amfiteátr! Byl to první antický amfiteátr, který jsem v životě viděl, proto nemohu říct, zda byl velký či malý. Spíše asi malý, neboť Paříž byla v té době vzdálenou, okrajovou provincií římské říše a neměla mnoho obyvatel. Do hlediště amfiteátru by se přesto podle mě mohly vejít dva až tři tisíce diváků.

Tribuny, kotce pro zvířata, místnosti pro gladiátory a zdi kruhového amfiteátru – to všechno bylo z bílých, ač časem zešedlých kamenných hranolů tvrdého pískovce. Je naprosto neuvěřitelné, jak se vše mohlo zachovat v tak dobrém stavu.

„Po Římanech tady vzniklo velké pařížské smetiště,“ vyprávěla Saša, „a Pařížané jednoduše zasypávali amfiteátr a všechny okolní stavby odpadky. V blízkosti postavili domy, a proto na druhé straně amfiteátru není možné provádět vykopávky, takže část komplexu je dodnes skrytá. Amfiteátr objevili až před padesáti léty, po válce. Chystali se tu něco stavět a nečekaně na něj narazili.“

Obešel jsem amfiteátr kolem dokola, nahlédl do ohrady pro zvířata, odkud je vypouštěli do okrouhlé arény, s mrazením v zádech jsem si prohlížel malé převlékárny pro gladiátory. Odsud za řevu publika vycházeli do arény, aby zvítězili nebo zemřeli. Díval jsem se na široký vstup do arény, kudy vjížděly vozy a jezdci na koních. Neodolal jsem a několikrát jsem se dotkl hrubého povrchu kamenů amfiteátru, jako kdybych doufal, že pocítím energii té doby.

Aréna byla posypaná světlým štěrkem. Uvnitř stála branka a děti hrály fotbal. Na kamenných schodech-lavicích seděla pestrá francouzská mládež a o něčem vesele švitořila. Zacházející slunce jemně hrálo.

Postavil jsem se doprostřed arény a zvedl ruku se sevřenou pěstí. Ale ne, minulost se už nikdy nedá vrátit. „Ave, Caesar, morituri te salutant!“ – „Bud' zdrav, Caesare, jdoucí na smrt tě zdraví!“

Saša mě vyfotila – běloruského chlapíka, který se chystal zpátky domů, kde na něj nečekalo pronásledování velkoknížete ani inkvizice, ale jen daňový úřad Peršamajského

obvodu. A KGB, která tomu úřadu stála v zádech, doufala, že ten chlapík (já) zůstane ve Vilniusu, Varšavě nebo v Paříži a zmizí ze stydlivě krotkých akvarelových běloruských obzorů.

■ Během svého pobytu v Paříži jsem si každé ráno šel zaběhat. Za minulých návštěv vedla má běžecká trasa na Place de la Bastille, kam jsem se dostával z ulice Saint-Antoine, na velké okrouhlé náměstí s majestátním sloupem a zlatým Duchem svobody na jeho vrcholu. Běžel jsem podél základů Bastily skrytých pod asfaltem (teď jsou vidět v metru pod náměstím) a pokračoval přes kanál, který náměstí protíná. Tentokrát mi však Saša ukázala jinou trasu.

„Alesi,“ řekla mi, „když se vydáte příčnou ulicí odtud, kde jste ubytován, asi po kilometru narazíte na bývalý železniční viadukt. Železnice tam už dávno není, po viaduktu vede velmi pěkná stezka. Kdysi jsme se po ní procházeli s manželem a dcerou v kočárku. Táhne se velmi daleko, šli jsme asi deset kilometrů. Podívejte se tam, třeba se vám bude hodit na běhání.“

■ Hned první ráno této návštěvy jsem se běžel podívat na viadukt. Pařížské ulice jsou po ránu tiché a ospalé. Z nízkých hydrantů u obrubníků teče žbluňkající voda. Uklízeči napojují na hydranty hadice a splachují z chodníků noční špínu. Celou noc to tady žilo. Malé kavárničky, mikroskopické bary, miniaturní restaurace – Paříž je doslova prošpikovaná různými podniky. Jsou mezi nimi i specializované: rockové, pro gaye, pro milovníky poetických čtení, vietnamské, alžírské, italské. Lidé opouštějí ulice až nad ránem.

■ Běžím po úzkých chodnicích, mímím ospalou černošku, která se asi vleče do práce, děti mířící s aktovkami do školy a dostávám se k viaduktu z červených cihel. Je masivní, bytelný a vysoký asi jako dvou- či třípatrový dům. V půlkruhových výklencích jsou nejrůznější krámky a prodejní studia – s nábytkem, obrazy, rámy a lustry.

Hledám cestu nahoru, běžím podél viaduktu a všimnu si dvojitých schodů. Vyběhnu nahoru. Středem plochého povrchu viaduktu vede asfaltová stezka, po obou stranách je nasypána zemina a zasazeny nejrůznější rostliny: pozdní různobarevné tulipány, žluté a bílé narcisy s jemnými jasně červenými proužky, keře v různých odstínech zeleně, od sotva nazelenalých bledých výhonků až po lesklou tmavě zelenou, skoro černou barvu masitých listů. Jsou tady vysázeny i stromy, které se budou muset vykopat, až povyrostou, a nahradit novými, mladšími a menšími.

Už dávno tu není ani olej, ani dým z lokomotiv, ani odpadky v kolejišti – jen květiny, stromy a ptáci, kteří se míhají v křoví. Tyto „visuté zahrady“ se táhnou na úrovni oken druhého nebo třetího patra domů. Ale teď je časné ráno a okna jsou zakrytá destičkovými okenicemi.

Běžím dál a jen zřídka potkávám další běžce. Usmějeme se na sebe, jako se usmívají lidé, kteří mají nějaké společné tajemství, neznámé nikomu jinému.

Ranní slunce rozpouští své něžné copy za střechami domů. Dívám se jeho směrem, na východ, kde leží malý a zároveň bezmezný prostor mé rodné země, kam se vracím ze všech cest.

16. PROSINCE 2012, NÁPRAVNÁ KOLONIE Č. 2, BABRUJSK

Již několik let začíná koncem července každoroční mládežnická lidskoprávní škola. To, že se koná pouze v létě a vždy v zahraničí, ve Vilniusu, má svůj důvod.

Lidskoprávní škola je specifickou a unikátní stránkou činnosti běloruských ochránců lidských práv. Jako „dítě“ několika běloruských lidskoprávních organizací se tato škola původně měla konat v Bělorusku. Ale poté, co bylo znemožněno zahájení podobné školy, pořádané Nezávislou asociací právních studií, když jí byla den před začátkem výuky vypořádána smlouva o pronájmu prostor (a bylo jasné, že v tom má prsty KGB), rozhodli jsme se neriskovat své nervy a jméno a přesunout školu do zahraničí.

První ročník se konal u Kyjeva, druhý v Černihivu, všechny další jsme pořádali na půdě Běloruského domu lidských práv ve Vilniusu.

Minusem vilniuské školy je nutnost pokaždé vyřizovat schengenská víza pro přednášející a účastníky. Ale svobodná a opojná atmosféra letním teplem zhýčkaného Vilniusu mnohonásobně převažovala veškeré komplikace.

Za několik let fungování školy se její program zdokonalil. Přednášejí tady zkušení a vzdělání kolegové. Během výuky se diskutuje o národních a mezinárodních mechanismech ochrany lidských práv, o historii a filozofii lidskoprávní problematiky. Intenzita, náplň, interaktivita výuky, doplňkové informace o běloruské historii Vilniusu, fungování účastníků v týmu – to všechno vytváří nepopsatelnou atmosféru naší školy a odlišuje ji od jakékoliv jiné.

Podílel jsem se na přípravě programu – měl jsem přednášky věnované historii lidských práv v Bělorusku. Během léta se vystřídal několik školních směn, obvykle jsem tam přijel na dobu své výuky a pak se zase vrátil domů.

Opakovalo se to i tentokrát, přestože daňový úřad už zahájil vyšetřování. S pomocí právníka jsem připravil a odeslal odpovědi na všechny dotazy. Teď zbývalo jen čekat na výsledky vyšetřování. Prognózy byly pesimistické. Kdyby daňový úřad mé argumenty zamítl, do hry měl vstoupit Útvar pro vyšetřování finanční kriminality a mě by čekalo vězení.

Jel jsem na první směnu školy. Byl jsem už ve vlaku, když mi zavolala kolegyně a řekla, že u dveří naší kanceláře zvoní obvodní policejní inspektor.

Znervózněl jsem: „Neotvírejte mu! Řekněte, že vlastník bytu není doma a že bez něj nesmíte nikomu otvírat. A také mu řekněte, že už tady byli všichni, kdo jen chtěli, a že už tady nemá co pohledávat!“

Kolegyně to splnila.

■ Vrátil jsem se do Minsku a po deseti dnech jsem zase odjížděl do Vilniusu na druhou směnu lidskoprávní školy. Tentokrát už mě nepřekvapilo, když kolegyně opět zavolala a řekla:

„Alesi, máme v kanceláři policisty!“

„Zeptej se, prosím, odkud jsou, a ať se legitimují,“ požádal jsem ji.

Slyšel jsem, jak někomu říká:

„U telefonu je majitel bytu. Chcete s ním mluvit?“

Policista vzal telefon. Zvýšil jsem hlas:

„Jsem vlastník bytu! Co tam děláte?“

„Jsem [ten a ten],“ představil se policista, „z migračního útvaru Peršamajského oddělení policie. Musím to tady prohlédnout, do bytu byly vnášeny podezřelé krabice.“

Hlas měl tichý a dokonce jakoby provinilý.

„Jaké krabice?“ skoro jsem křičel do sluchátka. „Dejte mi k telefonu kolegyni!“

„To jsem já,“ ozvala se kolegyně.

„Vyhod' je z bytu! Ať se podívají, na co potřebují, a pak je vyhod'!“

„Alesi,“ řekla mi, „zatím jsem tady sama, ale za půl hodiny budeme mít tiskovku, proto jsme měli otevřené dveře.“

„Co to ksakru je,“ zeptal jsem se znepokojeně, „co tam chce policie?“

„Zkusím to zjistit,“ odpověděla mi kolegyně.

„Drž se a zavolej, prosím, našim právníkům,“ požádal jsem ji.

■ Za okny proletělo Zaslauje¹²⁸. Po tom rozhovoru se mi ozřejmil důvod návštěvy policistů z migračního útvaru. Tiskovou konferenci v naší kanceláři pořádala mezinárodní pozorovatelská skupina. Chystala se představit výsledky pozorovatelské činnosti za celé období od začátku práce mise. Koordinátoři mise připravili závěrečnou zprávu a pozvali novináře. Jenže místo nich se včas objevili policisté.

128 Zaslauje (běl. Заслаўе) – město nedaleko Minsku.

Zavolał jsem své odvážné kolegyni a zeptal se na nezvané hosty. Zůstávali v kanceláři. Požádal jsem ji, aby varovala účastníky tiskové konference.

Díky tomu získala běžná tisková konference mezinárodní pozorovatelské mise skandální nádech. Její účastníci – ruští a ukrajinští obránci lidských práv – nakonec poskytovali novinářům vyjádření venku, mimo kancelář. Policisté strávili v kanceláři zhruba hodinu a odešli. A celou tu dobu se s nimi kolegyně pokoušela vyjednávat.

„Alesí,“ řekla mi do telefonu, když konečně zmizeli, „třeští mi hlava.“

„Jsi skvělá,“ povzbudil jsem ji, „nemám slov.“

Byla to pravda. V posledních měsících se mi zdálo, že se kolem mě odehrává nějaká neskutečná fraška. Jen místo divadelních herců v ní účinkovali vážní a ponuří chlapi či ženské z KGB, policie, prokuratury, daňového úřadu – a také my všichni.

■ Cestou do Vilniusu jsem se oknem díval na okolní krajinu a nic jsem z ní neviděl, nevnímal jsem ji. Proč jsem se nechal tak rozčítit a znervóznit? Přitom je cesta po železnici z Minsku do Vilniusu jedna z nejmalebnějších v Bělorusku.

Cestoval jsem tímto směrem mnohokrát. Jezdil jsem z Minsku do Krasného po cestě do Rakucjouščyny. Fungovala tam pobočka muzea Maksima Bahdanoviče, které jsem vedl. V posledních letech jsem do Viniusu jezdil často a pokaždé jsem se kochal nádhernou krajinou své milované země.

Cítím potřebu vyjádřit obdiv a nevyslovitelné dojetí, které se mě zmocní pokaždé při pohledu na tyto pahorky, úžlabiny, louky a pole, na modré nebe s bílými obláčky. Běloruské dřevěné chalupy, tradičně natřené zelenou, žlutou a světle modrou barvou, kostely ve městečkách a městech, kterými vlak projíždí, v Zaslauji, Pljabani, Krasném, Solech, ta zvláštní upravenost pozemků, osad, nenápadná barvitost běloruské přírody, která tolik souzní s národní povahou Bělorusů.

Pokaždé se snažím zapamatovat si ten obraz, nasytit jím svůj lačný pohled, ale nedaří se mi to. Neúnavně se znovu a znovu dívám, objevuji nové detaily a motivy, kterých jsem si dříve nevšiml. Ani jsem nemohl – každý měsíc, v každém ročním období vypadají známé obrazy úplně jinak. Dychtivě se na ně dívám, vstřebávám je, jako kdybych si to mohl všechno odnést s sebou, až někdy budu muset tuto zemi opustit.

■ Vilnius je v létě plný turistů. Létají sem z Anglie na víkend dát si litevské pivo. Let je levný, ubytování a pivo ve Vilniusu také nejsou drahé. A tak to pro běžného anglického pracujícího vyjde nastejno: strávit víkend v nejbližším pubu, anebo si zaletět do Vilniusu.

Autobusy sem vozí Poláky, hlavně důchodce. Procházejí se po historických místech s průvodcem. Ten má v ruce dlouhou hůl se stužkou na konci, kterou zvedá nad hlavu, aby bylo vidět, kde stojí.

Rusové chodí v menších skupinkách a hlasitě pokřikují – chlapi s ledvinkami na břiše, nápadně namalované ženy. Jsou tady zpravidla na rodinné dovolené.

Ve skupinkách se zde procházejí také litevská děvčata ve svátečních šatech a s květinami v rukou, baví se, smějí se a objímají osamocené muže – na anglický způsob slaví v holčičí společnosti poslední den před svatbou.

Stejně tak se tahají vilniuskými ulicemi podnapilé party mladíků. Mají na sobě obleky a kravaty, otravují kolemjdoucí dívky a mávají balonky ve tvaru penisů. Všichni ostatní na to reagují přátelsky, s pochopením. Je to nová tradice, vliv početné litevské emigrace do zahraničí a jejího návratu zpátky.

Po vstupu do Evropské unie se Litva otevřela Západu. Litevci hromadně odjížděli za prací do Anglie, Irska, Belgie – do bohatých evropských zemí, kde byla možnost vydělat. Ale není pochyb, že většina z nich, vychovaných v úctě k vlastním dějinám a v lásce k rodné zemi, se po nějaké době vrátí a přiveze s sebou peníze, kontakty a vazby, které definitivně spojí, sjednotí sověty odtrženou Litvu s Evropou.

V historickém centru Vilniusu nenarazíte na organizované skupiny Bělorusů. Možná tu jsou, ale neviditelní, neslyšitelní, roztroušení, zamaskovaní a ztracení mezi ostatními. Skupinky krajanů vidám jen před vilniuským Domem lidských práv, který sídlí v pronajaté budově v centru města. Víc jich je možná před budovou Evropské humanitní univerzity¹²⁹, jejíž studenti jsou z větší části Bělorusové.

Ale největší hustota Bělorusů ve Vilniusu je v supermarketech. Obzvlášť hodně jich je v obrovském nákupním centru Akropolis, které naše děvčata žertem přejmenovala na Apokalypsis. Tady zaručeně uslyšíte ruštinu s nezaměnitelným běloruským přízvukem. Uvidíte tady zardělé tváře běloruských žen s rozzářenými očima, sklánějící se nad velkými vozíky naplněnými pánvemi, oblečením, nádobím, osivem, kávou, džusy, plenami, masem, sýry, salámy a šunkami, pracím práškem, toaletním papírem... Uvidíte je měnit si těžce vydělané dolary a eura za litasy v pobočkách bank umístěných přímo v obchodním domě. Narazíte na ně v oddělení alkoholu, kde si prohlížejí láhve a živě diskutují o whisky nebo o místních silných likérech. Houfy děti si skromně předvádějí koupené drobnosti. To všechno jsou Bělorusové a epidemie konzumu kolem nich je nelítostně svírá v objetí svých otlyých rukou.

129 Evropská humanitní univerzita (EHU) – soukromá univerzita založená v Minsku v roce 1992. Po politicky motivovaném odebrání licence byla v roce 2004 nucena přestěhovat se do Vilniusu.

24. PROSINCE 2012, NÁPRAVNÁ KOLONIE Č. 2, BABRUJSK

Vlak z Minsku do Vilniusu přijíždí večer, před jedenáctou hodinou. Cestu z nádraží znám skoro poslepu a rychlým krokem mířím k Domu lidských práv. Křižím dost nevýrazné náměstí před vilniuským nádražím, procházím kolem permanentně opilých a zfetovaných vilniuských prostitutek, u městské tržnice zabočuji doleva. Mijím nemocnici se sanitkami zaparkovanými před vchodem, na křižovatce jdu doprava, kolem kavárny, vcházím do asi tři metry široké vydlážděné uličky, která mě nakonec vyvede na náměstí k radnici.

Vilniuská radnice! Svědkem kolika lidských vášní, státních rozhodnutí a neobvyklých činů jsi byla za dobu své existence! Teď tady stojíš, jako kamenná kniha s písmem čitelným jen pro nemohé, podobná haldě uhlí zbylé po kdysi jasně planoucím ohni, a unaveně shlížíš k pořád méně a méně pochopitelnému světu.

Obcházím radnici z pravé strany, mijím starý pravoslavný kostelík, procházím náměstíčkem, kde přes den vystavují své obrazy pouliční malíři, a mířím trochu více doprava, do uličky Latako.

Před spaním mám trochu času, abych se ubytoval a vyslechl své kolegy, jejich názory a poznámky k nové skupině účastníků školy. Mé přednášky jsou na úplném konci kurzu. Jsou závěrem celého programu. A pokaždé s překvapením pozoruji, jak se ty odlišné, silně individualistické, ctizádostivé děti (studenti jsou pro mě všichni jako děti) na konci devítidenního kurzu proměňují v jednotný živý tým, jednu scelenou skupinu, jedinečné společenství. Takové formování, takový zrod se děje pokaždé. A každá nová skupina se liší od té předchozí.

Letos měly mé cesty na letní školu do Vilniusu lehce dramatický nádech. Právník mě varoval, že mě mohou kdykoliv zadržet. Pamatuji si výraz, který měl ve tváři během našeho rozhovoru – zamýšlený a vážně soucitný. Podobný výraz jsem viděl u lékařů, když pacientovi či jeho příbuzným sdělují těžkou nebo nevyléčitelnou diagnózu. Je to vědomě smutná profesionální maska, jako by byla dopředu nacvičená o samotě před zrcadlem.

Proto jsem byl pokaždé při překračování hranice v napětí, zda mě nechají projet, zda mi neřeknou, že mám zákaz vycestování kvůli zahájenému vyšetřování, zda mě na rozkaz vyšetřovatelů hned na místě nezatkou a nepředají do jejich rukou. A pokaždé jsem si po překročení hranice vydechl. Ať se můj další osud bude vyvíjet jakkoliv, chtěl jsem dokončit své přednášky.

Nevím, jaký dojem ty přednášky zanechávaly, ale podle dotazníků, kde se uvádělo i hodnocení přednášejících, nebyl špatný. Když hovoříte k běloruskému publiku, je velmi

těžké hodnotit kvalitu vlastního vystoupení. Přednášející vnímá jen minimální reakci. Kdysi, když jsem se s tím setkal poprvé, byl jsem velmi zaskočen. Ale pak jsem si zvykl a pochopil, že taková reakce posluchačů je odrazem běloruské povahy.

Bylo pro mě trochu zvláštní přednášet mladým lidem o počátcích nového běloruského obrození 80. let, jehož jsem byl účastníkem. O tom, jak jsme se snažili o nezávislost, demokracii a dodržování lidských práv v sovětském Bělorusku. To všechno dnes zní skoro stejně, jako když jsme ve svém mládí poslouchali vyprávění válečných veteránů. Čas neúprosně pokročil, dospěla nová generace a já se musím snažit, abych jim svou přednáškou přiblížil věci, které byly pro mě pochopitelné a blízké, věci, které tvořily součást mého každodenního života.

■ V době konání našich letních škol probíhá ve Vilniusu hodně pouličních akcí – koncerty, výstavy, různá vystoupení, festivaly. Ve vzduchu je cítit atmosféra svobodného a pomalu plynoucího života a naše mládež ji lačně vstřebává.

■ Při každé cestě do Vilniusu se snažím projít Ostrou bránou, kolem zdejší ikony Panny Marie. Je to pro mě téměř rituál.

Přicházím k Ostré bráně z centra města, od radnice. Z padesátimetrové vzdálenosti vidím ve velkém okně uvnitř brány tu ikonu, která je pro Bělorusy vůbec nejdůležitější. Vidím zářivý rám ze zlata a stříbra, podobu Panny Marie – ikona je velká a dobře viditelná z dálky. Napětí v mém nitru stoupá. Tato ulička, tyto zdi, obrysy budov – tady je všechno protkáno naší historií. Touto úzkou ulicí, touto bránou procházely skoro všechny slavné osobnosti spojené s naším národem. Tudy kráčela naše velká knížata, magnáti, šlechta, osvícenci: Francysk Skaryna, Lev Sapeha¹³⁰, Adam Mickiewicz, Kastus Kalinouski, Janka Kupala a další. Tímto bodem, tímto místem, tímto ohniskem naší země, rozkládající se na tisících kilometřů, určitě procházeli všichni, kteří žili a pracovali před rokem 1920 – slavní, sotva známí i zapomenutí.

Procházeli tudy stejně jako teď já. A stejně jako já smekali před Pannou Marií v Ostré bráně. A možná i cítili něco podobného tomu, co dnes a tady cítím já.

Vycházím z brány a popadám dech. Jsem jen malá tečka, částička svého národa v čase a prostoru. Prošel jsem Ostrou bránou, běloruským „uchem jehly“, kterým musí jednou projít každý Bělorus.

130 Lev Sapeha (běl. *Лев Сянера*, 1557–1633) – vojenský a státní činitel Litevského velkoknížectví, diplomat.

Domů se obvykle vracím autobusem. Je to pro mě pohodlnější. Autobus vyráží z Vilniusu odpoledne. Jeho stálými pasažérkami jsou ašmjanské¹³¹ ženy, které mají litevské pasy a mluví pěknou a šťavnatou běloruštinou. Tyto ženy ji ještě ovládají a nestydí se za to, nesnaží se ji komolit. Vezou do Ašmjanů různé drobnosti na prodej, nahlas se strachují, zda narazí na shovívavého celníka, který si nevšimne pár kusů oblečení navíc.

Skoro v každém linkovém autobusu potkávám známé. Tentokrát se mnou cestuje právnička, zaměstnankyně právnické kanceláře a zároveň aktivistka křesťanských demokratů. Jsou tu i občanské aktivistky, mezi nimiž je také matka Pavla Sevjaryněce¹³² Taccjana¹³³. Pavel byl odsouzen a nyní si odpykává trest ve formě nucených prací ve vesnici Kuplin. Chvilí si o něm povídáme. Při jiné cestě potkávám básníka a novináře, starého známého ze Spolku mladých literátů *Tutejšyja* Michase Skoblu. Tehdy byl studentem, teď je místopředsedou Svazu běloruských spisovatelů.

Cesta autobusem z Vilniusu do Minsku skýtá stejně malebné panorama jako železniční trať. Názvy vesnic jsou ozvěnou dávných dob. Kreva – tady, v tomto údolí řeky Kreuljanka, se tvořily dějiny našeho státu před šesti sty lety. Velká Dajnova, Malá Dajnova – tyto názvy vesnic jsou jedinou připomínkou starého litevského kmene, který známe z kronik a který tu žil před šesti sty lety a pak zmizel, rozpustil se v běloruském moři.

Sem tam autobus stoupá na vysoký pahorek a na všechny strany se otvírá pohled na desítky kilometrů daleko. Kolem silnice stojí osamocené domky ve zplanělých ovocných sadech. Napravo je Valožyn, bývalé hlavní město starého Valožynského knížectví, dnes tichá provinční obec. Autobus konečně vyjíždí na dálnici Hrodna – Minsk. Asi po dvaceti kilometrech, za lesem, se napravo vynořuje Rakav¹³⁴.

Mám na vybranou. Mohl bych vystoupit tady, u rakavského sjezdu z dálnice, a za čtvrt hodiny budu v našem vesnickém domě, anebo jet dál do Minsku. V létě většinou volím první možnost. Na zahradě a na dvorku je vždy dostatek práce – kosení trávy, pleť záhonků, péče o květiny a stromy. Rád se tomu věnuji, zbavuji se tak napětí, obnovuji energii, kterou jsem vydal během výuky. Tady nacházím vyrovnanost a duševní klid.

131 Ašmjany (běl. Ашмяны) – město v západním Bělorusku, nedaleko hranice s Litvou.

132 Pavel Sevjaryněc (také Pavel Sieviaryniec, běl. Павел Севярынец, *1976) – běloruský politik, jeden ze zakladatelů mládežnické organizace Mladá fronta. V roce 2014 vyšel český překlad jeho knihy Miluji Bělorusko.

133 Taccjana Sevjaryněcová (běl. Таццяна Севярынец, *1954) – běloruská občanská aktivistka.

134 Rakav býval kdysi městem s magdeburským právem.

9. BŘEZNA 2013, NÁPRAVNÁ KOLONIE Č. 2, BABRUJSK

Pokračuji v příběhu svého loučení s civilním životem.

O všech mých trampotách můj syn Adam poslouchal na půl ucha. Měl vlastní problémy a nakonec i vlastní život. Pokračoval v magisterském studiu na Akademii umění, příležitostně natáčel kratší reportáže pro nezávislou televizi *Belsat*¹³⁵. Peníze, které za to dostával, mu stačily na běžné výdaje. Ale události prosince 2010 zřejmě zasáhly i jeho. Devatenáctého prosince byl spolu se svými kamarády na Říjnovém náměstí, pak na náměstí Nezávislosti. Ten večer se šťastně vyhnuli zadržení.

Na jaře se přes sociální sítě připojil k „mlčenlivým“ protestním akcím¹³⁶ a pak také ke kampani *Stop-benzín!*¹³⁷, kterou organizovali řidiči pobouření zvyšováním cen paliva. Adam se těchto protestů systematicky účastnil. Jediné, o co jsem ho tenkrát žádal, bylo, aby na ně nechodil během zkouškového období – chtěl jsem, aby přece jen dokončil své studium. Uposlechl mě a pár akcí vynechal, i když se kvůli tomu trápil.

Účast na takových akcích ho občas dostávala do psychicky náročných situací. Jednou šel v řadách „mlčenlivých“ a tleskajících demonstrantů, když si všiml spolužáka z Akademie umění, svého parťáka a kamaráda, který účastníky natáčel kamerou. Adam za ním samozřejmě přišel a zeptal se: „Co to tady děláš?“

Spolužák strávil po studiích rok na vojně ve speciální armádní jednotce v Uručče¹³⁸. Před měsícem mu vojna skončila. Pak mu podle jeho slov nabídli místo kameramana u policie. Jeho povinností je zaznamenávat podobné akce a události. A proto teď tady točí, je ve službě...

Adam demonstraci nakonec bez problémů opustil, nezatkli ho. Setkání se spolužákem na něj však silně zapůsobilo. V době jejich studií byl ten kluk několikrát u nás na návštěvě.

Když začaly protesty v rámci kampaně *Stop-benzín!*, Adam se aktivně zapojil i do nich. Jednou, když dopravní policie nepouštěla většinu aut na třídu Nezávislosti a směřovala je jinou cestou, vyjel Adam naším citroënem z vnitrobloku na náměstí Vítězství, nerušeně se

135 Belsat – jediná nezávislá běloruská satelitní televize. Vysílá z Polska.

136 Mlčenlivý protest – protestní akce svolávané přes sociální sítě a spočívající ve shromažďování na veřejných prostranstvích bez jakýchkoliv verbálních projevů, někdy doprovázené pouze potleskem. Vlna těchto akcí proběhla v běloruských městech v roce 2011.

137 Stop-benzín! – organizovaná kampaň řidičů na protest proti zdražování paliva v letech 2010 a 2011.

138 Uručča (běl. Уручча) – název okrajové minské městské části.

dostal na hlavní třídu a jako první zastavil naproti budově cirkusu. Vytáhl výstražný trojúhelník. Za ním se začala kupit další auta.

Byla to povedená sociální protestní akce, kdy se automobilistům podařilo hromadnou „havarijní“ kolonou skoro na hodinu paralyzovat provoz na hlavní třídě a nakonec dosáhnout aspoň dočasného zastavení růstu cen benzínu.

Jak vím, že naše auto zastavilo jako první? Na internetových stránkách novin *Naša Niva* se objevila fotoreportáž o těchto událostech. A na jednom obrázku s popiskem je náš šedý citroën a vedle něj Adam s nápadně ustaraným výrazem.

Podle jeho vyprávění za ním několikrát přišli dopravní policisté – požadovali, aby odstranil auto z vozovky, a vyhrožovali mu. Adam však „dělal blbečka“ a žádal, aby se legitimovali, kladl jim různé otázky, zkrátka všelijak to natahoval. Zřejmě tu využil herecké dovednosti, které měl ze školy.

Začala zastavovat další auta a policisté měli nové starosti. Po akci Adam bez problémů odjel. Policisté si ovšem poznamenali jeho poznávací značku a o několik dní později mi zavolal obvodní inspektor. Zjišťoval, kdo tehdy moje auto řídil. Ale zjistit se mu to nepodařilo.

■ Už jsem seděl ve vazební věznici v ulici Valadarského, když jsem se v novinách dočetl, že během další akce už Adama herectví nezachránilo. Zadrželi ho a auto odtáhli na odtahové parkoviště. Jak jsem se později dozvěděl ze synova dopisu, cestou na policejní služebnu ho zmlátili, noc strávil ve věznici v ulici Akrescina a další den se konal soud, který mu přiřkl pokutu.

Když jsem si to přečetl, bylo mi líto především Natallji. Nejenže jí zavřeli manžela, ale teď i syna...

Naše auto přesunuli z jednoho parkoviště na druhé a později bylo podle rozhodnutí soudu v mé kauze zabaveno. Je to škoda, byl to dobrý vůz. S pomocí soukromých dealerů¹³⁹ jsem si jej sám dovezl z Litvy ještě předtím, než Bělorusko spadlo do celní unie. Dealéři mi jej pomohli vybrat. Vůz měl lucemburskou poznávací značku, jedno levé světlo naražené a na dveřích na straně řidiče malou promáčklinu, která byla zamalovaná a nebyla na první pohled vidět. Cestu do Minsku však citroën zvládl, tady se jeho opravy ujal Adam a auto – umyté, s novými dveřmi a světlem – nakonec získalo zpět svůj někdejší charakteristický francouzský šarm.

To auto jsme měli rok. Adam dokončil studia a získal diplom.

139 Před rokem 2010 druh podnikání v Bělorusku – dovoz ojetých automobilů ze západní Evropy na objednávku nebo do autobazarů. Kvůli zvýšení cla po vstupu Běloruska do celní unie s Ruskem tento druh podnikání prakticky zanikl.

10. BŘEZNA 2013, NÁPRAVNÁ KOLONIE Č. 2, BABRUJSK

S přáteli a kolegy jsme mluvili o tom, jak budou pokračovat v práci v mé nepřítomnosti. Naše diskuze byly obecné, ale i konkrétní. Nikdy předtím jsme nemuseli takovou situaci řešit. Pro mě bylo důležité, aby to *Vjasna* ustála a nerozpadla se pod surovými nárazy větru. Bylo jasné, že moje zatčení bude zkouškou pro nás pro všechny. A každý si asi nejednou položil otázku, zda to sám vydrží, neustoupí, neodejde.

Máme za sebou roky společné práce a vždy jsme v týmu udržovali veselou a uvolněnou atmosféru. Teď jsme všichni byli soustředění a vážní.

Setkával jsem se i s dalšími přáteli. Saša mě prováděla Paříží, Mariu z norského Domu lidských práv jsem potkal ve Vilniusu během lidskoprávní školy. A přestože jsme při podobných příležitostech hovořili o různých tématech, která se netýkala mé situace, rozeznával jsem v jejich hlasech znepokojení a soucit.

Moje rozhodnutí zůstat a čelit nebezpečí nejvíce upevnilo setkání s L. Stalo se to ve Varšavě, kam jsem jel pro dokument od jedné z nadací, který potvrzoval, že peníze převedené na můj účet byly určeny na lidskoprávní činnost. Právník mi poradil, abych si dopředu, dokud jsem na svobodě, obstaral všechny dokumenty, které se mohou hodit při mé obhajobě. Tvrdil, že řešit tyto záležitosti z vězení bude složitější. A měl pravdu.

Ve Varšavě jsem se zastavil pro zmíněné potvrzení a promluvil si s L. Zeptal se mě přímo, bez okolků, co plánuji v nejbližší době dělat, když vím, že mě mohou zavřít. A také zda se nechystám emigrovat.

„Ne,“ odpověděl jsem, „chystám se zůstat. Můj odjezd režim jednoznačně vyloží jako důkaz mé viny. Dokázat nevinu ze zahraničí není možné. Útěk by znamenal, že na tom je něco pravdy. Chtějí mě pošpinit a udělat ze mě zloděje. Není náhoda, že mě teď bez problémů nechají cestovat. Můj útěk by se jim hodil. Jenže takovou radost jim neudělám.“

„Děláš to dobře, Alesi,“ řekl mi L., „jsi známý obránce lidských práv, tak jím také zůstaň, i kdyby tě zavřeli.“

V jeho hlase bylo tolik přesvědčení a jistoty, že mi spadl kámen ze srdce.

Skutečně, řekl jsem si, nejúčinnějším způsobem, jakým mohu čelit této důmyslné kombinaci informací, záhadným způsobem získaných daňovým úřadem, vyhrožování a zjevných narážek na emigraci, bude můj jasný a přehledný postoj. A čím méně budu zmatkovat, uhýbat, hledat okolní cesty, tím bude těžší mě očernit a zkompromitovat.

Konečně jsem si to definitivně ujasnil. Budou to mít se mnou těžké a nepohodlné, jako s bednou, jako s vesnickou truhlou bez úchyťů. Ať mě tahají, jak chtějí. Usnadňovat jim to nebudu. Vracel jsem se z Varšavy s lehkým srdcem. Konečně se mi v hlavě všechno srovnalo.

10. BŘEZNA 2013, NÁPRAVNÁ KOLONIE Č. 2, BABRUJSK

*Dopltil jsem na to, že mi neposlali propisky, proto piši tím, co mám po ruce.
Našel jsem tady krátkou náplň do propisky, zastrčil do ní sirku a tím piši.*

V létě 2011 vypršel mandát chargé d'affaires Evropské komise v Bělorusku Jeanu-Eriku Holzapfelovi. Byl to první zástupce EU v Bělorusku.

Vzpomínám si, jak se asi před deseti lety občanstí a političtí aktivisté zabývali otázkou otevření zastupitelského úřadu EU v Bělorusku. Zpočátku se Brusel na tuto iniciativu tvářil skepticky. Běloruské úřady rovněž nebyly nadšené. Ale postupně nastal nějaký posun. Přispěl k tomu vstup našich sousedů – Polska, Litvy a Lotyšska – do Evropské unie a také zájem běloruské strany o půjčky, hospodářskou pomoc, nebo její naděje, že dostane něco zadarmo.

Práce francouzského diplomata, který zastupoval EU v Bělorusku, nebyla jednoduchá. Do jeho funkčního období spadlo hledání cest ke spolupráci, časy oteplení ve vztazích mezi EU a Běloruskem v letech 2009 až 2010 a pak prudké zhoršení vztahů po volbách v prosinci 2010.

Toto období skončilo neuznáním výsledků voleb ze strany EU, uvězněním politických oponentů, dlouhým seznamem běloruských úředníků se zákazem vstupu do EU, trpkými obviněními znějícími z obou stran. A všechno to kolísání a váhání pokračovalo prakticky tři roky.

Rozlučkové setkání s chargé d'affaires Evropské komise se konalo v Domě přátelství¹⁴⁰ v Zacharovově ulici. Byli tam jak představitelé oficiální moci, tak zástupci politické opozice, nevládních demokratických organizací i novináři. Jak to vždy bývá na akcích podobného typu, pozvané běloruské občanstvo bylo rozděleno na dvě části: na jedné straně představitelé státních institucí, na druhé demokraté. Přechodný článek tvořili zástupci kulturní sféry a diplomati různých zemí, kteří s profesionální obratností komunikovali s oběma stranami.

Oficiální část – rozlučkový projev Jeana-Erika Holzapfela a řeč jednoho z náměstků běloruského ministra zahraničí – proběhla ve velkém přijímacím sále. Neformální část akce se přesunula na nádvoří Domu přátelství, na zelený trávník, kde bylo nějaké pohoštění, ale nejpodstatnější byla možnost setkat se a popovídat si s lidmi, které jsem kvůli zaneprázdněnosti dlouho neviděl.

Kolegové z jiných nevládních organizací už o mých problémech věděli.

„Jak se máš?“ zeptal se mě známý sociolog.

¹⁴⁰ Dům přátelství – budova patřící Běloruskému sdružení pro mezinárodní přátelství a kulturní styky, časté místo konání kulturních a diplomatických akcí.

„Pořád na svobodě,“ odpověděl jsem.

„Hm,“ nejistě zareagoval můj společník.

„Alesi,“ oslovila mě přítelkyně Žanna, předsedkyně Běloruské asociace novinářů, „řekni, jak ti můžeme pomoci?“

„Mám velmi rád sušené ovoce,“ řekl jsem, „meruňky, rozinky, švestky. Oříšky můžete posílat také.“

Zasmáli jsme se.

6. ÚNORA 2013, NÁPRAVNÁ KOLONIE Č. 2, BABRUJSK

V červenci 2011 jsem byl pozván do Bruselu. Evropský parlament se měl sejít na posledním zasedání před letními prázdninami. Jedna z otázek, kterou se poslanci chystali projednat, se týkala situace v Bělorusku. Dvanáctého července jsem musel letět do Bruselu, na třináctého bylo naplánováno jednání o běloruských otázkách, čtrnáctého jsem se vracel zpátky.

Jakékoliv letní cesty do zahraničí byly možné jen tehdy, pokud se nepřekrývaly s harmonogramem přednášek na letní lidskoprávní škole ve Vilniusu. Toto pravidlo jsme si stanovili na samém počátku fungování školy, abychom nenarušovali její chod. Tentokrát mi to vycházelo. Cesta připadla na dny, kdy jsem měl volno.

Po přeletu do Bruselu a ubytování v hotelu jsem se sešel se zástupkyní Norského helsinského výboru. Setkali jsme se v klasické belgické kavárně, zařízené snad ještě před válkou, s vybledlými starými plakáty na stěnách, vídeňskými židlemi a nepohodlnými malými kulatými stoly, na které se kromě kávy a zákusků jen stěží něco vešlo. Byl tam masivní barový pult z tmavě jantarového ořechového dřeva. Kavárna se nacházela nedaleko Evropského parlamentu.

Moderní budovy ze skla a kovu, v nichž sídlí různé evropské instituce, sousedí se starými cihlovými domy z 19. a začátku 20. století se štukovou výzdobou a s malými krámky nebo kavárničkami v přízemí.

Maria – tak se jmenovala moje nová známá – měla na starosti moji účast na zasedání druhého dne. Probrali jsme formát vystoupení a technické detaily: kdy musím být připraven a čekat na ni ve foyeru hotelu, jak dlouhé má být mé vystoupení, v jakém jazyce a podobně. Všechno bylo jasné.

Na zasedání mělo vystoupit několik dalších lidí, mezi nimiž byl předseda parlamentní skupiny Evropského parlamentu zabývající se Běloruskem, zástupce občanské komise při

OBSE, která vyšetřovala události 19. prosince 2010 a následně o tom vypracovala zprávu. Fakticky jsme měli udělat závěry z půlroční práce různých mezinárodních institucí a lidskoprávních organizací na řešení situace, která v Bělorusku nastala po volbách.

■ Když jsem si ujasnil všechny detaily, které jsem potřeboval, Maria mi řekla něco málo o sobě. Pocházela z Brazílie. Byl jsem překvapen, protože vypadala jako typická evropská studentka.

„Brazílie je obrovská země,“ vysvětlila mi, „máme státy osídlené převážně emigranty z Evropy. Moji prarodiče po druhé světové válce přijeli do Brazílie z Itálie. Proto jsem podle italských zákonů měla nárok na italské občanství. Ted' mám dva pasy – brazilský a italský. Vystudovala jsem univerzitu v Brazílii a za dalším vzděláním jsem se vydala do Evropy. V Belgii se mi moc líbí. V Brazílii mám otce a bratra.“

„Kolik jazyků umíš?“ zeptal jsem se jí.

Maria počítala: portugalsky, španělsky, italsky, anglicky, francouzsky.

Jen jsem si povzdechl.

■ Další den se v jednom z hlavních sálů Evropského parlamentu sešlo několik desítek poslanců. Na jednání přišli ti, koho avizované téma zajímalo a dotýkalo se. Přestože každý řečník prezentoval svůj úhel pohledu, všichni mluvili jednohlasně.

Postoje OSN, Rady Evropy, OBSE, Evropské unie a lidskoprávních organizací vůči Bělorusku byly jasné a zřetelně vymezené. Všechny mezinárodní organizace se shodovaly, že v zemi dochází k hromadnému porušování lidských práv, a požadovaly osvobození politických vězňů a provedení demokratických změn.

Po vystoupení jsem měl pocit, že máme za sebou ohromný kus práce. Za poslední půlrok, plný nekonečných cest, schůzek, konzultací a jednání, dokázali běloruští ochránci lidských práv společně s kolegy z jiných zemí aktivovat vícero mezinárodních mechanismů a struktur.

Podařilo se nám společně definovat a upevnit jednotný pohled na to, jak se dnes věci v Bělorusku mají. V době, kdy si političtí aktivisté a další účastníci volební kampaně obrazně řečeno hojili šrámy, zarputile a ze všech sil jsme usilovali o to, abychom minimalizovali ztráty, které utrpěla běloruská společnost jako taková. Po 19. prosinci se běloruští občanskí aktivisté a novináři ocitli v první linii boje za demokracii a lidská práva.

A tady, v sále parlamentu Evropské unie, jsem cítil, že jsme udělali téměř všechno, co jsme v této situaci mohli udělat.

Před poslanci Evropského parlamentu, v jeho hlavním sále, kde probíhají všechna parlamentní jednání, jsem měl příležitost vystoupit poprvé. Byl to zodpovědný, ale i čestný úkol. V sále byl přítomen a po našich vystoupeních se účastnil diskuze také otec nezávislosti sousední Litvy, její bývalý prezident a současný europoslanec Vitautas Landsbergis.

Během oné návštěvy Bruselu jsem si uvědomil, že za určitou etapou mého života, života běloruských obhájců lidských práv a historie naší země byla udělána čára. Začínala nová doba. Tušil jsem to, aniž bych tehdy věděl, jaká bude.

11. BŘEZNA 2013, NÁPRAVNÁ KOLONIE Č. 2, BABRUJSK

Jednou v létě roku 2011 jsem procházel kolem pekárny *Karavaj* na náměstí Vítězství a u vchodu do obchodu jsem si všiml Stanislava Šuškeviče. Stál ve skupince postarších žen a mužů a jako vždy nahlas a přesvědčivě něco vyprávěl. Bylo horko, měl na sobě letní košili s krátkými rukávy a široké „profesorské“ kalhoty s páskem.

Pozdravili jsme se.

„Jsi ještě pořád na svobodě?“ vesele se mě zeptal Stanislav Stanislavovič.

„Zatím ano,“ odpověděl jsem mu se smíchem.

„Chystáme se na sraz spolužáků,“ řekl, „scházíme se každý rok.“

Podíval jsem se na skupinku usměvavých starců a stařenek, bylo jich tak šest nebo sedm. Zmocnila se mě úzkost. Rozloučil jsem se a šel dál.

O pár týdnů později, doslova deset metrů od toho místa, mě zadrží příslušníci Útvary pro vyšetřování finanční kriminality Národního kontrolního úřadu. Zastaví mě u vchodu do metra a důstojníkovi, který mě pozná a předloží mi svůj služební průkaz, se budou třást ruce. Na sobě bude mít letní oblečení, stejně jako Stanislav Stanislavovič – košili s krátkými rukávy a kalhoty s páskem.

Stáli jsme proti sobě a oba telefonovali. On volal do svého úřadu, já kolegům a manželce. Možná se obával, že se pokusím utéct. Ani mě to nenapadlo. Situace byla příliš vážná.

Konečně nastala hodina H, kterou jsem očekával poslední měsíc a půl – v podstatě spíše celý svůj aktivní veřejný život, třicet let, od roku 1981, s výjimkou tří let 1991 až 1994.

Důstojník dotelefonoval, já jsem také stihl varovat své blízké. Požádal mě, abych ho následoval k autu, které stálo ve vnitrobloku našeho domu, nedaleko odpadkových kontejnerů, a tam mi předložil zatykač.

ŽIVOTOPIS

Ales Bjaljacki (také Ales Bialiatcki, běl. Алясь Бяляцкі) se narodil 25. září 1962 ve městečku Vjartsilja v ruské Karélii, kam se jeho rodiče vydali z Běloruska za vydělkem. V roce 1964 se rodina vrátila do Běloruska a usadila se ve městě Svetlahorsku.

V roce 1979 se Bjaljacki přihlásil na Historicko-filologickou fakultu Homelské univerzity a během studií se účastnil literárněvědných i občanských aktivit. V roce 1984 získal diplom pedagoga. Před nástupem na aspirantské studium Ústavu pro literaturu Akademie věd BSSR pracoval jako učitel ve vesnické škole na Homelsku.

V letech 1985 až 1986 vykonával vojenskou službu. Po návratu pokračoval v aspirantském studiu, věnoval se vědecké práci a literární i občanské činnosti. V roce 1986 se Bjaljacki stal jedním ze zakladatelů Spolku mladých literátů *Tutejšyja*, později byl zvolen předsedou této organizace (1987–1989).

V roce 1988 patřil mezi pořadatele první masové demonstrace v Bělorusku, spolu-zakládal lidskoprávní sdružení *Běloruské martyrologium*, byl členem organizačního výboru hnutí Běloruská lidová fronta *Obrození*, později jejím tajemníkem předsednictva (1996–1999) a místopředsedou (1999–2001). Od roku 1996 je předsedou Lidskoprávního centra *Vjasna* a viceprezidentem Mezinárodní federace lidských práv (FIDH).

Pracoval jako odborný asistent Muzea dějin běloruské literatury. V roce 1989 byl v rámci výběrového řízení zvolen do funkce ředitele Literárního muzea Maksima Bahdanoviče, kterou vykonával do srpna 1998. V letech 1991 až 1995 zasedal v minském městském zastupitelstvu.

Ales Bjaljacki je rovněž členem následujících tvůrčích organizací: Svazu běloruských spisovatelů (od roku 1995), Běloruského centra PEN klubu a Běloruské asociace novinářů. Je autorem šesti knih.

V srpnu 2011 byl Bjaljacki zatčen. Před procesem byl držen ve vazební věznici č. 1 ve Valadarského ulici v Minsku a také ve vazebním úseku věznice č. 8 ve městě Žodzina. Trest si odpykával v nápravné kolonii č. 2 v Babrujsku.

V listopadu 2011 byl odsouzen ke čtyřem a půl rokům odnětí svobody na základě obvinění z daňového podvodu. Trval na své nevině, neboť všechny finanční prostředky, které na svých účtech shromažďoval, se používaly na lidskoprávní činnost. Země Evropské unie, USA a mezinárodní lidskoprávní organizace uznaly Bjaljackého politickým vězněm a rozsudek soudu politicky motivovaným. V červnu 2014 byl Bjaljacki díky rozsáhlé mezinárodní kampani solidarity amnestován. Ve vězení strávil 1050 dní.

Za své statečné a důsledné postoje při hájení lidských práv v Bělorusku i jinde ve světě získal Bjaljacki mnoho mezinárodních ocenění, mimo jiné Cenu Václava Havla za lidská práva (v lednu 2013). Několikrát byl nominován na Nobelovu cenu za mír.

ALES BJALJACKI **ZÁPISKY ZPOZA MŘÍŽÍ**

**VÝBOR Z TEXTŮ PRVNÍHO LAUREÁTA CENY
VÁCLAVA HAVLA ZA LIDSKÁ PRÁVA (2013)**

Z běloruských originálů vybrala a přeložila
a životopisný medailonek autora napsala Veranika Bialkovich
Obálka, grafická úprava a sazba písmem News Gothic
Luděk Kubík /3.dílna/
Fotografie pochází z osobního archivu autora
Jazyková redakce Ivan Beránek
Technická redakce Pavel Hájek

Zvláštní poděkování Mezinárodnímu sdružení Občanské Bělorusko

Vydala Knihovna Václava Havla
Ostrovní 13, 110 00
www.vaclavhavel.cz
Praha 2018

